

DAMIR FEIGEL

BREZEN

ZALOŽILA
KNJIŽEVNA DRUŽINA „LUČ“
TRST, 1931.

Vse pravice pridržane.

39441

886.3-7

FEIGEL Damir

Brezen

70089813 / So DOM Ć

D 8p. 813 / 1981
BIBLIOTEKA

NATISNILA IN IZDALA TIPOGRAFIA CONSORZIALE
V TRSTU.

UVOD

Sedel sem pod senčnatim orehom. Pred mano položna, pravkar pokošena senožet, na desni steza, spajajoča cesto ob potoku s kolovozom za mojim hrbtom, na levi gozd, spuščajoč se polagoma do ceste in vzpenjajoč se onkraj potoka po nasprotni rebri više in više do skalnega roba. Ves ta idilični in slikoviti kos planinskega raja so pa obrobjali sivi grebeni nebotičnih velikanov.

Nemoteno je vsrkovalo oko lepoto gorske narave v objemu poletnega solnca. Zdelo se mi je, da sanjam. Pred dvema dnevioma še v prašnem mestu, v zadimljenem uradu, med spisi, pri enoličnem šklepetanju pisalnega stroja, sedaj v gorski samoti, na svežem zraku, prost vsakih skrbi, skratka na — brezdelnem dopustu. Čudno, kako more izbrisati človek iz spomina tako rekoč črez noč to, iz česar se je sestavljalo njegovo delovanje od lanskega dopusta dalje. S tem, da je slekel tesno uradniško suktnjo in jo zamenjal z ohlapnim športnim jopičem, se mu je tudi duša prelevila.

Pogledal sem na uro. Peta je bila. Moj stanovski tovariš, ki me nadomešča in ki se mu je odkazalo tudi moje delo, je skoroda z eno nogo že izven urada. Zre skozi okno, vidi krasno nebo in razmišlja, bo li tudi tako ugodno vreme, ko pojde on sam na dopust. Pri tem razmišljanju ga gotovo moti stranka, ki prihaja k meni skoraj dan za dnevom tik pred zatvoritvijo urada in ki mi je zagrenila že marsikatero uro. Tovariš se zopet spomni na me, lepega vremena in da se mu pri takih spominih ne pode prav prijazne misli po glavi, bi lahko stavil brez pomisleka. Jaz pa sedim istočasno v senci in diham gorski zrak ob vznožju velikanov. Saj res, ali ni tam Krn, ne, morda je Matajur.

In zalotil sem se pri ugibanju, kako je ime tej ali oni gori, kakor da bi človek sicer ne mogel uživati krasne narave. Spoznal sem, da so bila moja prejšnja izvajanja napačna. Dasi odet z ohlapnim jopičem, sem čutil še vedno tesnost prejšnje suknje. Kadar pa človek pregleduje svoje zaključke in izvajanja in dožene, da se je pri tem zmotil, ne prizna svoje zmote, rajši se tolaži z nado, da se bodo v doglednem času gotovo udejevala njegova izvajanja. Tako je bilo tudi z mano. V planinskem zraku se bodo morali utopiti vsi spomini in vsa preteklost. Gorska narava me že še prisili, da bom znal ceniti brezdelno sedanost, da bom občudoval gore, čeprav jim ne bom vedel ne imena niti visokosti nad morsko gladino.

«Dober popoldan vam želim, gospod!»

Po kolovozu za orehom jo je primahal postaven možak z ogrnjenim jopičem in s koso na rami. Prišedši do mene, se je ustavil in me pozdravil. Na licu se mu je brala želja, pokramljati nekoliko z mano.

«Bog daj, očka! Odkod pa in kam?»

«Pokosil sem Bajtovo ravan na Jazbini in sedaj grem proti domu. Vstal sem še pred zoro, prvi solnčni žarki so me pozdravili, ko sem že drugič klepal koso, počival nisem skoraj nič, zato pa dovolite, gospod, da prisedem k vam in se nekoliko odpočijem!» Nato je položil kmet svojo koso in svoj jopič na tla, sedel zraven mene, napolnil si pipo, prižgal jo, potlačil dvakrat, trikrat tobak v pipi in nadaljeval: «Saj oprostite mojo zvedavost, kaj ne, vi ste oni gospod, ki je sinoči prispel v našo vas in si najel sobo za tri tedne!»

«Nič se niste zmotili! Svoj letošnji dopust hočem prebiti v Breznu.»

«Saj prav temu vašemu namenu se jaz čudim. Vedite, da ste vi prvi, ki si je izbral našo vas kot letovišče, odkar pomni najstarejša oseba v vasi, moja osemdesetletna babica. Kaj neki se vam je moralo prikupiti na našem samotnem Breznu?»

«Uganili ste, edino le samota me je privabila v vašo vas. Ni mi do zabave, ne maram za družbo, jaz

iščem samote. Da vam pa preženem začudenje glede svojega namena, vam povem to-le: Lansko leto sem preživel svoj dopust v neki vasi na Vipavskem. Takoj prvi večer sem se seznanil v vaški krčmi z mnogimi vaščani, menili smo se o tem in onem, obravnavali slednjič tudi prosvetno delovanje na kmetih in preden sem se zavedel, sem bil že naprošen, naj poučujem igralce-začetnike novo igro za njihov prvi nastop. Ker je bil na razpolago en sam izvod precej obsežne drame, sem moral od ranega jutra do poznega večera prepisovati posamezne uloge, po večerji sem pa uril začetnike v kretanju, izgovarjanju itd. Uspeh, res, ni izostal. Ko so bili igralci že tako daleč, da so nastopali popolnoma gotovo in brežhibno, je potekel moj dopust in jaz sem moral odpotovati dan pred javnim nastopom. Zato sem si pa letos izbral samoto! Rad se odzivam pozivu na sodelovanje v prid celoti, toda človek dolguje nekaj tudi svojemu lastnemu jazu, svojemu zdravju in to je — počitek!»

«Pogodili ste jo, gospod! V Breznu se vam ni bati ne dramatiških, ne pevskih nastopov. V resnici ne nudi Brezen razen samote ničesar. In to je, kar me žalosti! Če dovolite, vam pojasnim svojo žalost!» Moj sosed pod orehom se je zagledal v daljino, v temnosive črte gorskih velikanov, kakor bi lovil po strmih obronkih pravih besed, ki naj bi kratko in jedrnato utemeljile njegovo žalost.

«Jaz ljubim svojo rojstno vas, a ta ljubezen se mi zdi kakor ljubezen igravega otroka do navadnega kamena. Ljubezen ne krije pomembnosti predmeta.» Iztrkal je pipo in jo natlačil znova s tobakom. «Lansko leto se je odkrila ob desetletnici njegove smrti v sosedni vasi, Lipovcu, spominska plošča pesniku Petru Logarju. Javnost je poznala ponajveč le njegovo pesniško izmišljeno ime: Lipovski. Slavnost, mlaji, zastave, možnarji, predavanja, govori, obed. Da bi bili slišali župana, kako se je košatil z nevenljivimi zaslugami prerano umrlega domačina! Kakor bi bil on sam pesnika navdihnil! Edina ljubav, ki jo je izkazal Lipovec svojemu slavnemu sinu — to povem

vam in je vse sveta resnica — je bila ta, da mu je izdajalo županstvo v začetku vsakega šolskega leta ubožno izpričevalo, da se je z njim oprášal šolnine. Nič več in nič manj! Sedaj pa preudarite sami! Pesnikov stari oče je bil iz Brezna, naš domačin torej, priženil se je od nas v Lipovec, pesnikova mati je bila naša domačinka, pesnik je bil skozi dvoje počitnice kuhan in pečen v Breznu, kjer je dajala naša domačinka, Barbika, dovolj snovi njegovi pesniški duši. Menite, da se je spomnil župan pri obedu le z eno samo besedico Brezna, menite da se je povabila na obed pesnikova žlahta iz Brezna? Kaj še! Vse občine se povzpno na površje, četudi ob našem sodelovanju, le Brezen bo životaril, ker nima nobene zgodovine!»

Skoraj z žalostnim glasom je zaključil moj novi znanec svojo trpko izpoved. Neumestno zapostavljanje svoje rojstne vasi je čutil v živo, in pritajena žalost je odkrila na mah njegovo veliko ljubezen do rodne grodi.

«Le pomirite se, očka,» sem ga izkušal tolažiti, «če ima že vsaka družina svoj romanček, bo imela prejkone tudi vsaka vas svojo zgodovino. Poiskati treba zanjo le posebnega zgodovinarja!»

«Vi niti ne pojmite, koliko knjig sem že prebral, da bi kje izsledil naš Brezen. Rutar omenja v svoji «Zgodovini Tolminskega» malone vsako vas, o Breznu ne duha ne sluha. O njem govore edino le davčne knjige in sodnijske listine izvršilnega oddelka. Vse naše občine in vasi sede okrog belo pogrnjene in bogato naložene mize, gostè se s svojimi zgodovinskimi spomini in srkajo svojo opojno preteklost. Brezen pa pride zraven šele, ko je treba plačati račune cele gostije. Na slabšem smo, kakor je bil svetopisemski Lazar, ki ni ne pil, ne jedel, ki pa tudi ni plačeval!»

Šele pri tej prispodobi se je zavedel moj sosed, da je držal ves čas neprižgano pipo v roki. Podrgnil je s smradljivko po hlačnici, privzdignil skrivljeno dlan z gorečo vžigalico nekoliko nad glavo, da bi mi ne škodilo žveplo, zakašljaj in že je bil ves v dimu.

Tudi jaz sem zakašljaj, a ta moj kašelj ni bil naraven, označal je bolj hipno zadrego. Da bi se trapil v tej krasni naravi z zgodovino tako rekoč takoj po svojem sklepu, pretrgati vse vezi s preteklostjo, mi ni prijalo. Pogovor sem moral speljati v drugo strugo.

»Govorili ste prej o Barbiki. Če upoštevam še dejstvo, da je bila pesnikova mati tudi iz te vasi, se moram na vsak način seznaniti s tukajšnjimi dekleti. Zgoditi se zna, da me ta ali ona vzdigne na pegaza in potem pa: Brezen, jezen, črezenj, oprezen, pomislite, že bližina vaših deklet mi izsiplje iz rokava najtežje rime!»

«Seveda, tudi to se zna zgoditi, pesnik lahko postanete in deset let po vaši smrti bo zopet govoril župan vašega rojstnega kraja o vsem mogočem in nemogočem, zamolčal bo pa dejstvo, da je bilo dekle iz Brezna, ki vam je pomagalo na pegaza. To je usoda kraja, ki nima preteklosti, ki nima svoje zgodovine.»

In bila sva zopet tam, kjer prej. Premalo časa sem še užival zlato prostost, da bi mi mogla ta že ozdraviti šibke živce, zato me je besedica: zgodovina neprijetno dirnila, saj sem bil napravil pred desetimi minutami križ čez vse spomine, čez preteklost. In preteklost je zgodovina.

«Naj Vam pomanjkanje zgodovine ne greni sedanjosti! Vas, ki nima svoje zgodovine, naj si jo sama ustvari. V tem oziru iščite krivcev v sebi samih. Zgodovina je namreč veda, pri kateri se navadno ne zahtevajo dokazi kakor pri računstvu. Poslušajte! Profesor predava učencem, da so Grki l. 490. pred K. pod vodstvom Miltiada premagali pri Maratonu perzijsko vojsko, ki sta jo vodila Datis in Artafarnes. Predsavlajte si učenca, ki bi prosil profesorja v imenu svojih sošolcev dokazov, 1.) da se je res vršila bitka pri Maratonu, 2.) l. 490. pred Kr., 3.) med Grki in Perzijci, 4.) da so vodili Grke Miltiades in 5.) Perzijce pa Datis in Artafarnes. Profesor bi ne mogel nič drugega ukreniti, kakor vpisati predrzneža v razrednico, ali pa ugoditi prošnji in se sklicevati na edino pričo zgodovinarja Tukidida, ki je bil Grk in ki je kot tak gotovo

pel slavo v prvi vrsti grškemu orožju. Tukidides je lagal na vse kriplje. Če ni dobil pravega aorista, je pa dejanje izpremenil, samo da se je izrazil v pravilni grščini. In mogoče so prav aoristi — posebna oblika grškega glagola — zakrivili perzijske poraze na grškem ozemlju. Kaj ne! Že zahteva dijakov se vam zdi smešna. Isto tako bi ne vprašal nobeden vašega zgodovinarja po dokazih. Zgodovini, posebno tiskani, treba verjeti. Vaš zgodovinar bi imel celo zelo hvaležno nalogo, saj bi ga ne motile letnice pri delu, ker se Brezen do najnovejše dobe sploh nikjer ne omenja. Zlasti starejšo dobo, ki je v vseh zgodovinah pomanjkljiva in tako rekoč le plod zgodovinarjeve domišljije, bi lahko temeljito izdelal. Da sem jaz zgodovinar, bi vam priskrbel tako zgodovino, da bi ne bili nikdar v zadregi glede slavnosti. V vsakem letnem času, poleti na prostem, pozimi v zaprtih prostorih, bi lahko praznovali kako obletnico. Slavoloke bi morali napraviti železne, da bi vam delj časa trajali. Zastave vam bi plapolale vsak teden skozi okno. To pa edino radi vaših domačih slavnostnih prilik; če bi pa prišel zraven še kak navaden praznik, no, potem bi moralo imeti vsako okno po dve zastavi. Vaša vas bi pa sedela pri belo pogrjnjeni in bogato naloženi mizi na častnem mestu, vsi drugi gostje bi bili le pritepenci, ki bi se gostili z vašimi — ponavljam — z vašimi zgodovinskimi spomini, ki bi srkali vašo opojno preteklost! Pri slavnostnih obedih bi pa vstal zastopnik — poslušajte me dobro! — vaše vasi, vzdignil kozarec in napil: Slavna družba! Danes je minulo štiri sto let, odkar je naš sovaščan itd.»

«In to bi bil najlepši dan v življenju Vida Petriča!» S tem vzklikom mi je pretrgal govor moj sosed in mi vzradoščen stisnil roko. «Veste kaj,» je še dostavil, počasi vstajaje. «Vi morate z mano! Po preprosti, a okusni južini dobi duša potrebnega razmaha in take zadeve se laže obravnavajo pri kozarcu vina.»

Kaj sem hotel, sprejel sem vabilo in že sva jo krenila po stezi ob senožeti navzdol na cesto. Med-

potoma me je moj spremljevalec Petrič - neizčrpna je bila njegova zgovornost - seznanjal s posebnostmi Brezna. Zvedel sem na ta način, da šteje vas dvajset in tri posestnike, da zna Petričeva stara mati mnogo pravljič, ki bi se uporabile morebiti tudi v zgodovini Brezna, (pri tem me je moj spremljevalec hvaležno pogledal, sam si nisem bil na jasnem, čemu), da je vas skoraj gotovo dobila svoje ime po globoki jami, ki mi jo je Petrič ne daleč od prve skupine hiš, kjer sem si bil najel svojo sobo, tudi pokazal. Dva velika hloda položena navzkriž nad žrelom in žična ograja okrog žrela so odganjali živino od tega nevarnega mesta, Videl sem hišo, v koji se je bila rodila Barbika, in se čudil, kako je moglo iz tako preproste bajte izvirati toliko poezije, da je napolnila dva precej obsežna zveska zbranih spisov (poeta Lipovskega). Dante je imel Beatriko, Petrarca Lavro, Boccaccio Fiammetto, Prešeren Julijo, Peter Logar - Lipovski pa Barbiko!

Kakor bi trenil, je minula urica, ko sva korakala po cesti med sadovnjaki, njivami, hišami, nekoliko navzgor, pa zopet navzdol, dokler se nisva ustavila v Petričevi hiši.

Izba sicer nizka, a čedna, gospodinja prijazna. Še med predstavljanjem me je vprašala, če je res, kar se je govorilo po vasi, da me je namreč krvaveče in prevarjeno srce prignalo v samoto. Kaj pa kmečki ljudje v gorski vasi vedo o dopustu! Obdali so me bili zato s sijajem mučenika ljubezni. Gostoljubnost je bila naravnost prvovrstna. Presno maslo, planinski sir, na drobno zrezane prekajene klobase s hrenom, s krivcem debelo narezana gorska gnjat, domači kruh, vse to se je zalilo z izborno kapljico iz bratove kleti na Vipavskem.

Tudi meni se je razvozlal jezik. Pridejo trenutki v življenju, ko ubere človek popolnoma drugačne strune, kakršnih navadno ne ubira. Spoznavši slabost t. j. naغنenje svojega gostitelja do zgodovine, sem se hotel nemalo poveličiti s svojim znanjem, saj ni bilo nikogar zraven, ki bi bil nadzoroval moja izvajanja. Govoril

sem o Keltih, o Langobardih, o preseljevanju narodov, srednjeveških grofov, letnice so frčale po zraku kakor hrošči v majskih večerih, deset, sto let prej ali pozneje, kdo je pa mogel trditi, da sem se zmotil jaz in ne zgodovina.

Pri tretji posodi je prisedla k nama tudi gospodinja. «Veš, Tinca,» ji je rekel Petrič precej svečanostno, «ta gospod je prišel k nam, da nam spiše zgodovino Brezna. V treh tednih skonča svoje delo. Pokličí hčer Dorico, naj skočí takoj k Rijavčevim, naj odpove sobo, saj Rijavčevi so sploh na tesnem s prostori, naj prinese gospodov kovčeg k nam, ti pa pospravi tačas sobo nad stopniščem! Tu bo imel gospod mir in nihče ga ne bo motil.»

V sobo je stopilo dekle, pogledalo me radovedno s svojimi velikimi črnimi očmi in spoznal sem skozi tobakov dim in skozi vinske megle v njej Klio, modrico, muzo zgodovine. Vstal sem pod vplivom njenega pogleda in obljubil izpolniti gostitelju njegovo željo.

V nadaljнем razgovoru so se rešile le še prozaične točke celega vprašanja. Potrebni papir mi prinese drugi dan gospodinja sama iz trga, kamor pojde nakupovat nekatere stvari za hišo, iz mlekarne pa dobim po Dorici pisalni stroj, ki je sicer neraben, ker ga ne zna nobeden popraviti, ki bo pa zopet služil svojemu namenu, ko se ga loti moja spretna in vešča roka.

Usode se človek ne izogne. Zvečer se spravlja spat kot uradnik na dopustu, drugo jutro se pa zbudi bodisi kot ravnatelj vaškega odra, bodisi kot zgodovinar. Da sem se moral tako zmotiti in da sem moral zamenjati Dorico z nesrečno modrico Klio. Brezenska dekleta so res vražja. Če ne postaneš lirik, postaneš pa zgodovinar. Toda kaj mi pomagajo očitavanja, obljuba dela dolg in dolg treba plačati.

Kmalu se je začelo delo. Pisalni stroj je že drugi dan v prijazni, mirni sobi nad stopniščem zapel svojo nelepo uradno pesem, prepeval je uro za uro, zvečer ga je pa že oponašal škorec v moji sobi. In če je prenehal za trenutek mrtvi stroj svojo melodijo, jo je nadaljeval živi stroj v kletki. Oddahnil sem se šele

zvečer, ko sem, sedeč na klopi pred hišo, poslušal pravljice stare mamice in pretresoval, katera med njimi hrani v sebi zgodovinsko jedro.

Konec prvega tedna, — prišel sem pri svojem delu do točke, ko sem se, porivan od narodov, preselejeval z drugimi narodi na jug, pleneč in ropajoč, moreč starino, onečaščajoč mladino, paleč in zažigajoč hiše ves čas svojega pohoda, — sem dobil od tovariša iz mesta dopisnico, sestavljeno v brzopjavni okrajšavi: «Dragi! Srečen Ti! Tu ogromnega dela! Ti vriščeš, uživaš! Jaz hiram, umiram! Zlata prostost! Odpiši! Če lepo, izberem zase tudi Brezen! Tvoj Joža!»

Nič mu nisem odgovoril. Norčevati se na tak način s prijateljem! Rogati se tovarišu! Čakaj, pride že še dan osvete! Boš že videl, kaj se pravi: vsiskati v planinskem raju in uživati zlato prostost! Če to ni lumparija!

S svojim delom sem bil pa vkljub temu zadovoljen. Od mojega škorca sta se naučila dva kosa, ki sta hodila iz bližnjega loga pobirat drobtine pod njegovo kletko, oponašati pisalni stroj in zroč nekoč skozi okno, sem se čudil, kako hitro se je bila gorska narava pouradila. Vsi krilati pevci so tipkali po bližnjem grmovju in me spominjali na mojo še ne dokončano zgodovino, zato sem pa zopet sedel k mizi in nadaljeval svoje delo. Z vsakim dnem je napredovala brezenska zgodovina za dva človeška roda in za nekaj strani. Začel sem se sam čuditi, da ima mala, neznatna vasica tako znamenito zgodovino.

Prišel je slednjič zadnji dan mojega dopusta. S postrežljivim škorcem sva skončavala moje delo.

«Gospod, konja sta že vprežena! Če hočete priti pravočasno na postajo, požurite se!»

«Tako dokončam, gospod Petrič! Še malenkost dostavim! — Tako, sedaj pa na pot! Hvala lepa za vse! Pozdravljena mamica! Zbogom Dora!» Konjička sta potegnili, jaz sem se pa peljal po treh tednih prvič po zgodovinskih brezenskih tleh. Slovo od planinskega raja mi pa ni obtežilo srca, ker sem bil le premalo spoznal njegovih krasot.

Pravljčna doba.

Če že imajo vsi narodi, če že imajo vse dežele na vesoljnem svetu svojo najstarejšo zgodovino, zastrto z gosto meglo, ne sme biti v tem oziru mali Brezen častna izjema. Iz njegove prazgodovine nimamo nobenega pismenega izročila, bodisi da niso še znali njegovi najstarejši prebivalci pisati, bodisi da jim ta umetnost sicer ni bila več tuja, da pa niso razpolagali s potrebnimi pisalnimi potrebščinami. Zadnja domneva je prejkone edino prava. Le pogledjmo druge narode! Kitajci so pisali že v davnosti s čopičem na rižni papir, Babilonci so izdolbljali svoje klinasto pismo v opeko, Egipčani so pa stavili svoje hierogliffe na piramide in obeliske. Brezenci pa niso imeli ne papirja ne opeke ne piramid, imeli so torej zmožnosti, a nedostajala so jim sredstva. Te zmožnosti so torej prve, ki smo jih izsledili pri naših Brezencih po tako zvani primerjalni metodi. Vsekako so se zavedali Brezenci v polni meri, kaj in koliko dolgujejo svoji vasi, svojim potomcem in svojemu poznejšemu zgodovinarju, zato so se učili vse važnejše dogodljaje na izust in si jih izročali v taki obliki od roda do roda. Na tem mestu se moramo spomniti s hvaležnostjo v srcu vseh onih požrtvovalnih babic in mater iz takratne dobe kakor tudi iz poznejših dob, ki so razbremenjale svoje može in sinove glede učenja na izust in glede ustne izročitve prazgodovinskih dogodkov mlajšemu rodu. Občudovati pa moramo istočasno pri tem tudi veliko ljubezen, ki so jo gojili Brezenci do svojih žensk in prevzeli brez obotavljanja težje zapisovanje na se, prepustivši lažje pripovedovanje ženskemu spolu. Požrtvovalnost na ženski strani in ljubezen na moški strani sta pa zopet dve čednosti, ki smo ju morali tako rekoč iztrgati iz krempljev temnosive preteklosti in sicer edino po domnevi, da se človeštvo v tisočletjih ni nič ali pa vsaj zelo malo izpremenilo. Kar so pa

ženske ustno izročale in kar ženske ustno izročajo, temu pravimo z znanstvenim izrazom: bajke in pravljice. Ženske so torej rešile brezensko prazgodovino. Ker jim pa ni prirojen čut za precizno in točno zgodovino, so marsikaj same zaokrožile, dodale mnogo lastnih misli da se mora poklicni zgodovinar v resnici truditi, če hoče izluščiti iz teh bajk in pravljic zgodovinsko jedro.

Naj sledi nekaj bajk in pravljic iz brezenske vasi, kakor mi jih je pravila stara Petrička v planinsko krasnih poletnih večerih.

«Vaščani so se bili prevzeli, ker se jim je le predolgo dobro godilo. Niso več polagali drobja ubitih živali niti prvencev poljskih in jesenskih pridelkov mogočnim bogovom na žrtvenik, ki je čedalje bolj razpadal. Bogovi so precej časa opazovali s skoraj nebeško potrpežljivostjo napuh ošabnih vaščanov, čakali dan na dan, da premaga če že ne preudarnost, pa vsaj strah pred kaznijo to napako, a čakali so zaman. Z vsakim dnem je bilo slabše.

Živela sta v goščavi sama zase in precej oddaljena od drugih vaščanov Pijon in Naja. Nista baš kdove kako častila bogov, a dajala sta jim vedno drobje ubitih živali in ves jesenski pridelek. Za drobje namreč sploh nista marala, saj sta imela mesa in dobrega mesa v izobilju in edina jablan pred kočo jim je rodila same kiseljake. Pijon je pogodil vsako divjačino, ki jo je znala Naja skrbno in z raznimi dišavami pripraviti. Te dvojice so se izogibali vsi vaščani, ker jim ni šlo v glavo, da živi človek tudi ob sami divjačini, ne da bi moral biti radi tega v zvezi z gozdnimi besi.

Zgodilo se je, da je bogovom prekipela jeza nad nepopoljšljivostjo ošabnih Brezencev prav v trenutku, ko sta bila pojedla Pijon in Naja tolstega divjega merjasca. Usula se je ploha, utrgali oblaki, voda je naraščala, že so plavale živali po

valovih, ki so butali jezno in togotno ob gosto porasle gozdove na rebrih. Ljudje so bežali više in više. Valovi so jih dohiteli in objeli. Nekaj časa sta bežala tudi Pijon in Naja.

«Veš kaj, Naja, jaz sem presit, da bi mogel še više navkreber! Tolsti merjasec mi je pa tudi popolnoma izsušil grlo. Žejen sem tako, da bi izpil vso to povodenj, seveda če mi priskoči tudi tvoje grlo na pomoč!»

«Sama sem že mislila nato. Toda, Pijon, ali bi ne čakala še nekoliko, da se nabere še več vode, kajti tudi moja žeja je neznosna!»

«No, pa počakajva, da nam voda sama v grlo priteče, se nama vsaj ne bo treba sklanjati!»

«Tudi moje mnenje!» je še dodala Naja, kmalu nato sta se pa lotila piti, da so nastali okrog njunih ust opasni vrtinci. Pila sta, da voda ni mogla tako hitro upadati, in pila sta, dokler niso pričale le še posamezne luže, da je bučalo tam še pred najkrajšim časom veliko jezero.

«Ali se ti ne zdi, Naja, da sva le prezgodaj začela piti. Človek ne pride še do pravega okusa, pa mu že izgine dobrota!»

«Seveda, toda ti sam, Pijon, si vse zakrivil. Bil si presit, da bi se bil vzdignil le še nekaj smrek više v rebri. Koliko bolj bi se bila voda razširila, koliko bolj poglobila!».....

To bajko sem postavil nalašč na prvo mesto. Dognal sem po daljšem razmotrivanju, da odkriva bajka o Pijonu najstarejšo dobo, naj govori že o vesoljnem potopu, ali pa o nekdanjem jezeru, ki ga omenja tudi Simon Rutar. V prvem slučaju bi bil Pijon Brezencem to, kar je bil Noe Hebrejcem, Devkalion Grkom, Fu-hi Kitajcem in Tomatu Indijancem. In kakor se je rešil Noe v barki, Devkalion v čolnu, Fu-hi na nosorogu, Tomatu na želvi, tako je pripomogel merjasec Pijonu do rešitve. V drugem slučaju pa poseblja Pijon brezno, ki je pogoltnilo nekoč veliko gorsko jezero in ki je tudi dalo ime vasici. Iz obeh slučajev pa spoznamo, da je imela

Naja pred vesoljnim potopom in po vesoljnem potopu oziroma v predjezerski in pojezerski dobi zadnjo besedo.

Druga bajka.

«Potomci Pijona, Pijoni imenovani, so postali pravi mehkužneži in strahopetci, kakor bi jim bila kri po žilah zvođenela. Okrilja iz listja so zamenjali s kožami ubitih živali, borna stanišča iz vejevja izpremenili v lesene kočje, nekatere so bile celo zidane. Trda ležišča na golih tleh so nekoliko privzdignili, napolnili jih z mehkim mahom, suhim listjem in senom, vode niso več zajemali z roko in samo ob določenih prilikah so pekli na ražnju. Napravili so si bili lesene in ilovnate posode. Prvak med Pijoni je bil pa Bujas, ki je, čepeč na gorkem ognjišču, opravljal tudi svoje vladarske posle.

Bujasovi sestri se je narodil sinček z imenom Navih. Nekaj tednov po svojem rojstvu je Navih porabil priliko, ko se je bila odstranila mati za hip iz sobe, zbdel se s ščino in se zadovoljno nasmehnil, ko je pritekla iz žile prava kri in ne voda.

V dvajsetem letu je šel Navih v gozd, da poseče jelko. Tu uzre krasno devojko, nabirajočo sočnih malin.

«Kdo si pa ti, dekle, in kaj delaš sama v temnem gozdu?»

«Jaz sem tukajšna vila!»

«To lahko reče vsaka naša dekla! Povej mi rajši, ali si dobra ali zločesta vila!»

«Dobremu sem dobra, zločestemu pa zločesta! Izbiraj torej!»

«Če si res vila, potem se prištevaš k onim bogovom, ki niso mogli toliko vode proizvajati, da bi je ne mogla izpiti v nekaj požrkih dva moja prednika. Škoda, da si tako čedna in da tako grdo lažeš!»

Zabliskalo se je, zagrmelo, vila je izginila, iznad visoke smreke je pa slišal Navih grozen

glas: «Razžalil si vilo, dvomeč o njenem božanstvu. Prej ti ne bo odpuščeno, dokler se ne zadaš brezplačno svojemu ujcu Bajasu za hlapca in dokler ne izvršiš vseh njegovih ukazov. Šele potem te ne bo več preganjala moja jeza!»

«Lepo si jo zavozil!», je besedičil Navih sam sebi, stopajoč brez jelke proti domu. «Kaj pa se ti je bilo treba spreti s tako mikavnim bitjem! Vidim, da pluje po tvojih žilah še vedno voda. Če bi bila kri, bi nikdar ne očital krasni devojki grde laži. Kaj pa, če ti ukaže ujec izpiti domači potok?! Brrrr!» In pri tem se je Navih stresel po vsem telesu, njegove misli so pa romale k sosedu Mamilu, ki je iz drnulj kuhal ognjene kapljice, ogrevajoče človeško telo v najhujši zimi in vlivajoče v vodene žile življenja in poguma.

Navih jo je mahnil v domači vasi naravnost k svojemu ujcu Bajasu. Proglasivši dve razsodbi in premotrivši z veščim očesom dobljeno razsodnino v obliki debelega janca, je bil pravkar dovršil Bujas svoje vladarske posle, seveda vedno čepeč na gorskem ognjišču, ko je stopil njegov nečak predenj. In preden ga je sploh mogel od-sloviti, češ uradne ure so že minule, je že izpregovoril Navih.

«Bujas, tvoj nečak ti želi sreče, zdravja, zadovoljstva in spretnega hlapca! Zadnja želja se je že v tem hipu izpolnila. Razpolagaj z mojimi močmi, tvoje ukaze hočem brez vsakega plačila, brez vsake mezde izvršiti!»

«Pametno govoriš, vidim, da si sin moje rodne sestre! Stopi na Snežno glavo, poišči medveda, ki se klati med skalovjem in po goščavi, in prinesi mi njegovo kožo! Srečno pot!»

In Navih je moral nazaj v gore. Hodil je in zvečerilo se je, hodil je in nastala je temna noč, hodil je in danica je zabliščala. Šele ko se je prikazalo solnce izza planinskih grebenov, je zagledal Navih od daleč zver, ki je lomastila počasi in preudarno naravnost proti njemu. Takoj se

je spomnil nauka svoje babice, da se medved ne loti nikdar mrtvecev, in že si je osnoval bojni načrt. Pogumni lovec se je vrgel na tla, zadržal sapo, zamežal, a ne popolnoma, z desnim očesom je skozi napol odprte trepalnice nameraval opazovati dogodke, ki se bodo vršili. Radoveden je bil, če pozna tudi medved nauk njegove babice.

Počasi in preudarno se je približal medved. Bilo ga je skoraj pol voza. Medved je prevohal ležečega Naviha od nog do glave, doteknil se s svojim strašnim gobcem njegovih ust in njegovega nosa, že je zamahnil s svojo grozansko taco, da da dozdevnemu mrliču smrtno zaušnico, ko zavpije neustrašeni lovec v smrtnem strahu, ležeč še vedno nepremično na tleh:

«Jaz sem v resnici popolnoma mrtev, raca buzaronska! Kar ve moja babica o tebi, bi tudi ti lahko znal o samem sebi! Sramuj se in fej te bodi!»

Medved, sicer počasna, a preudarna zverina, je zazibal glavo na desno, na levo kakor običajno, ko razvozluje zamotana vprašanja, zagledal se v mirni, od strahu pobeljeni obraz, in se slednjič spomnil svojih dolžnosti do mrličev. Razsrdilo ga je njegovo neznanje najpreprostejših naravnih pojmov v tako odločilnem trenutku, in, prišedši do tega spoznanja, je medved od same jeze skočil iz kože.

Kakor bi bil čakal samo še te prilike, je Navih vstal in smuk! bil je že v medvedovi koži. Medved, nag, gol, razoglav in bos, je pa kmalu nato zmrznil v poznojesenskem jutranjem mrazu.

Po vsem životu se je tresel Bujas, ko mu je hrabri nečak razprostrl orjaško kožo po ognjišču. «Nekaj, ne nosi mi odslej več dokazov. Brez teh ti hočem verjeti! Sedaj pa izgini in dobi mi na Snežni glavi volka!»

Že dva dni, dve noči je vrtoglavil Navih brez oddiha po strmih pečinah in pečnatih strminah, ne da bi bil izsledil volka. Toda kogar se loti lov-

ska strast, ga ne izpusti zlepa iz svojih krempljev. Le nekoliko časa se je hotel odpočiti in si nabrati novih moči, zato je sedel pod hrast, čigar staro deblo in nagubančena škorja sta mu priklicala v spomin njegovo babico. Mu li ni bila ničesar povedala o volku? Seveda mu je bila! Če se o volku govori, pride! On je pa letal že dva dni in dve noči okrog brez najmanjšega uspeha.

«Volka moram dobiti», si je govoril na glas, «če se ni zmotila moja babica!» Ni še dodobra izpregovoril celega stavka, že je začutil bolečine med stegni in spoznal, da je radi dolgotrajne, neprenehljive in utrudljive hoje dobil slednjič — volka.

Bujas se je bil zaprl še pravočasno v hišo in ni hotel sprejeti nečaka. Groza ga je bilo morebitne volčje kože, če ne celo žive zverine. «Ne odpiraj mi vrat! Šibkega sem zdravja, vsak prepil mi lahko škodi!» se je slišal glas iz notranjščine. «Saj ti verjamem, da si dobil volka!»

«Kdor čepi zdržema na gorkem ognjišču, seveda ne dobi volka!» je modroval sam s sabo Navih in prestopoval pred vrati, ker ga je volk le preveč ščepel.

«Dragi Navišček, stopi bliže k vratom, kar ti sedaj nalagam, ostani med nama dvema! Dam ti novo in zadnjo nalogo. Težavna je in skoraj dvomim, da jo zmoreš.» Glas iz notranjščine je postajal tišji in tišji in Navih je moral nasloniti uho na deske, da je razumel besede. «Poslušaj me dobro! Ukroti mi mojo taščo!»

«Nič lažjega ko to!» se je ustil bahavo Navih pred vrati.

«Ne zbijaj šal in ne precenjaj svojih moči!» je svaril glas iz notranjščine. «Sedaj pa na delo! Jaz grem radi šibkega zdravja zopet na ognjišče!»

Žalosten se je odstranil Navih od ujeve hiše. Njegov poskus, spraviti zadnjo nalogo v zvezo z živalstvom, kjer bi mu bila znala babica s svojimi lepimi nauki dobro svetovati, mu je šel po

vodi. O taščah pa ni nikdar pravila babica svojemu vnuku.

Dolgo časa ni vedel Navih, kaj naj ukrene, kako naj se loti težavne naloge. Šele ko je zazibal glavo na desno, na levo, kakor ga je bil naučil medved, je spoznal, da ne pojde brez temeljite priprave. Privaditi se treba grozi, pojekliti živce, ukrepiti telo, ojunačiti srce, in še utegne izostati uspeh.

Zopet jo je mahnil Navih v gore. Nalašč je stopal kraj omotičnih prepadov, spuščal se vanje, prijemajoč se za prhle korenine in sipko skalovje, jezdaril trhleno vejo na visokem hrastu tik pod njegovim vrhom. Zdražil je bika na paši in dirjal pred besnežem čez drn in strn. Pozdravljaj je lepa dekleta s «strašilom, pokveko, spako» in ni se branil, ko so ga razdražena dekleta bila, praskala in mu pulila lase z glave. Obgovarjal je starejše žene s «srčkom, lilijo, devojčico», in ni se branil, ko so ga razkačene žene bile, praskale in mu pulile lase z glave. Sprijateljil se je na ta način z grozo. S tem, da je šel Navih še k sosedu Mamilu na orehovo lupino oživljajočega drnuljevega soka, je dovršil svoje priprave. Nič več omotičen, z jeklenimi živci, utrjenimi mišicami in junaškim srcem se je napotil k ujcu.

Pred hišo ga je ustavila Bujasova tašča. «Stoj! Da mi več ne prestopiš praga naše hiše! Ne dovolim, da bi se še dalje pajdašil moj zet s takim fantalinom! Okrvavil si mi ognjišče z medvedjo kožo, da se še vedno poznajo madeži, zarotila sta se, ni dolgo temu, na pragu šepetajoč, zoper ne vem koga! Dovolj! Da se mi več ne prikažeš pred oči! Poberi se!»

Navihu se je stemnilo pred očmi, živci so mu odpovedali, mišice so se mu omehčale, srce mu je skopnelo, onesvestil bi se bil popolnoma, da ni vplival Mamilov tekoči ogenj.

«Ne huduj se, Getora, Ne boj se, da ti speljem zeta na kriva pota! Prišel sem, da te zasnobim!»

Ni mogel, ni znal, ni smel drugače! Vsako drugo pojasnilo bi ga bilo sprijaznilo z njenimi nohti.

«Kaj res?! Govorič resnico? Oh, zlati moj Navih! Kar v hišo, da pogostimo z jančevino in divjo medico junaka, kakršnega si je želelo moje srce in po katerem je koprnela moja duša!»

Tako je ukrotil Navih svojemu ujcu njegovo taščo, sebi pa ni mogel nikdar ukrotiti lastne žene. Trpel je kakor trpi črna živina pri brezsrčnem hlapcu, a tožil ni nobenemu svojih nadlog. Čudil se je le dejstvu, da je vstajal sleherni jutro bolj truden, izmučen, razbit, nego je bil prejšnji večer legel spat. Sčasoma je opazil, da mu daja žena Getora piti vsak večer pijačo, ki ji je bilo skoraj gotovo primešano čarovno uspavilo.

Vkljub paznosti njegove žene se je posrečilo nekoč Navihu izliti si skrivaj pijačo za vrat. To pot je «zaspal» še pred običajno uro. Okrog polnoči, ko se najlepše spi, je vstala Getora, odprla okno, sedla na metlo in frk! že je zletela visoko, visoko po mrzlem nočnem zraku v jasni mesečini proti Snežni glavi. Ves začuden je gledal Navih za svojo ljubo ženo.

«Tako torej!» je modroval Navih, «Opažam, da mi še ni odpustila vila, še vedno me preganja! Sedaj mi je celo naprtila čarovnico! Ta je pa lepa! Zgoditi se zna, da bom moral jutri, če se pokvari metla, to nadomestovati in nositi Getoro v polnočnih urah po mrzlem zraku. Ne! Samemu sebi dam nalogo: odkrižaj se čarovnice! Ali ona od hiše ali jaz!»

Žena mu je bila že zdavna izginila v višave, a Navih je še vedno strmел za njo in razmišljal. Spomnil se je zopet svoje babice in njenih nauk, ki so ga bili že večkrat izvlekli iz škripcev. Vsaka žena se boji miši, tako se mu je nekoč izpovedala babica in edino-le miš ga bo morala rešiti.

Trdno je še spal Navih, ko se je vrnila Getora. Naslednji večer je s posebnim užitkom

izpil tekočino, zaspal, spal kakor klada in se vzbudil pozno v jutro. Žene ni bilo nikjer, ni se vrnila ne prvi dan, ne drugi dan. Tretji dan mu je prišel pravit sovaščan Cevir, da je videl ležati na planini pod Snežno glavo pet ženskih trupel.

Kaj se je bilo zgodilo? Navih je ujel živo miško, privezal jo k metli, in ko je rajala Getora s svojimi tovarišicami na metlah po zraku, je skoraj gotovo opazila ta ali ona med njimi miško, zavpila, ženske so poskakale z metel in se ubile.

Vila je pa nato odpustila Navihu vse žalitve, sprejela ga v svoje posebno varstvo, priskrbela mu mlado, lepo in umno družico in ko je Bujas kmalu potem umrl za pljučnico, je zavladal Navih nad svojimi sovaščani in jih sodil pravično, ker je bil odpravil razsodnino. Vsi so ga imeli radi.....»

Tudi v tej bajki se skriva zgodovinsko jedro. Sploh moramo deliti bajko na dva dela. Prvi del nam razjasnjuje, kako je bilo prvo človeštvo v stalnem boju z divjimi zvermi (medved, volk). Te zveri so se morale polagoma iztrebiti, da so si zagotovili predniki v sivi preteklosti miren in nemoten obstoj sebi in svoji živini. S hrabrostjo, vztrajnostjo, večkrat tudi z zvijačo so rešili to nalogo prav dobro.

Živo nas spominja Navih grškega Herakleja. Boginja Hera (vila) je sovražila Herakleja (Naviha), ki je moral izvršiti svojemu slabotnemu in bojazljivemu stricu Evristeusu (Bujasu) dvanajst nalog, med kojimi je bila prva: zadavljenje nemejskega leva (medveda) čigar kožo je nosil junak vedno s sabo in ki je postala znak njegovega junaštva.

Drugi del bajke je nekaka pripodoba veličastne zmage spomladanskega solnca. Solnce (Navih) preмага s svojimi, v vsak kotiček prihajajočimi žarki (miš) po daljšem boju zle duhove temne moči in mrzle zime (čarovnice).

Bajka o Navihu nam pa razkriva tudi takratne družinske razmere. Že od pamtiveka, to lahko trdimo

brez vsake skrbi, je bila prva vzgojiteljica vsakomur le njegova babica. Mati nima časa, mora kuhati, pomivati, pospravljati, šivati in krpati, otroci so izročeni babici, koje prve pravljičice in prvi nauki ostanejo vnukom vedno v spominu. Da pa obstaja po večini nekako nesporazumljenje med taščo in zetom že od starodavnih časov, temu se ne smemo čuditi, ako pomislimo, da izvirajo ta nesporazumljenja od strani tašče edino le iz njene sebične ljubezni do svoje hčere, lahko pa tudi iz drugih vzrokov.

Koliko lepih naukov črpamo iz zgodovine, ako jo razumemo in se poglobimo v vse njene tajne in odkrite predale!

Keltska doba.

Jezikoslovje je doseglo s primerjanjem jezikov svoj višek. Učenjaki so začeli primerjati različne jezike, žive in mrtve, evropske in azijske, in dognali precejšnjo sorodnost med njimi. Lepi prvotni uspehi so jih bodrili k nadaljevanju tega posebnega študija. Končni uspeh jim ni izostal. Sedanji jeziki so sinovi starih jezikov, ti stari jeziki so bili med sabo bratje in kot taki so imeli skupnega očeta, ki je živel v starodavni prazgodovinski dobi. Očetovo ime se je popolnoma izgubilo, sinove so pa krstili učenjaki za Arijce ali Indoevropece. Oče je gotovo moral imeti nekje svojo domovino, preden so ga zapustili njegovi sinovi in si poiskali novih bivališč. Nekateri učenjaki so postavili to pradomovino v Vzhodno Indijo, drugi na evropske južne poluotoke, tretji so si mislili: resnica leži v sredini, izmerili so daljavo med južnimi evropskimi poluotoki in Vzhodno Indijo, razpolovili jo in dognali tako, da je bila pradomovina indoevropskih narodov v Južni Rusiji ob azijski meji. To je bilo tudi edino pametno stališče, ki so se ga oprijeli polagoma vsi jezikoslovci, in temu mnenju sem se tudi sam pridružil. Saj bi bilo krivično, da bi imeli Indijci, ki so se naselili najgloblje proti vzhodu, daljšo pot iz svoje pradomovine o priliki svojega preseljevanja kakor Germani, ki so zavzeli v Islandiji najbolj zapadne točke Evrope, zapustivši isto svojo pradomovino.

To je bilo v resnici prvo preseljevanje narodov, oziroma skupin, ki so postale šele po ločitvi od očetove hiše narodi. Posamezne skupine so se ločile od domače hiše v nepoznanem razdobju, letnice se ne morejo ugotoviti, in kdor bi jih slednjič ugotovil, bi se lahko zmotil za celo tisočletje, najmanj pa za nekaj stoletij. Ničesar nočem obljubljeni, a toliko že lahko trdim, da bom v popravljeni izdaji «Brezenske zgodovine» navedel že točne podatke, če se mi posreči

izkopati le še nekaj indoevropskih grobov. Radi nestalnih razmer v Južni Rusiji moram za sedaj ta namen opustiti in ga odložiti za, kakor omenjeno, drugo izdajo.

Učenjaki naštevajo devet bratov — Indoevropcev. Navajam jih tu po abecednem redu, da se nobenemu ne zamerim: Armenci, Germani, Grki, Ilirci, Indijci, Irani, Italci, Keltje in Slovani. Slovani so seveda povsod zadnji. Ne glede na to je ta razdelitev po mojem mnenju napačna. Če soglašajo učenjaki istočasno v tem, da so poznali vsi indoevropski narodi desetinski sestav, kako naj si razlagamo nenadoma število devet. Učenjaki so se torej zmotili na vsak način. Deset jih mora biti! Kam naj prištevamo Tracijce in Skite? Kam Etruske? Recimo, da so pripadali Tracijci in Skitje Slovanom, za Etruske ne moremo dobiti pravega prostora. Ali so Etruski zadnji, deseti narod? Na vsak način se mora dobiti deseti indoevropski narod. Zgodovina se ne moti, če jih ona zahteva deset, deset jih mora biti, pa naj potem mi sami, zgodovinarji in jezikoslovci, izkopljemo iz starih pozabljenih grobov še desetega brata — Indoevropca. Ničesar ne obljubljam, toda ko dobim rudo (!) sledno pravico na balkanskem ali pa apeninskem poluotoku, hočem vso zadevo razjasniti in priklopiti devetim bratom še desetega.

To sorodstvo smo morali na tem mestu omeniti, sicer bi ne imeli pojma, da so bivali najožji sorodniki starih prebivalcev našega Brezna celo v daljnji Indiji. Ti stari prebivalci so pa bili Karni, ki so bili keltskega rodu. Zelo malo podatkov imamo o starih Keltih, zares, zelo malo, a še ti podatki stoje tako rekoč na lončenih nogah. Vse te malenkostne podatke nam je podal rimski pisatelj Gaius Julius Caesar.

Caesar je bil pravzaprav bolj vojskovodja kakor pisatelj. Ne moremo trditi, da je pisateljaval radi honorarja, ker je bil že od doma precej bogat, vsekako je verjetnejša domneva, da je hotel Caesar s svojim spisom «De bello Gallico» (Galska vojna) nekako podčrtati svoje vojaške vrline. Saj smo videli po sve-

tovni vojni, kako so hiteli pisat vsi generali svoje spomine, v katerih seveda niso bili nikdar premagani; če so pa doživljali kako brezpomembno nezgodo, so izvračali vso krivdo na sovražnika. Tako je bilo tudi s Caesarjem. Opisovaje svoj zmagoslavni pohod po Galiji, ni imel ne časa ne prostora, baviti se podrobno z zgodovino, običaji in razmerami sovražnih Galcev, ki so bili Keltje. Caesarjeva latinščina v omenjenem spisu ni baš prevzorna. Večkrat mu je izpodletelo, toda poznejši filologi niso smatrali njegovih napak za pogrške, vzeli so jih kot pesniško prostost, če jih niso celo sprejeli v slovnico in jih priklopili kot izjeme že veljavnim obćim pravilom. Vse izjeme v latinskih in grških slovnica^h so torej edino le napake latinskih in grških klasikov. Marsikateri gimnazijski četrtušolec je padel, korakajoč čez Caesarjev v vsej naglici napravljeni most (pontem fieri iubet), za cel semester ali pa zmrzoval enako dobo v njegovih zimskih taboriščih (in hiberna se reducit).

Izkopanine, znane zgodovinarjem z imenom: keltske starine, nosijo svoj keltski pridevek popolnoma neopravičeno in niso keltskega izvora, kar hočem dokazati v enem poznejših poglavij.

Bili so časi, ko se je ime «Brezèn» izvajalo iz keltskega jezika. To se je zgodilo v dobi keltomanije, ko je zavladala v učenjaških krogih strast, vohati povsod v vsaki zamljepisni označbi, keltske korene. Podlaga tej razlagi naj bi tvorila keltska beseda: beres, ki znači goro. Primerjaj v tem oziru isto označbo v drugih indoevropskih jezikih: pri Germanih Berg-gora; pri Slovanih breg; pri Latincih prae-sum, -esse = načelovati; pri Grkih prenés = strm; pri Ilircih-Albancih Prenk-Bib-Doda (Prenk = vzvišen nad druge, prvak) i. t. d.

Po neki drugi razlagi izhaja Brezen sicer tudi iz keltščine, a je dobil svojo ime po slavnem vodji senonskih Galcev, Brenusu. Brenus, brenes, bresen, brezen. Črka u se je namreč omilila v črko e, črki n in s sta zamenjali svoja prostora pa bodi že dogovorno ali

še le po hudem boju, s pred e se je izpremenil v z, saj se tudi nemška Seele izgovarja kakor slovensko zelje.

Brenus je namreč v začetku četrtega stoletja pred Kr. r. peljal svoje Senonce v Italijo, premagal Rimljane, zavzel Rim, požgal ga, sprejel od Rimljanov bogato odkupnino in se ustavil, vračaje se proti domu, celih deset dni v Breznu, tako se mu je bila prikupila ta gorska vasica. In on, ki se ni dal premagati od hrabrih Rimljanov, je podlegel očarujočim pogledom zale Brezenke, s katero se je tudi poročil. Morga, Brenova nevesta, je bila prva Brezenka, ki se je povzpela do keltskega prestola in dan njene poroke se še dandanes obhaja v Breznu vsako leto s posebno pojedino, namreč z gosmi. Brenus je sicer res premagal Rim, ni se pa mogel polastiti Kapitola, ker so bile še pravočasno vzbudile čuječe gosi spečo kapitolsko posadko. Da se reši posadka obleganja, se je odkupila z zlatom, a Brenus je zahteval še kapitolskih gosi za nameček. Bilo jih je šest in trideset. Vse te gosi so se snedle ob priliki Brenove poroke z brezenskim dekletom Morgo. Gostili so se z njimi vsi vaščani. To se je zgodilo dne 11. novembra l. 390. pred Kr. r. Stoletja so sicer izbrisala iz človeškega spomina pravi povod tej gosji gostiji, niso pa izbrisala navade same. Sčasoma so se podteknile gosi sv. Martinu.

Spomin na brezensko preprosto dekle Morgo živi še vedno v izrazu: morganatski zakon, s katerim se označuje zveza osebe knežjega rodu s preprostim dekletom. Ker se pa taka neenaka združitev dogaja le redkokdaj, pomenja usoda (fatum) brezenske Morge t. j. fata morgana v sedanji rabi prevaro.

Nisem mislil, da se bom s to etimološko razpravo tako zamotil, a vkljub temu moram dodati še eno razlago, ki je krožila pred dobrim mesecem po časopisih. Da dobi pravi koren imenu Brezen, se je napotil neki raziskovalec sam na lice mesta, kjer je dognal po utrudljivem delu, da ni najti v nobenem brezenskem priimku črke n. Rijavec, Petrič, Logar, Orel, Prijatelj, Markič, Hvala, Lipovšček i. t. d. dvajset in trije priimki brez n, zato torej Brezen. To zadnje naziranje

bi bilo tudi edino pravilno, če bi mi ne bil pokazal Petrič sam pri prvi brezenski hiši pravilnega, čisto slovenskega brezna.

Tudi iz te keltske dobe se je ohranila po ustnem izročilu pravljica, ki mi jo je pravila stara Petrička. Ta pravljica je po mojem mnenju oni čarobni ključ, ki nam odpira zarjavela železna vrata do Starih Kelto, da moremo od blizu opazovati njihov značaj, njihove šege in običaje, njihove gospodarske, verske in kulturne razmere. Naj se prepriča čitatelj sam, v koliko sem se zmotil s to svojo trditvijo! Evo vam pravljico!...

— «Dve družini sta se borili v Breznu za prvenstvo. Obe sta bili enako mogočni, enako bogati. Kar je bilo polj, travnikov, gozdov, planin od Snežne glave do Krnastega roba, od Belinove skale do Viline planine, vse je bilo njuna last. Vsi ostali sovaščani so jima robotali, trudili so se od zore do mraka, od mraka do dne, da sta se plemeniški rodbini redili v brezdeltu in se zabavali.

A iz bogastva se rodi pohlep in pohlep rodi zavist. Ni privoščil Vercin bogastva Atulu, ni privoščil Atul bogastva Vercinu. Vsak je hotel sam gospodovati v Breznu. Vsak je iskal primerne prilike, da izvrši svoje tajne načrte in se odkriža tekmeča, vsak se je pa tudi bal nuditi nasprotniku tako priliko. Pod pepelom je nevidno tlela žerjavica.

Zgodilo se je, da sta se nekoč srečali Vercinka in Atulka pri potoku. Druga druge se nista mogli več izogniti. Izpod pepela je hušknil zubelj. Kmalu nato sta pričala na pozorišču šop izpuljenih Vercinkinih las in izbiti Atulkin zob o dogodkih, ki so sledili besednemu prerekanju.

Seveda sta zvedela takoj potem Vercin in Atul o sovražnem napadu nasprotnikove žene.

Kri je šinila Vercinu v glavo, prsti so se mu skrčili v pest, poklical je svojega oskrbnika in mu

zabičil: «Pooblaščam te, da se meriš z Atulom, čigar žena je krvavo razžalila čast moje velerodne rodbine! Ne popuščaj, dokler mi ne dokažeš z njegovo odsekano glavo, da si izvršil moje naročilo!»

Oskrbnik je stopil v hlev, poklical hlapca in mu zabičil: «Pooblaščam te, da se meriš z Atulom, čigar žena je krvavo razžalila čast velerodne rodbine našega gospodarja! Ne popuščaj, dokler ne dokažeš gospodarju z Atulu odsekano glavo, da si izvršil moje naročilo!»

A tudi Atulu je šinila kri v glavo, prsti so se mu skrčili v pest, poklical je svojega oskrbnika in mu zabičil: «Pooblaščam te, da se meriš z Vercinom, čigar žena je krvavo razžalila čast moje velerodne rodbine! Ne popuščaj, dokler mi ne dokažeš z njegovo odsekano glavo, da si izvršil moje naročilo!»

Oskrbnik je stopil v hlev, poklical hlapca in mu zabičil: «Pooblaščam te, da se meriš z Vercinom, čigar žena je krvavo razžalila čast velerodne rodbine našega gospodarja! Ne popuščaj, dokler ne dokažeš gospodarju z Vercinu odsekano glavo, da si izvršil moje naročilo!»

Tako je prišlo, da sta stala nenadoma Vercinov in Atulov hlapec kot nasprotnika drug proti drugemu. Očeta njuna sta si bila brata, ženi njuni sta si bili sestri, prijateljstvo je vezalo njuni srca, a gospodar je ukazal, gospodarja treba slušati. Sorodstvo, svaštvo in prijateljstvo so se morala umekniti gospodarjevemu pozivu.

Določil se je dan dvoboja. Bilo je poleti. Solnce je hodilo po najdaljši poti na nebu. Določil se je prostor: mala ravan ob gozdnem robu.

Vsa srenja se je bila razvrstila po desni in levi rebri, nekoliko više sta stala oskrbnika, še malce više na desni rebri Vercin, na levi rebri Atul. Na malo ravan ob gozdnem robu sta stopila bojevnika, od desne Vercinov hlapec, od leve Atul-

lov hlapec. Pripravila sta se bratranca, svaka in prijatelja, da se kot sužnja borita za izpuljene lase in izbiti zob svojih vladarjev.

Zdajci, borba se še ni bila pričela, prilomasti iz gozda velikanska zver, pepeluh, dolgi nos se mu je vlačil po tleh, iz gobca sta mu štrleli dve snežnobeli debeli sulici, velika uhlja sta mu padala raz glavo in njegove široke noge so puščale za sabo pri vsakem koraku precejšnje luknje v trdi gorski zemlji. Zverina, kakršne še ni do tedaj ugledalo nobeno brezensko oko.

Takoj je zbežala srenja, in sicer po vrsti, najprej Vercin z desne in Atul z leve, za njima oskrbnika, za tema pa mlado in staro, moški in ženske. Tudi bojevnika sta jo popihala. Na ravni je ostala samo še zverina. Zvedavo je pogledala za bežečo množico, zamahnila dvakrat, trikrat s svojim nosom, naslonila se s hrbtom na bližnji hrast in zaspala.

Prišedši domov so ugibali vsi Brezenci, kaj neki je moralo biti. Se je li razsrdil mogočni Berlin, se je li razžalila gozdna vila, se je li bila preselila duša kakega prednika v tako ogromno telo in prišla obiskovat domačo vas?!

Vercin in Atul sta se na mah sprijaznila. Segla sta si prijateljski v roke. Tudi njuni ženi sta morali pozabiti psovke in poškodbe. Da si pa nista imeli ničesar očitati, je Atulka izbila Vercinki zob, Vercinka pa izpulila Atulki šop las. Ker pa ni omenil sklenjenega sporazuma ne Vercin svojemu, ne Atul svojemu hlapcu, sta se ta dva morala gledati še vedno postrani, da celo sovražno. Čeprav sta si bila bratranca, svaka in prijatelja. Razžaljena čast gospodarjev ne pozna sorodstva odvisnih sužnjev!

A ni ostalo samo pri sklenjenem prijateljstvu. Ne, Vercin je daroval dva največja prašiča, Atul tudi toliko in zvečer so se ti-le darovi pekli na velikanskem kresu. Vsi Brezenci so bili povabljeni na gostijo, jedli so in pili, edino hlapca nista

mogla umeti, kako more tako hitro dobiti krvavo razžaljena čast zadoščenja.

Pepeluha je vzbudilo veseljačenje zbranih gostov, ki se ga pa niso več bali, saj so se bili najedli svinine, saj so se bili napili medice. In ta pepeluh je ostal še dolgo časa v Breznu, zdaj je zibal Vercinki otroka, gugajoč svoj nos sem ter tja, zdaj je igral slepe miši s starejšimi Atulkinih otroci. Igra je bila zelo zabavna. Pepeluh s svojo neokretnostjo ni mogel nikdar nobenega ujeti, otroci so pa takoj butnili vanj, naj so imeli še tako pošteno in dobro zavezane oči. Nekoč se je pa pepeluh prenajedel nezrelih jabolk, pil vodo, dobil gliste in crknil.....»

V resnici, ta pravljica me je na prvi hip iznenadila, osupnila. Nič bi ne rekel, če bi nastopal mesto slona zmaj. In da je pepeluh slon, pove pravljica dovolj jasno. Saj prav radi te nenavadne prikazni v teh krajih je nastala ta pravljica in ne morda radi dvoboja, ki je bil med Kelti nekaj vsakdanjega.

In vprašal sem se, odkod slon. Razmišljal sem in ugibal in slednjič dobil ne samo odgovor na vprašanje, ki sem si ga bil sam stavil, marveč tudi dan in leto, kdaj se je vršil prej opisani dvoboj med pooblaščenema.

Proti koncu tretjega stoletja pred Kr. r. in sicer l. 218. je vodil Hanibal svojo kartaginsko vojsko čez Alpe, da se spopade v Italiji sami s sovražnimi Rimljani. S sabo je peljal tudi čredo slonov. En slon je že moral zgrešiti pravi pot, zašel je, klatil se, izgubivši vsako zvezo z ostalo armado, po alpskih gozdovih en mesec, dva meseca, tri mesece in se slednjič priklatil v Brezen. Nikjer drugje nisem slišal te ali tej podobne pravljice, in česar sklepam z gotovostjo, da so bili Brezenci prvi, ki so ugledali slona. Če se je pojavil slon tudi v kaki tirolski, koroški vasi, ne vem, ker nisem raziskoval te zadeve izven naše pokrajine, vsekakor je moral zapustiti slon v onih vaseh svoj sled v obliki pravljice. Kdor bi zbral podobne pravljice o slonu tudi izven naše dežele, bi lahko temeljito in na-

tančno načrtal pot, ki je po njem prišel slon z alpskega prelaza v Brezen.

Brezenci niso mogli nikdar pozabiti brezplačne svinjske gostije. V spomin na njo so zažigali vsako leto kresove, prašiče nad ognjem so si seveda predstavljali. In kakor je izvirala poznejša navada Martinovih gosi iz vasi Brezna, tako so imeli vsakoletni poletni kresovi svoj izvor v istem kraju. Poznejša doba je naprtila kresove sv. Ivanu. Dvoboj se je torej vršil dne 23. junija l. 218. pred Kr. r. Še dandanes pravijo v Breznu Rijavčevi njivi Na Zaslonu. Gotovo je iskati na tej njivi prostora dvoboju.

Do sedaj se ni vedlo, kako so se dvobojevali karnski plemenitniki med sabo. Niso si stali drug drugemu nasproti kakor nemški vitezi v srednjeveškem turnirju, ne, pooblastili so za to svoje sužnje. Za plemenitnice je veljalo drugačno pravo. Kar je storila zlega plemenitnica drugi, tisto zlo je morala sama občutiti na lastnem telesu. Zdi se mi, da je bilo žensko pravo strožje od moškega prava.

Dasi so se ponašali Keltje že s precejšnjo kulturo: pekli so prašiča na ražnju, izdelovali nože in sekire («odsekana» glava v Vercinovem in Atulovem naročilu), poznali so žepne rute (Atulkini otroci z «zavezanimi» očmi pri slepih miših) in rjuhe (za slona bi bile take rute premajhne), vendar niso rabile ženske ne umetnih zob, ne lasulje, kar pričata izbita zoba in šopa izpuljenih las.

Najvišje božanstvo je bil Karnom Belin, častili so gozdne in gorske vile in verovali v preseljevanje duš. Ker naletimo na to vero tudi pri drugih starih narodih (n. pr. Indijcih), lahko sklepamo iz tega, da je bila to prvotna vera vseh indoevropskih narodov, ko so bivali še v pradomovini. Če se že duše izseljujejo iz mrtvega trupla in si izbirajo nova bivališča, zakaj bi se tudi živa telesa ne izselila in si poiskala novih bivališč?! Morda je dovedel prav ta zaključek narode do onega preseljevanja, ki sem ga omenil v začetku tega poglavja.

Prav tako stara kakor je vera v preseljevanje duš, je tudi navada zauživati nenavadne dobrote (gosi in pečene prašiče) ob slavnostnih prilikah (Brenova poroka, Vercinova sprava z Atulom). Če je duša vesela, naj ima tudi telo kaj od tega. To lepo vzajemnost med dušo in telesom ne opazujemo samo pri Keltih, marveč jo opažamo pri vseh narodih na vseh celinah v vseh dobah in je ta nesebična ljubezen duše do telesa vsekakor vredna večje pesnitve.

Živinozdravilstvo pri Karnih je bilo pa malo prida, saj niso mogli rešiti in ozdraviti niti bolnega slona.....

* * *

Vsem Brezencem je bil še v živem spominu slon, ko je prišel v vas tuj mož, Rimljan. Predstavil se je: Janus Stipanus Moster, pristavil, da je podjetnik in da je prišel najemat delavcev, in težakov. Krepke in močne postave brezenskih fantov in mož so ga prepričale, da je našel, česar je iskal. Rim se je namreč namenil, tako se je izdal podjetnik, drugo leto sezidati novo mesto, za katero ima že izbrano ime in zbrano kamenje, nima pa še pripravnih delavcev. Tako se je zgodilo, da so pričeli l. 182. pred Kr. r. brezenski moški z zidanjem Ogleja, one rimske trdnjave in naselbine, iz katere so se jeli Rimljani bolj in bolj širiti, tako da so že devet let pozneje t. j. l. 173. podjarmili Karne z Breznom vred in jih priklopili rimljanski pokrajini Veneciji.

Rimljanska doba.

Takoj po odhodu zmagovitih rimljanskih čet, zadnji trenski voz še ni bil izginil za voglom, je prišel od nasprotne strani v Brezen mlad mož. Prašni črevlji in odpeta toga, da se mu je videla tunika pod njo, so pričali, da je prehodil tujec že lep kos poti. Pregledal je s paznim očesom vse poškodbe, povzročene po vojni in vojski, in se nastanil v najbolj ohranjeni hiši, kjer si je izbral tudi najlepšo sobo. Poklical je k sebi gospodarja in ga pozval, naj mu skliče takoj vse moške iz vasi pred hišo, češ, nekaj važnega jim mora povedati.

Ni čakal dolgo. Kmalu so se zbrali Brezenci na dvorišču.

Tujec je stopil pred nje.

«Jaz sem Liberius Medanus Frumentor. Poslan sem iz Ogleja, da bom pobiral davke. Z zmago našega orožja ste se priključili mogočni rimljanski državi in priklopili pokrajini Veneciji. Davke bom jaz sam določeval po premoženju in posestvu vsakogar!»

«Besede davek mi ne razumemo!» se je oglasil vaščan Sipeť. Govoril je čisto latinščino, saj je pomagal s svojimi sovaščani pred devetimi leti graditi Oglej, kjer so se vsi delavci precej dobro naučili latinščine od svojih delovodij, mojstrov in podjetnikov.

«Država potrebuje dohodkov!» je pojasnil uradnik. «S čim naj sicer oskrbuje svoje legije, s čim naj gradi ceste, po katerih korakajo naše čete v boj in po katerih prihaja bogastvo v državo, s čim naj vzdržuje uradnike?!»

«V vojnah smo se sami vzdrževali in ceste smo gradili sami!» je pripomnil Sipeť.

«Zato ste pa tudi propadli! Davek t. j. dajatev, je ona vez, ki trdno priklene vsakega posameznega državljana k državi. Šele potem se čuti sleherni, da

je član celote. Ne zabite pa, da ste po svojem porazu postali naši podložniki. Davke boste morali plačevati!»

«S čim, ko pa nimamo nič! Vojna nam je uničila vse. Mnogo pa še prej nismo imeli!» je zopet ugovarjal Sipet.

«Ne bojte se! Kdor ima, bo plačal, kdor nima, bo služil. Takoj bomo gradili novo cesto, cesto pravim in ne stezo, kakršno ste sami gradili in s kakršno sem se seznanil pravkar na potu v Brezen. Nova cesta se bo morala kosati z «Appio», ki veže Rim s Capuo! Vi boste gradili in z mezdami plačevali občinske davke!»

«Ali ne dobimo nobene odškodnine za pokvarjene domove in uničena polja?» je vprašal s pravo keltsko trdovratnostjo Sipet.

«Kaj, odškodnino hočete? Vi ste pa res barbari! Edino mi, zmagovavci, imamo pravico do odškodnine za vojne stroške, ker se nam niste hoteli takoj prostovoljno vdati! Ta je pa res lepa! Ker sem pa še mlad uradnik in ker si hočem pridobiti vašo naklonjenost, sporočim vašo željo svojemu predstojniku v Oglej!»

Zahteva vojne odškodnine je povzročila sledeča pisma.

Pismo davčnega uradnika Frumentorja predstojniku Labienu:

«L. M. Frumentor želi A. D. Labienu zdravja! Brezenci so čudni ljudje. Zahtevajo odškodnino, ker so premagani. Smešno! Glede občinskih davkov vse v redu. Če si zdrav, meni prav, jaz sem zdrav!»*)

Odgovor predstojnika Labiena svojemu uradniku Frumentorju:

«A. D. Labienus želi L. M. Frumentorju zdravja! Tudi meni se zdi zahteva smešna. Opozori jih na pokrajinske pristojbine! Če si zdrav, meni prav, jaz sem zdrav!»

*) Latinski se glasi sklep pisma: « Si vales, bene est, ego valeo», ali okrajšano: S V B E E V.

Pismo predstojnika Labiena pokrajinskemu namestniku pretorju Assatiju v Rimu:

«A. D. Labienus želi P. B. Assatiju zdravlja! Premašana vas na severu pokrajine Venecije zahteva vojno odškodnino. Karni so čudaki! Glede pokrajinskih pristojbin že vse v redu! Če si zdrav, meni prav, jaz sem zdrav!»

Odgovor pretorja Assatija Labienu:

«P. B. Assatius želi A. D. Labienu zdravja! Zares so čudaki! Ne zabi jih opozoriti na prispevke za vzdrževanje pretorskega dvora! Če si zdrav, meni prav, jaz sem zdrav!»

Pismo pretorja Assatija konzuloma Meneniju in Claudianu:

«P. B. Assatius želi Q. C. Meneniju in A. T. Claudianu zdravja! Premašani Keltje nad Oglejem zahtevajo odškodnino. Nori barbari! Glede prispevkov za vzdrževanje uradnikov vse v redu. Če sta zdrava, meni prav, jaz sem zdrav!»

Odgovor konzulov Menenija in Claudiana pretorju Assatiju:

«Q. C. Menenius in A. T. Claudianus želita P. B. Assatiju zdravja! Zares so nori! Opozori Kelte na državne zahtevke! Če si zdrav, nama prav, midva sva zdrava!»

Se prerano so zvedeli Brezenci svoje obveznosti do občine, pokrajine, pretorja in države. Bili so krepke postave, delali so od ranega jutra do pozne noči na cesti, zato so s svojim zaslužkom kolikor toliko zmagovali svoje obveznosti, a vestni Frumentor je kljub temu iz previdnosti že takoj prvo leto zasegel velike gozdove in jih podržavil.

Nekaj izpremembe je prišlo v Brezen, ko se je priselil Aurelius Pacifer in odprl v Breznu svojo taberno. S sabo je pripeljal na mezgih v kozlovskih, s smolo zamazanih kožah in v velikih glinastih amforah vino. Točil je falernca. Delavci na cesti so podvojili svoje moči, cesta se je z vsakim dnem daljšala, uradnik Frumentor je dobil lepo priznanje od svojega

predstojnika, predstojnik od pretorja, pretor pa od konzulov. Frumentor ki se je bil rešil s podržavljanjem privatnega imetja premožnih plemenitnikov velikih skrbi za pravočasno nakazovanje posameznih dajatev, je plačal mnogokrat izmučenim delavcem tako amforo falernca.

Sipet, brihtna glavica, povzpel se je bil že pri zidanju Ogleja do nekakega nadziratelja svojih brezenskih sodelavcev, je izumil, videč neokusne mehove in neokretne, razdrobljive amfore, novo posodo za vino.*) Stesal je iz suhega hrastovega lesa doge, zvezal jih koncentrično s smrekovimi vejami, vložil spredaj in zadaj okroglo leseno ploščo in ponudil po prvem posrečenem poskusu z napolnjeno vodo svoj izum Aureliju Paciferju, ki ga je zato oprostil pri uradniku Frumentorju dela na cesti. Od tedaj je izdeloval Sipet svojemu novemu gospodarju sode in ustanovil s tem prvi obrt v Breznu. Paciferju je donášala trgovina s sodi velikanskih dobičkov.

Sipet je nujno potreboval pomagačev. Izbral si je nekaj sovaščanov, ki so lahko s svojim novim zaslužkom plačevali davke. Paciferjeva trgovina je zahtevala uslužbencev in zopet je zapustilo nekaj delavcev delo na cesti.

Aurelius Pacifer je pa spoznal resnico, da človeku ni dobro samemu biti. Zagledal se je bil v brhko Brezenko, Simbro. Rad bi se bil poročil, a kot Rimljan je vedel, da prepoveduje postava polnokrvnemu Rimljanu zakon s kakim pokrajinskim dekletom.

Kaj napraviti? Razodel je svojo skrivnost Frumentorju in ga prosil sveta.

«Edini pretor, upravitelj naše pokrajine, Assatius, bi ti mogel pomagati. In še dvomim! Postava je postava! Čakaj! Prihodnji mesec in sicer dan pred nonami**) pride v Oglej pretor sam. Njegovi davki ga že čakajo. Vesel jih bo, ker sem jim dodal precejšnjo vsoto za prodane hlode. Izrabiva priliko in povabiva

*) Sodi so keltski izum.

**) Peti oziroma sedmi dan v mesecu.

ga sem! Toda kako utemeljiti vabilo? Že imam! Novo cesto naj pregleda, v Breznu mu pa napravimo cirkušne igre, circenses. Poznam pretorja in znano mi je, da hodi k vsaki predstavi v Cirkus Maximus. Radi ceste bi morda odklonil vabilo, brezenski cirkus pa poseti gotovo. Dva fanta naučimo rokoborbe, pet drugih brzoteka, v Rimu imam prijatelja, ki je kurulski edil. Kot tak vodi igre in nadzira cirkuški zverinjak. Ta mi posodi leva, ti pa določi nagrado onemu, ki se ga loti. Ne dvomim, da se zglesi kak borilec. Le poglej, kaki hrusti so brezenski fantje! Če bi nagrada ne privabila nobenega, nam ostane še vedno tvoj veliki pes, ki ga nahujskamo na leva. Večjega užitka pa ne more zahtevati pretor od tako majhne gorske vasice, kakršna je Brezen!»

Frumentorjev nasvet je obveljal. Takoj drugi dan sta začela dva fanta z rokoborbo. Bila sta se in klofutala, da je pokalo in grmelo po rebrih kakor ob času najhujše nevihte. Pet drugih fantov je letalo in preskakovalo ovire, plotove, ograje, da so se divji kozli na planinskih čerih spogledovali in od samega sramu nevidno pod gosto dlako zardevali. Sipet, lakomen ne toliko na nagrado kakor na čast, se je prijavil za borbo z levom. Od Frumentorja je zvedel, da je lev žival, ki nosi grivo, kadar je samec, ki jo pa odloži, kadar je nasprotnega spola. Šape ima sicer velike in močne, a popolnoma pohlevno si pusti puliti iz nje trne. Kdor zna z njim ravnati, je nadaljeval Frumentor, si zagotovi njegovo naklonjenost do svoje smrti.

V Oglej je prišel pretor, iz Rima pa lev. Kurulski edil C. Sp. Laenius je pisal ob tej priliki svojemu prijatelju Frumentorju:

«C. Sp. Laenius želi L. M. Frumentorju zdravja! Lev ni prvovrsten. Star je. Odslužil je. Za tvoje gorsko gnezdo bo že še dober. Če si zdrav, meni prav, jaz sem zdrav!»

Edil je pisal resnico. Lev se ni zmenil za sirovo meso. Zrezali so mu meso na drobne košččke, lev ga ni niti povohal. Ko so pa postavili polno skledo moč-

nika z mlekom predenj, se je zganil in takoj posrebal vso vsebino. Revež, zob ni imel! Močnik mu je vлил toliko moči v stare ude, da je vzdignil glavo in se s hvaležnim pogledom zahvalil gostiteljem.

Po Frumentorjevem načrtu se je ogradil za igre na državne stroške primeren prostor, postavili sta se dve vrsti amfiteatrskih sedežev visoko nad ograjo, to pa menda radi nevarnega leva, olepšal se je sedež, določen za visokega gosta, pretorja, in ko je bilo tako vse lepo pripravljeno, so prišle none in z njimi pretor.

Pretor je bil izredno dobre volje. Vesel je bil davkov, vesel pozornosti in počaščenja od strani barske, na meji njegove pokrajine ležeče vasice. Obveščen o vzporedu cirkuških iger je prinesel s seboj tri vence, enega za zmagovavca v rokoborbi, drugega za zmagovavca v brzoteku, tretjega za zmagovavca v boju z ljutim levom.

Ves Brezen je bil na nogah. Vse je vrelo pred začetkom predstave k igrališču. Pretorja je zbrana množica navdušeno pozdravljala.

Predstava se je pričela. V areno, na z drobnim peskom posuto pozorišče sta stopila rokoborca. Malo pred nastopom se jima je bila zastudila medsebojna borba pred občinstvom brez pravega povoda. Zato sta si pa priskrbela pravočasno pravi povod, ki naj jima pojekli mišice, podžge pogum in zajamči vztrajnost do skrajnosti na ta način, da sta se pred nastopom ozmerjala, oštela in opsovala. Vse sta si zrekla, samo «človek» ne, samo «Kelt» ne. Ker ni čul nobeden njunega prerekanja, so se vsi čudili njuni ognjevitosti. Udarci so padali po plečih, po glavi. Koža na zadetem mestu je povišnjevala. Odskočila sta in se zopet sprijela. Mišice na rokah so jima zabreknile. Če pa sta čutila, da jima pešajo že telesne moči, sta se zopet opsovala skoraj neslišno, in borba se je nadaljevala. Kri je že pordevala lica, roke, pesek, nova psovka, in zopet so padali udarci, ki so se slišali ob splošnem molku tja do konca vasi, dokler nista oba omahnila in se zvalila istočasno v pesek. Pretor je

bil priča že marsikateri borbi, videl je, kako so gladiatorji umirali in umrli, a tako vztrajne borbe še ni videl. Ko so odnesli s pozorišča onemogla borilca, je naklonil pretor vsakemu venec.

Druga točka. Nastopili so tekači. Leteli so ko srne. Bili so kakor gigantje, ki so dobivali v boju zoper olimpijske bogove, ko so se dotaknile njihove zmajske noge matere zemlje, novih moči, novih sil. Vsi so dosegli cilj kljub zaprekam in oviram istočasno. Pri ponovnem nastopu so leteli kakor blisk. Uspeh isti. Pri tretjem nastopu so leteli kakor misel. Nobeden ni zaostal niti za palec dolžine. Pretor je pa imel samo še en venec. Pomagal si je s tem, da je podaril vsakemu tekaču po deset srebrnih denarijev.

Počasi, kakor se spodobi kralju vseh živali, je stopil na pozorišče lev. Pazno oko strokovnjaka bi bilo takoj opazilo, da tare leva huda naduha. Sopihal je, da je pesek pod njegovimi nozdrvmi kar odletoval. Sipet se je pojavil. Kdo se je bolj ustrašil, se ni moglo dognati, ali lev ali njegov nasprotnik. Prvi si je skoraj gotovo mislil: «Še vedno mi ne dajo miru s temi prismodarijami!» Sipet pa: «Predstavljal sem si leva mnogo, mnogo manjšega!» V tem strahu je zagnal Sipet svoj klobuk v leva, in v enakem strahu je lev iztegnil svojo mogočno taco, poigral se po mačje dvakrat, trikrat s klobukom, dokler ni spravilo naključje klobuka na levovo glavo. Lev s klobukom na glavi! Pretor se je zasmel na ves glas, Frumentor in Pacifer sta se tudi zasmejala in vsi gledalci so se zakrohotali. Lev pa, užaljen v svojem kraljevskem ponosu, je pogledal še enkrat gledalce, žalost mu je zalila srce, ki je prenehalo biti ob takem javnem in očitnem razžaljenju živalskega veličanstva. Stegnil je vse štiri od sebe in crknil s klobukom na glavi. Pretor je pa podaril hrabremu in neustrašenemu junaku, ki je s klobukom ubil leva, zadnji venec in dodal vencu še dvajset srebrnih denarijev.

Pretor ni nikdar pričakoval tako krasno uspehlih iger. Srce se mu je razigralo in že je hotel nagovo-

riti zbrano množico, ko je stopil predenj Aurelius Pacifer in ga prosil porimljanjenja svoje neveste. Nekaj časa je premišljeval pretor, kaj naj ukrene, spomnil se stavka: *exceptio firmat regulam* (izjema utrja pravilo) in zapisal s klinčkom na leseno, z voskom prevlečeno tablico: «*Civis Romana es, ergo bibamus!*» (S tem postajaš rimljanska državljanka, kar potrjuje moj podpis).

Ni bilo srečnejšega človeka od Pacificerja. Njegova nevesta, Simbro, je takoj žrtvovala boginji Junoni Jugi kot pokroviteljici zakona, in že naslednji večer se je vršila prva poroka po rimljanskem običaju v Breznu. Ženin je vzel nevesto materi iz naročja in jo peljal na svoj dom v spremstvu nosilcev smrečjih plamenic. Pred svojo hišo jo je vprašal, kdo da je. Odgovoriti bi mu bila morala «*Ubi tu Caius, ego Caia!*» (Kjer si ti gospodar, hočem biti jaz gospodinja), a nevesta ni spravila niti besedice iz ust. Jo je li neizmerna sreča tako omamila, ji je li zamrl glas radi slovesa od rojstne hiše, kdo ve?! In še kako dobro se je bila naučila dotičnega latinskega besedila! Mučen molk je nastal, ki pa ni trajal dolgo. Nevestina mati, ki je sledila hčeri, je, v strahu, da se razdere poroka, sama izustila stavek in tako se je zgodilo, da se je tašča res prigospodinjila v zetovo hišo. Ta slučaj je dal povod rimljanskim juristom, da so začeli razmišljati, kako skrajšati poročno formulo. Slučaj brezenske neveste Simbro je torej povzročil, da se je zaobljuba zenostavila in skrajšala v poznejših časih na najkrajšo besedo, ki sta jo sestavljali samo dve črki t. j.: «*da!*», besedico, ki je ne pozabi v usodnem trenutku nobena nevesta, naj jo mami še tako velika sreča, naj ji zapira sapo še tako velika žalost.

Naslednja leta ni bilo posebnih dogodkov v Breznu. Davkarji so se menjavali. Pacifer je umrl, sledil mu je sin, taberna je ostala. Vojne Rimljanov z Macedonci, Kartaginci, Grki, Numantinci in Azijati so zahtevale velikanskih stroškov, davki so se višali,

državni gozdovi redčili. Tesarski obrt je vzcvetel v Breznu; nekateri vaščani so se zavzeli za trgovanje, izrabljajoč ugodno lego vasi ob državni meji. Tiho-tapili so in služili lepe vsote. Kopicajoče se bogastvo in stalni stiki z rimljanskimi odjemalci so pa davili narodno samozavest keltskega prebivalstva. Keltski jezik je izginjal bolj in bolj iz družin, iz podjetij, širiti se je začela latinščina in Keltje so se polagoma po-grezali v rimljansko morje.

Potomci plemiških rodbin, ki so bile ob prihodu Rimljanov izgubile vsa svoja velikanska posestva z zasego, se niso mogli sprijazniti z razmerami. Sejali so nezadovoljnost med svoje sorojake in jih pripravljali na osveto.

Ta čas je pobiral davke uradnik Marcus Bitio. Spoznal je nevarnost, ki preti državi, in sklenil na lastno pest in na račun davkov prikleniti ljudstvo še tesneje k novi domovini. Udomačil je Saturnalije, slavnosti, ki so se vršile od 17. do 23. decembra. Ker je bil pa tedaj šele januar, ni smel zastopnik države čakati skoraj enega celega leta in tako zamujati ugodne prilike, zato je takoj pripravil vse potrebno. Po posebnem žrtvovanju Saturnu je priredil javno pojedino. Šest tednov je počivalo vsako delo. Vaščani so pili, peli, jedli, plesali, rajali, zamenjevali si obleke in se šemili s kožami in ptičjim perjem. Kdo naj v takem času misli na osvobojo, ko mu dražijo vsak dan novi užitki in novi vzporedi živce?! In v tem veselja-čenju je utonilo mnogo značajev. Res so se nedolgo potem pobunili Keltje, a Brezen je dal le malo upornikov v skupno keltsko vojsko. Po kratkem boju so rimljanske legije porazile vstaše, razkropile ostanke njihove vojske, ki so se izselili ali pa usmrtili. Rimljanska zmagaja je bila popolna (l. 107. pred. K. r.). Saturnalije so pa tako ugajale Brezencem, da so jih leto za letom obhajali in gotovo ni smela trditev, da se je izcimil in rimljanskih Saturnalij naš pust. Vse govori za to domnevo: čas (januar in februar), dolgost (šest tednov) in običaji. V začetku prvega stoletja pred Kri-

stusovim rojstvom ni bilo več nobenega Kelta v Breznu, vsi so se bili polatinili.

Nove vojne z zunanjimi sovražniki kakor tudi domače meščanske vojne v državi sami niso odmevale v mirnem, brezskrbnem Breznu. Davki so se plačevali redno, trgovina in obrt sta cvetela, saj je mejil Brezen s tremi novimi pokrajinami, na severni strani z noriško, na vzhodni strani s panonsko in na jugovzhodni z ilirsko pokrajino.

To enolično življenje se je nekoliko izpremenilo s prihodom latinskega pesnika Vergila. Tujec v Breznu, ki ni ne uradnik, ne odjemalec! Tujec, ki je prišel v Brezen počivat! Vsi so ga hodili gledat, kakor bi imel dve glavi ali vsaj tri roke.

Vergil je bil bolehen. Ko sta ga bila Octavianus, poznejši imperator, in bogati Maecenas rešila vsakterih življenskih skrbi in mu omogočila z izdatno podporo nemoteno pesniško delovanje, je mislil Vergil najprej na svoje nepretrdno zdravje. Njegov prijatelj, zdravnik Justus Baccarius Uchanor, mu je nasvetoval planinski zrak in mu naravnost priporočil vasico Brezen.

Tako je prišel Vergil med Brezence. Njegovi životopisci sicer ne omenjajo tega, da pa lahko računamo z Vergilovim bivanjem v Breznu z vso gotovostjo, zato govore sledeča dejstva: 1. Vergil je posvetil Breznu posebno pesem in jo uvrstil kot enajsto svoji zbirki pastirskih pesmi «Bucolica». Kako se je mogla izgubiti iz te zbirke prav ta pesem, medtem ko se je ohranilo vseh ostalih deset pesmi potomcem, ne moremo dognati. 2. Čemu naj bi bil obiskal Dante več kakor štirinajst stoletij pozneje naše kraje, ako bi ne bil vedel, da se je svoje dni mudil v gorski vasici Vergil, ki si ga je bil izbral za svojega spremljevalca po peklu in vicah v svoji «Božanski komediji»? Morda je tedaj še eksistirala enajsta pesem, posvečena Breznu, mogoče je imel Dante ta čas podrobnejše podatke o Vergilovem življenju in so se ti podatki šele v poznejši dobi porazgubili, in 3. Vergil je v prvem

spevu svoje Aeneide opisal reko Timav blizu Devina:

in priti k Timavu,

kjer skozi ust devetero ob groznem grmenju v votlinah silna pridere povodenj, bobneč in valeč se čez polja.*)

Kdor meni, da je Vergil zapustil Rim in se napolnil nalašč v Štivan štet izvirke Timavove, se moti. Kdaj bi bil pa končal Vergil svojo Aeneido, če bi bil moral hoditi pred vsakim verzom na lice mesta? Celo njegov pokrovitelj Maecenas bi bil ob taki praksi svojega podpiranca zabredel v dolgove vkljub milijon-skemu svojemu premoženju. Ali ni enostavnejša in preprostejša razlaga ta, da je bival Vergil v Breznu, delal od tu krajše in daljše izlete, prišel ob taki priliki tudi do Timava, preštel njegove izvirke in opazil, da jih je toliko, kolikor je črk v njegovem imenu (Vergilius), zato si jih je pa tudi tako lahko zapomnil.

Vergilovo bivanje v Breznu je pa povzročilo, da se je ta preprosta gorska vasica polagoma preobrazala v letovišče, kamor so kaj radi prihajali rimski senatorji in drugi patriciji na oddih iz vroče Kampnije. Le po takih letovnikih so zvedeli Brezenci, kaj se godi po svetu, da je rimljanska republika prenehala, da so zavladali imperatorji, da se je jela širiti nova vera, katera se pa zatira z vsemi sredstvi, da je gora z ognjeno tekočino in pepelom uničila tri krasna mesta. Dogodki, ki so pretresali tedaj mogočno rimljansko državo, so prihajali v mirni Brezen le kot vesti, ki so jim vaščani včasih verjeli, navadno pa odrekli verjetnost.

Lepega dne toda o tem v naslednjem poglavju.

*) Latinski izvornik se glasi:

et fontem superare Timavi
unde per ora novem vasto cum murmure montis
it mare proruptum et pelago premit arva sonanti,
(Vergil, Aeneida I. 244-246.)

Preseljevalna doba.

Lepega dne je prisopihal pred Brezen neznanec. Obleka mu je bila zamazana, črevlji raztrgani, čelo potno, glava nepokrita. Vkljub veliki utrujenosti, ki mu je vidno osvinčila noge, se je skušal rešiti s skrajnim telesnim naporom nevidnega zasledovavca.

Vse to je opazoval letovnik Andronicus Chippavus Roscius, učenjak iz Rima, na svojem izprehodu po brezenski okolici, uživajoč sveži planinski zrak. Takoj je zastavil bližajočemu se neznancu pot.

Ves preplašen, strah mu je bil spačil popolnoma obraz, se je ustavil tujec, pogledal z medlim očesom nasprotnika, zavpil: «Bežite, Markomani!» in se zgrudil nezavesten na tla.

Roscious ni vedel, kaj začeti. Rad bi zastavil nekatera vprašanja, a poslušala bi ga gluha ušesa in odgovarjala nema usta. Kratki opomin neznanega pribežnika ni bil dovolj jasen. Toda, le počasi! Če bi bil neznanec mislil samo nanj, bi bil rekel: «Beži!» in bi ne bil rabil množine, s katero je hotel vse prebivalce opozoriti na skrajno nevarnost. V čem pa tiči ta nevarnost? Markomani? Da, prav na Markomane je mislil neznanec!

Res je gledal nepremično Roscius onesveščenca na tleh pred sabo, a ni ga videl, tako so mu delovali možgani. Markomani? Ali jih ne omenja Livius in za njim Tacitus kot germanskega plemena, ki se je pod vodstvom kralja Marboda naselilo za časa Oktavijana onkraj Donave za mestoma Lauriacum in Carnuntum, in ki je v novi domovini ogražalo meje rimljanskega cesarstva? Večkrat so se spopadli Markomani in njihovi sosedje Kvadi z Rimljani. Toda, kaj naj delajo Markomani tik pred Breznom?

Roscious je bil učen mož in z vso pravico ga je imenoval njegov sovrstnik Aulus Gellius v svoji osmi knjigi, ki se je pa izgubila, «homo doctissimus atque

humanissimus». Roscius ni razmišljal zaman. Približno sto let pred nastopom Markomanov so se klatili drugi germanski narodi, Cimbri in Teutoni, po svetu in se merili v raznih bitkah z Rimljani, hoteč se na vsak način naseliti na solnčnem apeninskem poluotoku. Morda je sedaj tudi Markomane izgnalo mrzlo podnebje iz njihovih naselbin, zahotelo se jim je večne pomladi, o kateri so jim vedno pravili domačini, ki so bivali delj časa v Rimu. Tu se je bil s takim Markomanom, Brodikom po imenu, seznanil Roscius sam pred nekaj leti in se v njegovi družbi priučil njegovemu narečju.

Zadovoljen s tem zaključkom je pobral Roscius onesveščenca s tal, naprtil si ga na rame in stopal počasi in previdno, kriveč se pod takim bremenom, proti vasi, kjer si je bil najel v Aurelianovi taberni sobo. S pravo materinsko skrbnostjo je položil neznanca na svojo posteljo, sedel zraven njega in čakal s mirno ravnodušnostjo, da preide njegovemu varovancu nezavest ali zaspanec.

Mrak je legel na dolino in noč je zatisnila trudnemu Breznu oči. Edini Roscius je bedel, mislil na Markomane in Kvade, na Tacita in njegovo knjigo «Germania» in čakal točnejših podatkov od svojega spečega utrujenca, ki se je pa šele proti jutru vzbudil. «Kje sem, kje so?» je izustil in bati se je bilo novie omedlevice.

«Umiri se, neznanec!» mu je prigovarjal Roscius, «Nisi v slabi oskrbi! Izpij vrček presnega mleka, to ti da moč, da lahko zbereš svoje spomine in mi razjasniš svoj nepričakovani prihod v te kraje!»

«Jaz sem Seianus Macer, uslužbenec prefekta mesta Flavie Solve. V temni noči, ne da bi bil kdo opazil njihovega prihoda, so se pritihotapile markomanske in kvadske čete čez trdnjavsko ozidje v mesto, poklali vse meščane in vso posadko, razdejali in zažgali hiše, razrušili svetišča in circus, kjer so se vršili dan prej krasno uspeli gladiatorski boji. Ruševine in pogorišča pričajo, da je ob Muri stalo nekoč najkрасnejše mesto panonske pokrajine. Edini jaz sem

zbežal še pravočasno, letel sem noč in dan, povsod oznanjajoč pretečo nevarnost in sedaj sem tu. Kje sem, še sam ne vem, a zdi se mi, da ne more biti več daleč Oglej!»

«Nisi se motil, Seiane Macer! Al tudi jaz ne! Markomani so torej na potu proti italski nižini. Da požigajo, da more medpotoma, praviš! Že mogoče! Tako so delali tudi Cimbri in Teutoni. Tacitus pravi o Germanih, da so gostoljubni ljudje; če so pa gostoljubni, znajo ceniti tudi tujo gostoljubnost. In na to hočem zidati. Okrepčaj se, potem pa nadaljуй svojo pot in poročaj o tem, kar si videl. Jaz ostanem tu!»

Takoj po odhodu prefektovega uslužbenca iz Brezna je sklical Roscius vse vaše veljake k sebi in jim pojasnil pretečo nevarnost.

«Ne bojim se ne Markomanov ne Kvadov!» se je oglasil davkar Parcus Hortator. «A jaz upravljam davke in moram z njimi na varno. Dolžnost me kliče! Zdravstvujte!» Izginil je nato in pretekел še v bližini Brezna bežečega Seiana Macra.

«Tudi jaz se jih ne bojim!» je menil lastnik taberne Aurelianus. «Svoje premoženje hočem zapustiti svojim otrokom in ne sovražniku. Zato hitim zakopavat denar in druge vrednosti!»

«Pametna beseda!» mu je pritrdil Roscius. «Kar imate vrednosti, zakopljite takoj globoko v zemljo. Dovršivši ta posel, vrnite se vsi v vas, kjer čaka nas vse nujno delo! Pred vhodom v vas postavimo slavolok, napišemo nanj «Dobro došli!» v markomanskem narečju, očistimo poti, olepšamo hiše z vejami in sprejmemo pri slavoloku prihajajočo vojsko. Z voditeljem bom govoril jaz, ker poznam njihov jezik. Vse drugo že uredim pravočasno! Na delo!»

S kako vneto so se lotili vaščani dela! Vse, mlado in staro, je že kopalo globoke jame po gorski dolini, še preden so vanjo priskakljali jutranji solčni žarki. V jame so se pa polagali zakladi, denar, bakreni asi, srebrni denariji in zlati aurei, zapestnice, bodala iz keltske preteklosti in drugi predmeti. Četrtime poti še ni bilo dovršilo solnce na nebu, in že se ni več po-

znalo, da je zemlja požrla toliko znamenitosti in dragocenosti.

Z enako vnemo so nato mladeniči postavili na severnem koncu vasi mogočen slavolok, ki so ga dekleta okrasila z zelenjem in venci, ženske so očistile poti, dvorišča in hiše, da je bil Brezen v najkrajšem času ves prenovljen. Roscius je bil tudi že napisal na veliko desko z ogljem: «Dobro došli!» v markomanskem narečju z latinico, ker run, staro germanskih pismenk, ni poznal in ker je vedel, da pozna mnogo markomanskih veljakov latinico, ki so se ji bili priučili med svojim bivanjem in študiranjem v Rimu in drugih rimljanskih mestih.

Solnce še ni bilo doseglo viška na svoji dnevni poti, ko se je že zbral ves Brezen okrog slavoloka, otroci, dekleta, mladeniči, možje, med njimi Roscius. Straža, postavljena na bližnjem gričku, je javila z mahanjem klobuka prihod pričakovanih Markomanov.

In res, kmalu se je pojavila na ovinku četa širokoplečih, plavolasih in modrookih vojščakov. Pred njimi je stopal voditelj. Začudili so se zbrani množici, previdno so nadaljevali pot, voditelj se je ustavil, prebral napis na slavoloku in že sta se objela Roscius in Brodik. Kako naključje! Prijatelja iz Rima sta se srečala v gorski vasici po nekaj letih. Brezen pa, ki mu je pretila usoda panoskega mesta Solve, je bil rešen. Preprijazen, nepričakovan in gostoljuben sprejem razoroži tudi najbolj divjega, po plenu, krvi hrepenečega nasprotnika.

Medtem ko so se pekli na ražnju štirje prašiči in tri teleta pred izpraznjeno davkarijo, v kateri se je nastanila Brodikova četa na kratek oddih, sta sedela v Aurelianovi taberni. Roscius in njegov gost, knez Brodik, poveljnik stotnije. Brezensko dekle jima je prineslo vrč frigidskega vina in dve čaši.

«Zelo me veseli najino nepričakovano snidenje!» je zatrjeval Roscius in stiskal svojemu znancu roko. «Veš, Tacita, našega zgodovinarja, hočem izpopolniti. V svoji knjigi «Germania» je prepovršno izdelal starejšo zgodovino vaše dežele. Ko bi se bil bolj poglobil

v vaše narodne pesmi, bi bil razbral iz njih vse potrebno, saj prav v take pesmi izliva narod vso svojo dušo, vso radost, svoje solze in gorje. Sam sem se namenil med Germane, da zberem to narodno blago in sestavim na taki podlagi vašo zgodovino. Ker so pa Germani prišli k meni, nič ne de, samo preveč vas je prišlo, zadostovali bi mi trije od vsakega naroda!»

«Modro govoriš, dragi Roscius! Narodna pesem je kakor vino v tej čaši, ki je vanj vlilo solnce svoje čiste, cekinaste in ogrevajoče žarke. Po naših pijačah, medicin in bijorju, se vali sama jesenska megla, zimski mraz in pomladansko blato. Zakaj bi pa mi ne uživali dobrot, kakršnih ste vi deležni, in solnce, stisnjeno v vinske posode, ni zadnji vzrok, ki nas je vzdignil iz domovine in nas peljal proti jugu. Kar se tiče naših pesmi, ti bo takoj ustrezno! Pokličem pevca, kakršnega ima vsaka naša stotnija, ta naj ti prepeva, ti si pa zapisuj, kolikor ti je ljubo in drago!»

Prišel je pevec, pel o boгу Tuistu, ki ga je zemlja rodila, pel o njegovih treh vnukih Irminu, Istu in Ingosu, ki so postali ustanovitelji treh germanskih plemen, pel o gorskih velikanih, gozdnih škratih, povodnih deklicah in palčkah, ki so naučili ljudi obdelovati plemenite kovine, pel o volku, ki je snedel solnce in o volku, ki je požrl luno, pel o junakih, ki so se ruvali z medvedi, borili s turi in premagovali nadštevilne sovražnike, pel slavo Marbodu in Arminu, pel o krvavih bojih in o slavnih zmagah, pel o lepoti n zvestobi žen, ki so jim lasje zlati žarki in ki jim iz oči odseva modrina jasnega neba. Rascius si je zapisoval na lesene tablice važnejše podatke, dekle je poslušalo petje v sosedni sobi. Brodik je bil zaspal, še preden se je rodil Tuistu drugi vnuk Isto.

Stražnik je stopil v sobo, zbudil svojega poveljnika in mu javil: «Vojvoda sklicuje kneze vseh stotnij na prevažno zborovanje v nalašč zato posvečenem logu pod košato lipo, čim se pojavi na večernem nebu ščip. Iz razgetanja konj je izvajal vojvoda uspešen pohod in zmago našega orožja!»

Brodik je nato odšel, pevec je pa še dolgo prepeval učenjaku narodne pesmi in ta dan je bilo zasnovano ono veliko delo o najstarejši zgodovini Starih Germanov, ki ga je dovršil Roscius tri leta pozneje t. j. 17. oktobra 170. po Kr. r., delo, ki se je pa na žalost kakor toliko drugih umotvorov latinskih pisateljev pozneje izgubilo. Škoda je bila tem večja, ker se je v tej knjigi omenila v predgovoru tudi vas Brezen, kjer je preživel pisatelj nešteto lepih ur.

Z ranim jutrom je zapustila markomanska in kvadska vojska dolino, a se vrnila čez dva meseca po brezuspešnem obleganju mogočne (oglejske trdnjave, katero je bil še pravočasno opozoril Seianus Macer, begunec iz Solve, na bližajoča se germanska krdela. Brézen se je rešil pustošenja in moritve le na ta način, da je postavil tudi pred južnim vhomom v vas slavolok z enakim napisom: «Dobro došli!» v markomanskem narečju. Pri odhodu sta ostala v Breznu dva vojščaka, en Markoman in en Kvad, pobregnata se sčasoma in še sedaj živita v Breznu dve družini Markič in Hvala, v kateri vidimo potomce markomanskega in kvadskega pradedá. In družina Orel? Ni li Orel poslovenjeni Aurelianus? Tako nam rodbinska imena sama odkrivajo skrivnosti davno preteklih časov.

Pojav markomanskih čet v naših krajih je pa povzročil v Breznu hudo gospodarsko krizo. Vaščani, ki so bili že davno opustili obrt in trgovino, ki so obdelovali le toliko zemlje, kolikor pridelkov so potrebovali za lastno potrebo in potrebo letovnikov, so ostali nenadoma brez zaslužka, ker so izostali vsi letovniki, boječ se novih sovražnih narodov. Glavnica, s katero so se preuredila stanovanja, da so ustrezala rimskemu okusu, ni donášala več nobenih obresti.

Zgodilo se je nekoč — bila je huda zima, da je drevje pokalo, — da je stopal previdno po strmem, zasneženem bregu vaščan Nonus Asper proti domu. Asper je bil menda največja neroda vsega Brezna. Izpodrsnilo mu je; da se je rešil, je sedel v mehki sneg in že ga je gnala nevidna sila po snegu v dolino. Kar sapo mu je jemalo medpotoma. Ozrl se je in videl,

kako dolgo pot je bil preletel tako rekoč v trenutku in se vkljub hudemu mrazu še precej ogrel. O svoji nezgodi ni črnil nikomur niti besedice. Zamišljen je taval nekaj dni okrog, dokler ni izdelal po svojem načrtu priprave, ki naj prepreči neposreden stik sedečega telesa z mrzlim snegom. Tako so nastale prve sani, ki so kot zimski šport privabile mnogo premožnih Oglejcev na brezensko sankališče, in kar so bili izgubili Brezenci radi izostajanja poletnih letovnikov iz daljnega Rima, so pridobili z zimskimi gosti iz bližnjega Ogleja. Človek je že tak, poleti mu je prevroče doma, zato mora uživati planinski zrak, pozimi mu je doma premrzlo, zato se mora ogreti na planinskem sankališču, to pa le v slučaju, da ima denar. Revez prav lahko prenaša poletno vročino in zimski mraz.

Minevala so leta, minevala desetletja. Mirno, brez vsakih posebnosti je potekalo življenje v Breznu. Rimljani so se zopet kmalu sprijaznili z znanim letoviščem, saj so se čutili varnejše v gorski vasici kakor pa v večnem Rimu, kjer so se odstavljali imperatorji, kjer so se pobijali dan za dnem meščani. Brezencem je donášal promet s tujci celo leto lepih zaslužkov. A vse je kazalo, da ta mir ne bo trajen. Bil je mir, bila tišina pred nevihto. Na severnem nebu so se že zbirali in kopičili temni oblaki.

Ves preplašen se je vrnil mladi gospodar iz stare rodbine Aurelianov domov. Odšel je bil s praznimi sodi, da jih napolni s frigidskim vinom, a vrnil se je brez vina. Pravil je strmečim sovaščanom, da je prišel do vrha, odkoder se spušča polagoma pot do frigidске doline, in videl pod sabo dve velikanski vojski, stoječi si nasproti. Burja je pihala z vso silo in preglašala hrup in vik bojujočih se krdel. Takoj je obrnil voz in šele v Silicanumu je zvedel, da se bojuje imperator Teodozij s svojima nasprotnikoma Arboğastom in Eugenijem.*)

«Pa bi bil še nekoliko počakal! Nobena vojna ne traja večno!» se je oglasil njegov sosed. «Kaj naj poč-

*) 394. l. po Kr. r.

nemo brez frigidskega vina, ki smo se mu že tako privadili?! Ali naj se lotimo na stara leta italskih vin?»

«Ti lahko govoriš, a vedi,» se je zgrozil gostilničar, «da mi je odnesla burja klobuk in če nisem hotel, da mi odnese burja še glavo med bojujoče se vrste, sem se moral umekniti v varno zavetje!»

Nevihata se je bližala. Sedem let pozneje (401. l.) — zapadni Gotje so se bližali čez Alpe pod vodstvom kralja Alariha — so se rešili Brezenci njihovega obiska s tem, da sta postavila dva podjetna mladeniča na križadi, kjer se odcepi od glavne ceste pot po nadižki dolini v ravnino, kažipot z napisom «Via brevior in Aquileam» (bližnjica v Oglej) in na ta način zvodila neuke Gote po daljši poti v Oglej. Prebivalstvo vasi, ki so trpele po sosednji dolini, je uničilo, spoznavši pravi povod temu neobičajnemu pohodu sovražnika po daljši poti, varajoči kažipot in zastražilo križišče, tako da so se morali poslužiti Brezenci štiri leta pozneje — Vandali so jo mahali čez Alpe — metode, ki jo je bil svoj čas uporabil z uspehom učenjak Roscius. Zopet so vzrastli nad vsakim vhodom velikanski slavoloki z napisom: «Dobro došli, vandalski junaki!». Še prej so pa bili Brezenci skrbno zagrebli vse svoje dragocenosti.

Radegast, vodja srboritih Vandalov, se ni mogel načuditi gostoljubnosti gorskega sela, ustavil se je kar tri dni v Aurelianovi taberni in shranil pri gostitelju ves svoj plen, da ga ta ne ovira na nadaljnem potu. Ker je pa uničil rimljanski vojskovodja Stiliho kmalu nato vso vandalsko vojsko pri Faesulah, ujel njenega voditelja in ga obglavil, je postal Aurelianus čez noč bogatin, povečal svojo taberno in ji dal napis: «Pri narodnem preseljevanju».

Sreča, ki je ostala zvesta gorskemu Breznu, je podžgala podjetnost vaščanov; v preseljevanju narodov so videli samo vir novim dohodkom, saj promet s tujci ni nikdar tako cvetel kakor baš ob takih prilikah. Nastala je nova taberna «Pri novem narodnem preseljevanju» in med obema se je otvorila tretja z napisom: «Pri mednarodnem preseljevanju».

Toda vsi slavoloki, vse dobrodošlice, vsa gostoljubnost bi ne bila mogla rešiti Brezna — Huni so se namreč bližali z neznansko hitrostjo, — da ga ni rešil slučaj. Huni namreč niso znali brati ne latinskih ne germanskih napisov, gostoljubnosti pa tudi niso poznali.

Bila je temna noč. Brezen je počival. Skrivaj se je priplazil Hunec pred vas. Potipal je pod sabo gomilo, in ker je vedel, da so zagreblji vaščani vse dragocenosti, se ga je polastil pohlep, odkopal je jamo in izkopal — dobro ohranjeno nožno kost slona, ki je bil poginil za časa keltske dobe v Breznu. Ustrašil se je. Komaj je vzdignil mogočno kost. Kaki orjaki morajo biti vaščani, če je že ena sama kost tako velika, tako težka. Mislil je namreč, da je naletel na navaden grob. Kolena so se mu šibila, ves iz sebe je pridirjal, vihteč orjaško kost v roki, v hunski tabor, kost je šla iz roke v roko, potežkal jo je celo Atila sam in takoj odredil, da se izogne hunska vojska v velikanskem ovinku Brezna. Ko je vzbudilo solnce zaspane Brezence, se je že valila hunska povodenj proti Ogleju. Oglej je bil uničen (452. l.), a Brezen je ostal, rešila ga je slonova kost, česar pa seveda niso nikdar zvedeli Brezenci, ki so pa vkljub temu praznovali svojo čudežno rešitev z otvoritvijo nove taberne: «Pri Atili». To ime se je ohranilo do današnjega dne, saj prebiva v Breznu pod hišno številko deveto še vedno družina s priimkom Prijatelj (Priatili, Prijatili, Prijateli, Prijatelj).

A narodi se še niso umirili. Preseljevanje jim je prešlo že nekako v kri. Preseljevanje je pa že takrat stalo ogromnega denarja. Že če se samec preseli iz ene sobe v drugo na drugi strani mesta, mora plačati postrežku lepo vsoto, kaj šele, če se seli ves narod. Da niso načeli narodi lastnih prihrankov, so ropali, kradli, plenili t. j. selili so se na tuje stroške. To načelo je splošno obveljalo, tako nizko je bila že padla morala. Vendar se je opazalo, kakor bi se bili ti preseljujoči se narodi medseboj dogovorili, da privoščijo med posameznimi pohodi Breznu in njegovim prebivalcem nekoliko oddiha.

Tak oddih se je bližal l. 489. svojemu koncu. Nekateri vaščani so sedeli pod lipo in se menili o davnih in o polpreteklih časih. Približal se jim je hlapec Aurelianus z novico: «Od severne strani prihaja velika vojska!»

«Že zopet! Kdo pa sedaj?» so radovedno povpraševali vaščani.

«Pravijo, da so Vzhodni Gotje. Vodi jih kralj Teoderik!»

«Teoderik je lepo ime,» se je pošalil Aurelianus.

V tem trenutku se je približal družbi Aurelianusov pastir z novico: «Od južne strani prihaja velika vojska!»

«Že zopet?» Vaščani niso mogli brzdati svoje radovednosti.

«Pravijo, da kralj zapadno rimljanske države, Odovaker!»

«Odovaker je tudi lepo ime!» se je pošalil Aurelianus.

«Mi, mi smo lepi, sredi med dvema vojskama! In nobenega izhoda!» so ugovarjali sosede.

«Ali ne poznaš latinske prislovice: duobus litigantibus tertius gaudet, kjer se prepirata dva, tretji dobiček ima!» je tolažil družbo Aurelianus.

«Kdo ti pa pravi, da smo mi tisti tretji, ki se bo smejal in imel dobiček? Kdo ve, koliko se jih je že narinilo na ono srečno tretje mesto! S slavoloki v tem slučaju ne bo nič. Pozdravi še tako prijazno zdaj tega, zdaj onega, če si nista prijatelja, se ti stepeta v tvoji lastni hiši in škodo boš trpel sam!»

«Si li že obupal?» je vprašal Aurelianus svojega soseda. «Če smo premagali Markomane in Kvade, če se nismo ustrašili ne Zapadnih Gotov, ne Vandalov, če smo znali odgnati Hune izpred naše vasi, se nam ni bati ne Teoderika ne Odovakerja! Zaprijmo se v svoje hiše, naj se potem vojskujeta, kolikor jima drago, po naših ulicah!»

Vojski se pa nista srečali v Breznu, pač pa ob Soči. Rjovenje naskakujočih množic se je slišalo v vas, prodrlo stene in vrata, da so si morali hrabri Bre-

zenci mašiti ušesa, sicer bi skoprneli od samega strahu in bojazni.

Na srečo ni trajala bitka dolgo. Odovaker se je po porazu umeknil proti jugu, zasledovan od zmagovitih Gotov. Brezen se je lahko zopet oddahnil.

«Saj so narodi znoreli,» so govorili po prestanem strahu nekateri vaščani. «Ali živi na severu sploh še kako germansko pleme, ki bi ne bilo prišlo po naši dolini? To je že neznosno! Načenja živce! Mi se izselimo! Na jugu že dobimo varen kotiček, kjer se nam ne bo bati Germanov!»

«S svojo selitvijo dokažete, da ste tudi vi znoreli!» jim je ugovarjal Aurelianus. «Jaz ostanem doma, naj se zgodi, kar hoče!»

Dve tretjini Brezencev sta se vkljub prigovorom ostale tretjine izselili. Ko so korakali spomladi l. 568. Langobardje pod kraljem Alboinom mimo Brezna v ravnino, ne da bi se bili sploh zmenili za gorske kraje, je bivalo v Breznu le še kakih sedem družin, med temi Orlova, Mrakičeva, Hvalova in Prijateljeva.

Naj dodam temu poglavju nekaj pripomb. Panonsko mesto Flavia Solva, ki so ga Markomani razdeljali, je stalo blizu štajerske Lipnice, kjer je sedaj mala vasica Wagna, znana po begunskem taborišču ob času svetovne vojne. Brezenci so vrnili torej šele tisoč sedem sto in petdeset let pozneje obisk Seiana Macra s tem, da so prišli kot begunci med svetovno vojno v Wagno.

Brezenci so pred vsakim prihodom sovražnih čet zakopavali svoje dragocenosti. Kar se je v zadnjem času na naši zemlji izkopal, niso ne keltski ne rimljanski grobovi, kakor se je do sedaj mislilo, pač pa le zakopano in potem pozabljeno begunsko blago.

Prizor v Aurelianovi taberni med Rosciusom in Brodikom je jasna priča, da so že tedaj poznali uredbo natakarič, in da so bile že tedaj natakariče zelo radovedne. Iz njunega razgovora posnemamo, da so pili Germani v svoji domovini bior t. j. pivo (primerjaj bíbo, -ere, bior; píti, pívó), da so pa poznali Brezenci

dobroto domače trte, ki je rasla v frígidski t. j. vipavski dolini.

Pa mi bo ta ali oni očital netočnost, češ, zgodovinsko dejstvo je, da so se Huni, zapustivši Emono, poslužili Hrušice in vipavske doline na svojem pohodu proti Ogleju. Res je, a očitavec pozablja na to, da je bil Atila velik vojskovodja. Svojo vojsko je delil na dva dela. Glavna armada je res drvela skozi Hrušico in po vipavski dolini, manjša četa pa, ki jo je vodil sam Atila, je hrumela po gorenjski strani čez predilski prelaz proti Ogleju. Atila je nameraval namreč na ta način zavarovati svoji Oglej oblegajoči armadi hrbet, kajti prav lahko bi se bilo zgodilo, da bi se bile skrile številne rimljanske legije v gorah in planile o pravem času na ničesar sluteče Hune.

Čudno se bo tudi marsikomu zdelo, da je imelo sedem družin toliko poguma vztrajati v ogroženem Breznu. Prepričan sem, da pri teh družinah ni igrala toli opevana ljubezen do rodne grodi svoje uloge, marveč je bilo treba skrbeti, da se ohrani ustno izročilo iz preteklosti v vasi. Ako bi vsi vaščani zapustili Brezen, kako naj bi ostala vez med prejšnjo in poznejšo dobo? Sedem babic in kakih dvajset vnukinj je pa bilo dovolj jamstva, da so prišli vsi dogodki po ustnem izročilu po toliko rodovih slednjič tudi do ušes — brezenskega zgodovinarja.

Sedaj pa — pozor!

Doba slovenske samostojnosti.

Pod košato lipo pred taberno Aureliana, čigar rodbina je izvrševala v Breznu vso rimljansko in preseljevalno dobo krčmarski obrt, sta sedela tedanji lastnik omenjene taberne in Markoman, potomec onega Markomana, ki je po brezuspešnem naskoku svojih sorojakov na Oglej ostal v Breznu.

«Tvoja večdnevna odsotnost, Aureliane,» je prekinil Markoman precej mučni molk, ki je bil nastal v njunem prijateljskem razgovoru, «kakor tudi tvoja sedanja zamišljenost sta vzbudili v meni pozornost. Odkrij srce, razbremeni dušo in odleže ti gotovo!»

«Veš, prijatelj, kaj so slutnje?» se je vzdramil krčmar iz svojega molčanja. «Nepojmljiv strah me preganja podnevu, krati mi nočno spanje. Strah, da dobimo nov obisk! Kadarkoli zatisnem oči, vidim, kako se bližajo Breznu nove čete.....»

«Nehaj, sicer nam pribasniš volka! Bodi brez skrbi! Brezen se je znal zavarovati proti nadaljnim pohodom preseljujočih se narodov. Ko si bil odsoten, smo posuli cesto, ki pelje v Brezen, s tako debelim gruščem, da se premisli vsak narod že radi svojih črevljev nadaljevati pot, vrne se in si izbere ugodnejšo in lepšo cesto.»

«Motiš se! Grušč nas ne bo rešil, rešiti nas more edinole gostoljubnost. Zato sem si pa preskrbel novo zalogo vina. Šel sem to pot k morju po pucinsko*) vino, ki ga pisatelj Plinius tako hvali in ki ga je Livia, žena prvega našega imperatorja, tako rada srkala in pripisovala njegovi dobroti svojo visoko starost. Ob tej priliki sem videl reko Timav. Zares čudna je ta reka. Je kakor otrok, ki se rodi kot mož in umre še v zibeli. Vsi naši pisatelji so jo opevali in če bi se uvrstili vsi verzi, ki opisujejo Timav, drug zraven drugega, bi prekašali

*) vinum pucinum je kraški teran, ki je rasel na skrajnih obronkih kraške planote proti morju.

dolgost njegovega teka. Vergil je naštel devet izvirov, Martialis sedem, pojoč slavo Ogleju, v čigar bližini je pil Poluksov konj iz sedmerih voda*), Trogus Pompeius jih je videl le pet, a jaz samo še tri. Kako si ti to razlagaš?»

«Zelo preprosto! Čim večji pesnik, tem več izvirkov. Kako si prišel ti med pesnike, mi še ni popolnoma jasno. Ni izključeno, da je iskati vzroka v pucinskem vinu. Vergil se ga je najbolj napil, ti pa najmanj, zato pri Vergilu devet izvirkov, pri tebi pa samo trije. To je pa le domneva, ker pucinca ne poznam.»

«Razumem! Čakaj! Jaz skočim v hišo po vrč, da utopiva slutnje in si preženeva strah. Ob enem se lahko prepričaš sam o okusu cesarice Livije, kakor tudi o morebitni vzročni zvezi med pucincom in manjšajočim se številom Timavovih izvirkov pri latinskih pisateljih.»

«Pametna beseda, amice!» je vzkliknil Markoman za odhajajočim Aurelianom in dostavil poluglasno še: «Ni napačen človek, nekam pozno se mu rode pametne ideje, a glavno je, da se mu sploh rode!»

V hipu se je vrnil Aurelianus z vrčem pod pazduho.

«Izborna kapljica!» je izustil njegov gost po prvem požirku. «Divim se Livijinemu okusu!» je izjavil po drugem požirku. «Vinum pucinum est bonum, gratias ago ob donum)» je zapel po tretjem požirku, nič več se ne čudim tolikim izvirkom Timava, še premalo jih je naštel Vergil.»

«Molči, ali ne slišiš petja? Kdo neki prepeva?» s tem opominom je hipoma zajezil Aurelianus svojemu gostu veletok opravičenega slavospeva.

«Prepevajo, reci rajši. To je vsekakor več ubranih glasov!»

«Kako krasno odmevajo visoki glasovi!»

*) Latinski izvornik se glasi:

«Et tu Ledaeo felix Aquilea Timavo
Hic ubi septenas Cyllarus hausit aquas.»
(Martialis, L. IV. ep. 25.)

**) Dobra je kraška črnina, hvala za kapljo ti vina.

«Kako grme nizki glasovi!»

«To niso domačini, besed ne razumem!»

«Sirene niso imele lepših glasov!»

«Joj meni in joj Breznu!» je zavpil Aurelianus in kazal s prstom proti severu, odkoder se je izza ovinka prikazala množica ljudi. «Moje slutnje se udejestvujejo! Nov preseljujoči se narod! Po tvojem debelem grušču korakajoč prepeva najlepše pesmi.»

«Kar je, je!» je tolažil, sam ves zbežan in oplašen, Markoman Aureliana. «Ti lepo sprejmi novo došle čete, pozdravi jih in ponudi jim pijače! Lepa beseda jim omehča srce, in Brezen in mi smo se zopet rešili.»

Aurelianus je upošteval nasvet svojega prijatelja. Bližajoča se množica je z mogočnim akordom izpela pesem. Aurelianus je stopil nekaj korakov proti prvi vrsti, priklonil se, nagovoril jih v najlepši latinščini, slavil uro kot najlepšo svojega življenja, ko se mu je izpolnila edina želja, da mu je bilo dano sprejeti v imenu Brezna tako hrabre vojščake.

Novo došleci so gledali precej debelo živahnega govornika, a odgovorili niso ničesar.

«Pozdravi jih ti v germanskem jeziku!» je šepnil Aurelianus svojemu sosedu. «Gotovo so Germani, jaz pa vem, da se še vedno govori v tvoji družini germanščina.»

Markomanu je sicer zaplesalo pred očmi, odprl je usta, lovil delj časa potrebne sape, obrisal si z rokavom potno čelo in od pucinca rdeči ustni, priklonil se trikrat pred tujimi neznanci in ponovil v izbrani germanščini vse to, kar je bil povedal Aurelianus v latinščini.

Tudi njegov pozdravni govor ni imel nobenega uspeha. Molk je zavladal še tišji kakor prej, dokler ni izstopil velik in močan mož iz množice in z mednarodno kretnjo dopovedal govornikoma, da ni razumel ne Aureliana ne Markomana.

V tej stiski in zadregi je skočil Aurelianus zopet v hišo in prinesel, kar mu je bilo najprej prišlo v roke, namreč kruha in soli, povabil stoječe tujce tudi z mednarodno nemo kretnjo, naj sedejo, in nalil nekaj čaš

z vinom. Niti pojmil ni, da je rešil s kruhom in soljo Brezen in da so smatrali tujci po takem pozdravu brezenske prebivalce za svoje prijatelje in zaveznike. Kmalu nato se je četa razkropila po vasi, nastanila se v hišah, ki so jih bili zapustili vaščani, boječ se nadaljnih pohodov sovražnih narodov in izselivši se v varnejše kraje. Brezen je dobil nenadoma drugačno lice.

Ni trajalo dolgo, in že so se tujci priučili latinščini in germanščini, da so se z lahkoto sporazumeli z družinami, ki so bile zaostale v Breznu in kljubovale vsem pretečim nevarnostim. Tako je zvedel Aurelianus, da so novi prebivalci Brezna Slovenci, ki so jih bili prisilili Obri, da so zapustili bivšo domovino in se naselili po odhodu Langobardov po panonski, noriški in karniški pokrajini.

Zopet sta nekoč sedela Aurelianus in Markoman pod košato lipo.

«Veš, kako mi pravijo naši novi sosedje?» je vprašal Aurelianus. «Orel, Orel, ali ni to smešno!»

«Meni pa Markič, Kvadu Hvala, Loccariusu Logar, lastniku taberne: Pri Atili pa Prijatelj!»

«Čudno ljudstvo! Trudim se noč in dan, da bi se naučil vsaj nekaj besed v njihovem jeziku, a ves moč trud je zaman!»

«Z mano je enako! Ne gre, pa ne gre! In vendar bo moralo iti! Med njimi smo. Čudim se, kako so se oni tako hitro privadili naši govorici! Prepevajo pa krasno. Ne razumem besedila njihovih narodnih pesmi, a zdi se mi, da vlivajo v vsako po nekaj kapljic srčne krvi, da primešajo vsaki nekaj grenkih solza!»

«Saj prav te pesmi so me sprijaznile z novimi razmerami in mi vrnilo dušno ravnotežje! Pa še nekaj drugega sem opazoval,» je nadaljeval Orel, «čim se je novi narod naselil v Breznu, se je lotil z vso vnemo obdelovati polja. Zanemarjena polja je zopet preoral in iztrebil grmičevje in bohotni plevel, ki se je bil razpasel po travnikih in senožetih. Kaj pa mi? Mi smo se lovili za nenapornim zaslužkom, trgovali smo, bavili se s tujskim prometom, ko je pa prišla vremenska

nezgoda, smo stradali v kljub svojemu bogastvu, ker smo bili svoje pičle pridelke takoj porabili, preostanke pa celo prodali. Kaj nam je pomagal ves denar?! Z belimi srebrniki, z rdečimi zlati ne utešiš lakote! Naši novi sovaščani se radi razveseljujejo, a delo jim je glavna zabava, mi smo se pa strašili napora in znoja.»

Orel je umolknil, a tudi Markiču je bilo težko pri srcu. Spomnil se je svojih rojakov, Germanov, ki so štiri stoletja hodili na jug, morili in požigali, kamorkoli so prišli, puščajoč za sabo smrt in pogorišča, in jih primerjal z novimi došleci, ki so se naselili na zapuščenih pokrajinah ne z ognjem in mečem, marveč s plugom in motiko. Res da ni bil Brezen deležen splošne usode, izmotal se je bil na čudezne načine iz vseh nevarnosti, a druge vasi niso bile tako srečne. Ne samo da niso tujci pregnali v Breznu ostalih družin, marveč so sprejeli od teh vse običaje in navade, naučili se takoj tujega jezika in dali temu večkrat prednost pred lastno govorico.

Prihod dveh gostov jima je odpodil mračne misli. Prisedla sta in po kratkem pozdravu nadaljevala svoj razgovor v svojem jeziku, ne meneč se ne za Orla, ne za Markiča, ki sta o njiju vedela, da ju ne razumeta.

«Poročaj mi sedaj, Žitomir, o vsem, kar si zvedel in videl na svojem potovanju po naši novo ustanovljeni zadruzi. Radoveden sem, kako razpoloženje vlada med ljudstvom za prihodnjega župana. Izberi novega župana pripisujem veliko važnost, ker bodo to prve volitve v naši novi domovini.»

«Vse samostojne kmetovavce sem opozoril, kdaj in kje si bodo izbirali svojega župana. Tretji dan po mlaju na brezenskem travniku. Opažal sem, da ni nobene edinosti med njimi. V kolikor so eni za te, Dobrogoj, v toliko so zopet drugi proti tebi. Prvi poudarjajo tvojo mladost, tvojo odločnost, tvojo neoženjenost, drugi ti očitajo iste lastnosti in bi imeli rajši starejšega, previdnega in oženjenega župana.»

«Čudim se, da sta samo dve stranki. V prejšnjih časih jih je bilo še več. Je že tako, mi se moramo pre-

pirati in pričkati. Ni mi toliko za župansko mesto, ljudstvo naj si samo izbere najsposobnejšega, ker edino tak nam bo v korist. To si pa le zapomni, ako hočeš vedeti in poznati vse svoje dobre in slabe lastnosti, stopi pred ljudstvo in mu reci: jaz se pogajam za to in to mesto. Če si dal revežu kokoš, porečejo eni, da si mu daroval prašiča, drugi pa bodo trdili, da je bila kokoš komaj jajce in še to jajce je bilo klopotec!....

Od vseh strani so prihajali na vse zgodaj somostojni kmetovavci in se zbirali na brezenskem travniku. Da se je bil določil Brezen za to zborovanje, se ni čuditi, saj je edini Brezen med vsemi ostal nepoškodovan.

V vsaki posamezni gruči se je vnel živahen razgovor. Star, častitljiv mož je stopil na hrastov parobek. Zavladala je tišina. «Zadružniki! Poiskali smo si novo domovino, določili svoji zadrugi meje in sedaj nam je postaviti svoji zadrugi na čelo župana, ki naj vodi naša zborovanja, kjer se bodo razpravljale naše splošne domače in upravne zadeve, kjer bomo razsojali in kjer se bosta odločala vojna in mir. Prepričan sem, da ste o tem že razmišljali in da je večina že izbrala moža, ki naj župani naši zadrugi. Težavna naloga čaka novo izvoljenca, ker meji naša zadruga z bojevitimi Bradači*). Govoril sem!»

«Dobrogoj iz Brezna bodi naš župan!» je zaorilo nekaj glasov, «Dobrogoj iz Brezna!» so pritrdili drugi, mahoma so se vzdignile vse roke kvišku, in Dobrogoj je bil izvoljen soglasno. Oddali so zanj svoj glas celo njegovi nasprotniki, ker se je bila raznesla tik pred volitvami vest, da se namerava Dobrogoj poročiti in da šteje vsekakor več let, kakor jih kaže.

Vest o nameravani Dobrogojevi poroki ni bila nikaka volilna spletk, marveč je temeljila na resnici. Lepa Merica je bila s Prelaza doma, skrajne vasice Dobrogojeve zadruge, ki se je zanjo vnelo Dobrogojevo srce. Vse je bilo dogovorjeno že s starši. On jo ugrabi na njenem domu, odnese jo na svoj dom,

*) Langobardi.

za njim priletita nevestin oče in brat in pred zaprto Dobrogojevo hišo se bodo vršila pogajanja.

Vse mu je šlo po sreči. Merica je bila sama doma. Ko jo je ugrabil, da jo ponese domov, je klicala na pomoč, toda tako tiho, da jo je jedva slišal njen ženin. Še nikdar ni nosil Dobrogoj tako sladko lahkega bremena. Požuril se je, da ga ne dohitita tast in svak. Skakal je čez jarke, drl po bližnjicah, presekoval ovinke, spuščal se po glavkih rebrih, po opolzlih senožetih navzdol in glej jo smolo, Dobrogoj še ni bil prišel do polovice poti, ko je zdrsnil, padel in si izvinil nogo. Nadaljevati pot so mu zabranile bolečine. A Merica ni bila samo lepo, bila je tudi pametno dekle. Ni hotela, da jo prehitita oče in brat, da jo roparju ugrabita brez vsakih pogajanj, ne, vzdignila je ženina, spravila ga na svoj hrbet štuporamo, da so mu majale noge navzdol, da se je oklepal z rokami njenega vratu in že je hitela s sladko lahkim bremenom proti Breznu. Ženin na njenem hrbtu ji je le pravil: na desno, na levo, kar čez njivo, po tej stezi, za hišo!, dokler nista dosegla srečno in pravočasno Dobrogojeve hiše, kajti vrat še nista bila dobro zaprla za sabo, ko sta že prirogovilila pred hišo preganjavca in zahtevala ugrabljenko ali pa odkupnino. Zadovoljila sta se slednjič z velikim volom in dvema piščancema in se vrnila brez hčere in sestre domov. Nevesta je nato ovila svojo glavo z rožmarinovim vencem, ženinovo bolno nogo pa z mokrim obkladkom. Pripomniti treba, da to zadnje opravilo ni spadalo k poročnim obredom tedanje dobe, da je pa olajšalo zgoče bolečine nesrečnemu ženinu.

Poroki je sledila kajpada običajna gostija. Plesali so se narodni plesi, pele narodne pesmi, kovač Dragič je spretno oponašal slovenščino lomečega gostilničarja Orla, da se je moral celo bolni ženin smejeti od srca. Tudi nevesti Merici je zaigral nasmešek okrog njenih ust, vesela je bila, da je prinesla štuporamo v svoj zakon najlepšo balo t. j. moža samega. Edino, ko je zahteval Dobrogoj od Orlove deklice, ki je

stregla svatom, «še eno merico!», se je namrdnila, meneč, da si želi njen ženin še ene Merice.....

* * *

Popolnoma suhi spomladi je sledilo vroče poletje. Solnčni žarki so posušili potoke, izpili izvirke, izsrkali globoko iz zemlje vse sokove, da je zamrlo vse življenje po poljih, travnikih in senožetih. Ožgana je bila trava in orumenelo listje je pokrivalo razpaljeno zemljo.

Župan Dobrogoj je sklical zborovanje svoje zadruge. Prišli so potrti, žalostni. Bledi so jim bili obrazi, kakor bi jim bili žarki posrebal tudi srčno kri.

«Zadružniki!» jih je nagovoril Dobrogoj. «Sklical sem vas na izredno zborovanje. Perun, bog solnca, bliska in groma, nam ni naklonjen, uničil nam je s svojimi žarnimi sli letino. Poskusimo in potolažimo ga z žgalnim darom!»

«Jaz žrtvujem kravo!» se je oglasil Budislav iz Lipovca, «saj je itak ne morem preživiti, ker ni krme!»

«Jaz darujem Perunu oba vola,» je pripomnil Malej iz Lož, «in sicer takoj, ker drugače mi crkneta radi pomanjkanja sena!»

«Tudi jaz položim na žgalni kamen govedo», je izjavil Volkoj z Brega, «saj moli že dva dni jezik iz gobca!»

«Mojo Lisko so same kosti!» je trdil Slavo iz Smrečja. «Začela je prežvekovati svoj lastni želodec. Na kamen z njo!»

«Ne tako, zadružniki!» je svaril starina Jaroslav iz Brezna. «Ne žrtvujte Perunu radi tega, ker ste primorani, žrtvujte mu iz lastne volje in v prepričanju, da sprejme Perun radostno vaše prostovoljne darove. Delaj dobro radi dobrote same in ne radi pritiska!»

«Perunu na čast pokoljemo živino,» mu je ugovarjal Malej iz Lož, «na nagibe se ne bo oziral, videl bo le dejanje in se omehčal!»

Zaman se je trudil Jaroslav iz Brezna prepričati svoje sozadružnike o veliki razliki med človekom, ki dela dobro, ker hoče dobro delati, in med človekom,

ki dela dobro, ker mora, ker je prisiljen dobro delati. Nobeden ga ni slušal in obveljal je sklep, da se pokolje živina bogu Perunu na čast in da se mu daruje drobje ubitih goved radi pomanjkanja sena in krme.

Gost dim se je valil z žrtvenika proti nebu. Na obzorju se je prikazal oblaček, širil se in širil, potemnil nebo, zabliskalo je, zagrmelo in usula se je ploha, in lilo je zdržema, lilo en dan, lilo dva dni, lilo tri dni. Izpod vsakega kamna je privrel studenček, potoki so se porečili, reke pojezerile. Ko je bila narasla voda že do brezenskih hiš, lilo že trideset in drugi dan, je zaklal Jaroslav iz Brezna zadnjo ovco in jo daroval Perunu, ne radi pomanjkanja sena, marveč iz prepričanja, da ga potolaži. Neurje je prenehalo. Perun se je utolažil. Vkljub temu je bogoklel Malej iz Lož, češ Perun je dobil preveč drobja, zato je poslal preveč vode, v podobnem slučaju se bo že znal ravnati v bodoče.

Ta povodenj je bila v zgodovinski dobi največja v naši deželi. Zgodilo se je to l. 585. Pri tej priložnosti si je Soča skrajšala pot in si izbrala drugo strugo. Czörnig, goriški zgodovinar, je v tem oziru istega mnenja kakor jaz, kar me izredno veseli.....

* * *

Za županovanja Dobrožita je obiskal Brezen Ljubej iz Semernika*) in se ustavil nekaj dni v vasi. Župan je tujca gostoljubno sprejel, pogostil ga po stari navadi in kmalu sta tičala oba v zanimivem pogovoru.

«Neverjetno, da ti to ni znano!» se je čudil Ljubej iz Semernika. «Naša severna in vzhodna meja je Donava, proti zapadu so se naše čete spopadle nedavno temu v Bistriški dolini**) z Bavarci in njihovim kraljem Tasilom.»

«Kako naj vemo vse to,» se je opravičeval Dobrožit, «ko pa moramo paziti vedno na svoje sosede Brađače, s katerimi imamo glede pašnikov večne spore. Nekoč so nas izvabili na skupen pohod proti Bizan-

*) Skoraj gotovo je to Semmering v Nemški Avstriji.

**) Pustertal na Tirolskem, Bitka l. 595. Safarik, Muchar in jaz izvajamo vsi Pustertal iz Bistrica (bistrica — hudournik).

tincem v Istri*) a kako smo se začudili, ko smo našli tam svoje rojake. Od tedaj ne zaupamo več svojemu sosedu.»

«Prav tako ne veš ničesar, da tvori ta zemlja del velike države, ki jo vlada Samo. Združili smo se z brati Čehi, Slovaki in lužiškimi Srbi. Samo nas je rešil Obrov, boril se s sosednimi Franki in porazil Merovingovca Dagoberta pri Vogastem gradu**).»

«Čakaj,» je prekinil župan svojega dobro poučenega gosta. «Z Obri smo se tudi mi že borili, večkrat so nas bili obiskali. Psoglavci jim pravimo. Sedaj imamo že delj časa mir pred njimi. Da imamo svoje lastne vojvode, mi je znano, da imamo sedaj celo lastnega vladarja, pa v resnici nisem vedel. Premalo stikov imamo med sabo, da bi spoznali svojo moč! Takoj jutri skličem svojo zadrugo na zborovanje in jim sporočim veselo vest, da imamo svojega vladarja, ki je mogočnejši in vplivnejši od našega soseda, nemškega frijulskega vojvode. S tem bomo morali prej ali slej obračunati, ker vpadi na naša obmejna zemljišča in pašnike in ropi naše živine se množe od dne do dne!»...

* * *

Kar je prorokoval Dobrožit svojemu gostu Ljubiju iz Semernika, se je uresničilo pod županovanjem njegovega naslednika Mirigoja. Ko so se zopet ponovili l. 700. vpadi langobardskih čet v sosednje ozemlje, so se zbrale obmejne zadruge s svojimi župani na čelu, vdrle v nižino, utaborile se na strmí Prešenjski gori blizu Čedada in pobili s kamenjem in sekirami vso naskakujočo vojsko vojvode Ferdulfa.

«Sedaj se lahko pase naša živina nemoteno po naših planinah!» je vzkliknil župan Mirigoj, prebodši s sulico vojvodo Ferdulfa in vsi so mu pritrdili.

To je bil prvi slučaj v zgodovini, da se je pravda glede pašnikov oziroma radi prisvajanja pašne služnosti tako krvavo skončala, kar pač spričuje jasno, da takratni prebivalci Brezna še niso poznali, da niso

*) l. 600.

**) l. 631.

še imeli odvetnikov. Spreten odvetnik bi bil zaslišal oškodovance in priče, šel na lice mesta, vložil tožbo radi motenja posesti, sprejel od stranke nekak predjemek za kolke in naj bi bila pravda tudi romala v drugo stopnjo, vojvoda Ferdulf bi bil ostal živ, poročil bi se bil s svojo nevesto Blandino in plačal z njeno doto vse pravdne stroške, pričnine, komisije, kolke, honorar in razsodnino. Pravda bi se prav lahko vršila po langobardskem pravu, ki ga je zbral kralj Rotaris l. 643. v posebno zbirko «Edictus Langobardorum», ki je imela edino napako, da ni bila pisana v langobardščini, pač pa v vulgarni latinščini, iz katere so se polagoma razvili vsi romanski jeziki.....

* * *

Župan Sebidrag je bil pravkar nekoliko zadremal po končanem kosilu, ko ga je vzbudil konjski peket in takoj nato je stopil v vežo mož star približno petdeset let.

«Slišal sem, da razumeš naš langobardski jezik. Zato prihajam naravnost k tebi! Govoriti moram s teboj! Prej pa, prosim te, poskrbi za mojega konja, poten je in truden!»

«Jaz sem Paulus Diaconus, sin očeta Warnefrida iz Forjulija*),» se je predstavil novo došli tujec, ko se je bil vrnil župan iz hleva. «Jaz pišem knjige, posebno zgodovina mi je prirasla k srcu. Ker sem se namenil opisati zgodovino svojega naroda, in ker se moram kot vesten pisec baviti pri tem tudi s sosedi svojega naroda, sem prišel po nekoliko točnih podatkov. Čeprav so trčili večkrat vaše in naše koristi skupaj, četudi smo si bili večkrat v laseh in v bradi,» je dostavil Paulus, vedoč, da nazivajo Slovenci svoje langobardske sosede bradače, «spoštujem vašo hrabrost. Znana mi je vaša zmaga nad Ferdulfom, znan mi je vaše maščevanje za časa Permovega sina Rathisa. Vsekakor bi rad vedel, kdaj ste se naselili v teh krajih!»

*) Forum Julii = Čedad.

«Oprosti, Paulus,» mu je odgovoril v precej dobri langobardščini župan Sebidrag, «da ti jaz ne morem dati točnih podatkov. Pokličem pa svojo mater, ona ve vse podrobnosti. Ker je v mladih letih nosila sir prodajat v Forjulij, se lahko zmeniš z njo v svojem jeziku.»

Tako je prišlo, da je Pavel Dijakon precej točno navedel v svoji četrti knjigi «De gestis Langobardorum», kdaj približno in do kam so prišli Slovenci. Zmotil se je bil k večjemu za trideset let, to pa radi tega, ker ni hotel priznati, da so Slovenci tako rekoč stopali Longobardom na pete na njihovem pohodu v frijulsko nižino.

* * *

Kmalu nato je prenočil v Orlovem gostišču duhovnik iz Ogleja. Ko se je zarana zjutraj napravljal na pot, je poprašal gospodarja po najbližji poti k Savici, kjer bo krstil Črtomira, bivšega voditelja poganskih Slovencev, na prošnjo Bogomile, bivše svečnice poganske boginje Žive na Blejskem otoku.

Pod mejnimi grofi.

Pod lipo, kjer so se vršila vsa javna zborovanja samostojnih kmetov, se je zbrala deseterica mož. Bili so župani sosednjih zadrug, ki jih je bil pozval župan Sebidrag po posebnem slu v Brezen, zabičivši jim v živo gotovo udeležbo.

«Tovariši, bratje!» jih je nagovoril sklicatelj, «zadovoljen sem, da ste se vsi odzvali mojemu vabilu. Povedati vam moram važno novico, še prej vam pa obrazložim nekatere okoliščine, da laže razumete naš sedanji položaj. Naš sosed na zapadu, Langobard, je izgubil svojo samostojnost. Uničil jo je mogočni frankovski vladar Karl. Langobardi niso bili naši prijatelji, večkrat smo imeli spore z njimi. Iznebili smo se jih, a dobili mesto njih še hujšega, mogočnejšega sosedu. Naši bratje na severu, Korotanci, so prišli, izgubivši svojo samostojnost, v odvisnost Bavarcev, in kdor hoče tam kaj doseči, mora zatajiti svoj materni jezik in vero svojih očetov. Na jugu se širita z vsakim dnem vpliv in moč oglejskega patriarha. Tudi ta nam ni naklonjen. Zvedel sem namreč iz dobrega vira, da je zaprosil sedanji patriarh Pavlin II. frankovskega vladarja, naj nas podjarmi, da nas bo mogoče potem pokristjaniti. Sedaj veste: naša svoboda, naša samostojnost, naša neodvisnost so v nevarnosti. Ali naj se odrečemo svobodi? Ali naj nam pošilja tuj vladar tuje župane v naše zadruge, ali naj nam deli tuj uradnik pravico? Ne! Strnimo se v vrste in pokažimo germanskim Frankovcem, da se jih ne bojimo! Naši dedje, naši očetje so se borili za svoje pašnike, za svoje krave, premagali ošabnega Ferdulfa in uničili langobardsko plemstvo sosednje vojvodine, njihovi vnuki in sinovi naj bi pa ne prelivali krvi za svojo svobodo, za svojo vero, za svoj jezik!»

«Ker že govoriš o svobodi,» je prekinil govornika Budigoj s Klanca, «te vprašam samo to, je li to svo-

boda, da nas, svobodne župane, pozivljaš na zborovanje, kjer nam praviš o nevarnosti, ki se je kajpada rodila le v tvoji glavi? Mar bi rad postal naš vojvoda? Mar nimamo mi glave, da skrbimo za svoje zadruženike?»

«In tisto patriarhovo pismo!» se je zadril Dragovan iz Lesja. «Samo Sebidragu je pokazal patriarh, kar je pisal Karlu! Če bi bilo kaj na tem, bi morali tudi mi vedeti, saj nismo nič več in nič manj od brezenskega župana».

«Babje bajke!» je pripomnil Dobrožit z Vrha. «Ti lepo predlagaj svojim zadružnikom, kar hočeš, nas pa le pusti v miru! Samo radovednost me je spravila na tako pot, osem ur sem hodil! Prav se mi godi!»

«Ne mislite, tovariši,» se je zagovarjal Sebidrag, «da vas hočem prekositi ali preskočiti! Ne! Odvrniti sem hotel nevarnost od naše domovine, opozoriti sem vas hotel na nevarnost, kakor opozarja nanjo prijatelj prijatelja!»

«Da bi potem v slučaju uspeha lahko trdil o sebi, glejte, jaz sem vaš rešitelj, povojvodite me! In jaz, ki sem hodil osem ur in ki me čaka enako dolga pot nazaj, naj bi ti seveda pritisnil krono na tvojo glavo!» Dobrožit z Vrha nikakor ni mogel pozabiti dolge in po lastnem mnenju zastonske poti k zborovanju.

«Rotim vas pri Perunu!» je milo prosil Sebidrag, glas se mu je tresel in solza mu je silila v oko. «Bodimo složni, ker v slogi je moč. Razcepljeni, nesložni izgubimo najdražje, kar imamo, izgubimo svobodo! Svoboda je vredna boja do skrajnosti! Zakaj je razpadla država vladarja Sama takoj po njegovi smrti? Naša nesloga, naša dedna napaka je zakrivila njen razpad! Ne sovražnikovo orožje, naša nesloga nas bo podjarmila!»

«O boju sklepajo vsi zadružniki v svojih javnih zborovanjih! Ali ne poznaš naše ustave?!» se je jezil Budigoj s Klanca in jezno mahal z rokami. «Čemu si nas torej klical? Jaz grem!»

Žalosten je zrl Sebidrag za odhajajočimi tovariši. Glava mu je klonila na prsi in tužne misli so mu rojile

po glavi. Kaj početi? Ni rešitve! Usoda je zapečaćena, zapečatila jo je nesložnost.

Karel, frankovski vladar, je upošteval nasvet svojega prijatelja, oglejskega patriarha, poslal takoj svojega sina Pipina nad Slovence (788. l.), ki so se vdali skoroda brez boja, brez upora. Medsebojna zavist, ljubosumnost in nesloga so jim izpulile iz krepke roke silno orožje. A Karl je bil dober politik. Ustanovil je na slovenskih tleh mejno grofijo, pustil Slovencem njihove navade in šegê, češ naj le imajo svoje župane, vladal bom slednjič le jaz in gosposodovali bodo le uradniki moje krvi.

Naj objavim na tem mestu pravljico, kakor mi jo je pravila stara Petrička:

«Živel je mogočen grof. Vsako zimo je preživel nekaj tednov v prijaznem Breznu z vso svojo družino, z vsem svojim spremstvom, da se razvedri z lovom na divje koze. Prav tako strasten lovec je bil tudi mladi grofič. Z lokom in puščicami je letal po gorah, skrival se za skale in prežal na plen.

Dogodilo se je, dvor je bil že osmič v Breznu, da je grofič nekoč ranil lepega kozla. Vkljub puščici v prsni je kozel zbežal, a krvavi sledovi so kazali lovcu smer njegovega bega. V svoji lovski strasti ni pazil na nevarne strmine, krvne kaplje so mu kazale pot. Že mu je naznanjala večja mlačka krvi, da se bliža svojemu cilju, ko mu je izpoddrsnila noga na gladki skali in grofič je telebnil po strmini v globino. Obležal je nezavesten s krvavimi udi tik malega izvirka.

V bližnjem gozdu, nedaleč od mesta nezgode, je žgal Brezenec Peter z dvema tovarišema oglje v dveh kopah. Stanovali so vsi trije v leseni koči, kuhala jim je pa Petrova sestra Mara. Da pripravi večerjo, je skočila Mara k izvirku po vode in se zelo ustrašila, ko je zapazila nezavestnega in krvavečega lovca. Toda ta strah je bil le hipen. Mara je bila zdravo gorsko dekle, ki se je zavedalo, kako nujna je takojšnja pomoč. Izprala je

ponesrečencu rane, nabrala v bližini raznih kri ustavljaljajočih zelišč in mu jih položila na odprte rane. Poklicala je brata Petra, skupno sta ga nesla v kočo in ga položila na preprosto, a mehko ležišče.

Ko se je grofič vzbudil in odprl oči, je videl skrbno Maro zraven sebe, videl je ob vznožju kozla, ki ga je bil pobral Peter izkrvavelega tik kočē, čutil obveze na rokah in nogah in se takoj domislil pravega stvarnega položaja. Hvaležno je pogledal svojo rešiteljico, zamežal zopet in njegovo mlado srce je vzljubilo požrtvovalno strežnico.

Peter je medtem stopil do Brezna, da obvesti grofa o sinovi nezgodi. Grofa ni bilo doma. Povedal je ves dogodek njegovi hčeri, ki jo je slučajno srečal v veži. Vsa objokana se je napotila s Petrom v gore k bratu. Večkrat je med potjo opazovala skrivaj očrneli obraz svojega spremljevalca, in dasi se ji je mudilo k ljubljenu bratu, je stopala čim bliže cilju, tem počasneje, kajti tudi v njenem srcu je vzknila ljubezen do lepega gorskega mladeniča.

V treh dneh je okreval grofič v domači oskrbi. Marina zdravilna želišča so delala čudeže.

«Oče!» Sin je stopil pred očeta, blede mu je bilo lice, a oči so mu žarele. «Oče! Mara mi je rešila življenje, njeno je odslej moje srce!»

«Sinko! Bolan si še in po očeh spoznam, da se ti blede!» je nežno zavrnil oče svojega sina. Ko se je pa domislil nepremostljive stanovske razlike med sinom in Maro, se je razvnel in dostavil s karajočim glasom: «Pomni, sin, da se pretaka po tvojih žilah grofovsko kri od očetove in matere strani! Tebi sem že izbral nevesto. Hči je mojega prijatelja, švabskega grofa.»

«Kaj, na tisto tresko naj se obesim?! Nikdar in nikoli!» Žalosten je zapustil nato sin svojega očeta, ki se pa ni dal ugnati niti s tako svečanim zatrdilom svojega sina.

Takoj je pozval svojega kanclerja k sebi in mu dejal: «Tu imaš pest cekinov, stopi na goro in oddaj jih Mari in odkupi z njimi njeno ljubezen do mojega sina. Ko bo ta izprevidel, da ga Mara ne mara, se utolaži; če pa izve, da je imela njegova izvoljenka rajši denar kakor njega, jo gotovo sam zapusti.»

Zaman se je trudil kancler. Ne vabljivo zlato, ne mamljive besede, ne stroge grožnje niso dosegle uspeha. Mara je trdila venomer, da je rajši srečna in uboga, kakor bogata in nesrečna. Kancler se je čudil taki trmi. Ko ji je pa še enkrat pogledal globoko v oči, je umolknil in se odstranil z zavestjo, da še ni bil srečal v življenju tako značajnega in tako lepega dekleta. Vračajoč se domov je vso pot mislil le na Maro.

Zelo nemilostno ga je sprejel grof. «Kaj, celo ti si se vanjo zagledal?» ga je oštel. «Nič več se ne morem zanesti na svoje uradnike, že vidim, da moram sam izvršiti nalogo. Sreča mojega sina mi je le preveč pri srcu!»

In že se je grof sam odpravljal na goro. Počasi je šlo po strmi poti, a slednjič je vendar dosegel svoj cilj, Grof je precenjeval svoje zmožnosti, tudi njemu je bila sreča nemila. Poslušal je Marine nazore o ljubezni, in led se mu je jel tajati okrog srca. Prikupila se mu je bila ta vaška nedolžnost in gorska odločnost in pri slovesu ji je zagotovil svojo očetovsko naklonjenost.

Istočasno, ko je stopil grofič pred svojeag očeta in mu odkril svojo ljubezen do Mare, je šla njegova sestra k svoji materi.

«Mati! Jaz sem srečna. Jaz ljubim Petra!»

«Kaj, Petra? Ne nori mi, otrok! Grofovska kri se pretaka po tvojih žilah, mati ti je grofica, oče grof. Sicer je pa zate že izbran ženin. Sin je alemanskega vojvode.»

«Kaj, s tistim čebrom naj se jaz poročim! Nikoli!» in solze so nesrečni hčerki zalile oči.

«Neizkušena deklina!» je zamrmrala grofica za opotekajočo se hčerjo. «Čeber gori, čeber doli, vojvoda je pa le! Se že še umiriš, otrok!» Takoj nato je poklicala plemkinjo, svojo spremljevalko, izročila ji pest cekinov, poslala jo na goro s točnim naročilom, naj odkupi Petrovo ljubezen.

A Peter je bil pravi brat svoje sestre Mare. Isti značaj, isti nazori. Zato ni uspela plemkinja niti najmanj. Opravičila je svoj neuspeh z besedami: «Grofovskaja milost! Zaman vsak trud! Peter si ne da odkupiti svoje ljubezni do tvoje hčere. Da bi videla, kako srčkan je Peterček!»

«Torej tudi tebe je omamil njegov pogled! Najbolje, da se sama lotim zadeve!»

Temu sklepu je takoj sledilo dejanje. Veleblagorodna in milostiva gospa grofica jo je naravnost mahnila na goro. Še prehitro se je prepričala, da ne odjenja Peter niti za las. Poslušala je z zanimanjem njegova izvajanja in mu končno zagotovila svojo materinsko naklonjenost.

Pri obedu sta si zaupala grofovskaja roditelja drug drugemu svojo skrivnost. Grof je povedal ženi o Mari, grofica možu pa o Petru. Oba sta sklenila v svojem srcu, da onemogočita vsaj eno poroko, a vsak je sklenil drugače. Grof je bil proti Petru, pospeševaje radi lepe Mare poroko svojega sina, grofica je bila proti Mari, podpirajoč radi lepega Petra poroko svoje hčere.

Kmalu nato je prišel h grofu poseben kraljevi odposlanec. Ni še bil dobro sedel za mizo in že je ovadil grof Petra, ki se je bil osmelil zaljubiti se kot čisto navaden zemljan v njegovo, grofovsko hčer. Ni še dobro izginil grof iz sobe in že se je vanjo pritihotapila grofica in ovadila gostu Maro, ki se je bila drznila, zaljubiti se kot čisto navadna kmetica v njenega grofovskega sina.

Bili sta to dve strašni ovadbi. Tega se je zavedal kraljevi odposlanec, ni pa vedel, v kateri kazenski paragraf naj ju uvrsti. Uboj ni, umor tudi ne! Nasilstvo?! Izključeno! Tatvina? Poljubi

se lahko kradejo, a srca že težje. Pod rop se taka ljubezen tudi ne da spraviti. «Kaj torej? Je morda požig? Seveda je požig!» se je prepričeval kraljevi odposlanec in se čudil, da ni bil takoj pogodil pravega. «I Peter i Mara sta vžgala tujo lastnino, vsak po eno grofovsko srce, z namenom izkoristiti položaj, ki nastane ob požaru. Oba zločinca plačata po tristo cekinov globe!» in s tem je bila zadeva za kraljevega odposlanca rešena, razglasil je svojo razsodbo obema ovaditeljema in ni mu šlo v glavo vkljub večletnemu sojenju, da je plačal grof globo za obsojeno Maro, da je plačala grofica globo za obsojenega Petra. Veselil se je, da ni bil izrekel smrtne obsodbe, ker bi bila v tem slučaju žrtvovala grofica svoje plemenito življenje za Petra, grof pa za Maro.»

Trikrat je umolknila stara Petrička med svojim pripovedovanjem. Prvič se je zjokala, ko je omenila grofovsko pest cekinov, drugič samo vzdihnila, nava- jajoč groficiho pest cekinov, to pa menda zato, ker se ji je zdela ta pest mnogo manjša od prve, tretjič se je stresla od groze in sicer pri tako ogromni globi šestih sto cekinov.

Ta pruvljica je bila zame zelo trd oreh. Obračal sem jo na desno, obračal na levo, da dobim najmanjšo razpoko, ki mi omogoči priti do toli zaželenega zgodovinskega jedra. Zaman sem se trudil. In čemu? Zato, ker to, kar sem držal v rokah, ni bil oreh, bilo je že pravo jedro, ni bila pravljica, bil je pravi zgodovinski dogodek. «Če je to v resnici pravi zgodovinski dogodek,» mi poreče marsikdo, «na dan z imeni, na dan z letnico!» Le počasi, vse navedem pravočasno, vsekakor pa moram uvesti nestrokovnjaka v skrivnost zgodovinskega raziskovanja, da bo pojmil natančnost in vestnost pravega zgodovinarja.

«Pravljica» govori o mogočnem grofu. To ni bil navaden grof, marveč je bil grof z večjo oblastjo. Taki grofje so pa bili mejni grofje. Omenil sem že, da je kralj Karl Veliki ustanovil na naši zemlji l. 788. novo obmejno grofijo. Zgodovina našteva štiri mejne grofe,

ki so službovali in vodili to grofijo v imenu frankovskih kraljev, in sicer: Markarja, Erika, Kodolaja in Balderika. Kako izbrati izmed teh štirih onega, ki ga omenja »pravljica»?

Dotični grof kakor tudi njegova družina in njegovo spremstvo so govorili z Maro in Petrom. V kakem jeziku? Slovenski? Da bi se bili tuji frankovski grofje, ki so prihajali samo pozimi na nekaj tednov v Brezen in ki so imeli svoj stalni sedež v langobardskem mestu Trevisu, po katerem je mejna grofija ali marka dobila tudi svoje ime trevižanska, priučili slovenščini, ni verjetno. Verjetnejša je domneva, da so se Brezenci naučili frankovsko narečje, kar jim ni delalo nobenih preglavic. Četudi upoštevamo pri Slovenicah znani dar za tuje jezike, so morala vendar miniti leta, da so se Brezenci izurili v tujem jeziku, posebno ker so se ga učili samo nekaj tednov v letu. Ker govori »pravljica«, da je posetil grof že osmo zimo Brezen in ker je služboval Markar samo sedem, Erik celo samo štiri leta, ju lahko takoj izločimo. Ostaneta nam torej še Kadolaj in Balderik.

Zadnji, Balderik namreč, je imel hude praske na vzhodu svoje grofije z Bolgari, in ker se ni znal uspešno braniti proti tem napadom, ga je naslednik Karla Velikega, Ludvik Pobožni, odstavil v devetem letu njegovega službovanja (l. 828.). Taki spori na vzhodni meji pa izključujejo, da bi se bil mogel baviti mejni grof, ki je bil ob enem tudi vojskovodja, z lovom na zapadni strani svoje obsežne grofije.

V poštev prihaja torej edino le predzadnji Kadolaj kot »pravljčni» grof. Zanj govori tudi njegovo dvajsetletno službovanje. Pa tudi poskus, ki sem ga bil napravil in ki se ga poslužujejo večkrat tudi drugi zgodovinarji v dvomljivih slučajih, mi je pokazal Kadolaja. Odrezal sem si namreč dva enako velika lističa, napisal na enega ime Kadolaj, na drugega Balderik, zvil oba lističa, vrgel ju v klobuk in petletni nedolžni sinček soseda Logarja mi je potegnil iz klobuka listič s Kadolajevim imenom. Če je pa bil Kadolaj res tako strasten lovec, kakor trdi »pravljica» o njem,

potem se je bil izbral že takoj prvo leto svojega službovanja (799.-819.) primeren kraj, primerno lovišče, tako da lahko navedemo brez vsake skrbi in z vso odločnostjo leto 807. kot letnico prej opisanega zgodovinskega dogodka.

Da so se ženili takratni mogotci in plemenitniki izključno le med sabo in da so izbirali starši «treske» in «čebre» svojim otrokom, nam tudi pove «pravljica», a to ni nič novega, saj se je ta navada ohranila še do danes. Važnejša je ugotovitev, da so se bili Brezenci l. 807. že pokristjanili. «To pa ni mogoče!» mi bo marsikdo ugovarjal. «Vsi zgodovinarji, Czörnig, Rutar in še mnogo drugih, trde, da je kristjanstvo v naših krajih le polagoma napredovalo, trditev torej, da je premagala nova vera že v teku dvajsetih let poganske šege in navade, katerih so se Stari Slovenci tako trdno oklepali, je nesmiselna!»

Ta ugovor zavrtni mi je prava igrača. V «pravljici» nastopata Peter in Mara. Te dve imeni nista staroslovenski, marveč imeni, dobljeni pri krstu: Peter, Marija. Kot glavni vzrok počasnemu napredovanju nove krščanske vere v naših krajih navajajo zgodovinarji dejstvo, da jo je oznanjevala tuja frijulska in nemška duhovščina, ki ni poznala jezika domačega prebivalstva. Če bi jo bil oznanjeval kak slovenski duhovnik, bi mu bil zagotovljen popoln uspeh. Prav to se je pa dogodilo v Breznu. V Brezen je prišel slovenski misijonar in ta je bil Črtomir. Bil je prvi Slovenec, ki je obiskoval tedaj oglejsko semenišče in kakor poje Prešeren v svojem «Krstu Iri Savici»:

Postane mašnik, v prsih umrjejo
nekdanji upi, med svoje rojake
Slovence gre in dalje črez njih mejo.....

«Pravljica», ki ji pritiče vsekakor naslov: Lepa Mara in črni Peter, govori se o posebnem kraljevem odposlancu. Ti kraljevi odposlanci, missi regis, so bili uradniki, grofje, ki so enkrat na leto obiskali vse grofe, pregledali njihove razsodbe, zaslišali prizive z razsodbo nezadovoljnih oglobljencev in izrekli končno

sodbo. Imenovali bi jih lahko: potujoča druga stopnja. Ne mejni grofje ne kraljevi odposlanci niso dobivali nobene plače. Preživljati so se morali z globami, katere so narekovali ljudstvu kot sodniki in še to globo so morali deliti. Tretjino je dobil mejni grof kot sodnik, tretjino kraljevi odposlanec kot druga stopnja in tretjino kralj. V našem slučaju, in s tem lahko izpopolnimo «pravljico», je razdelil kraljevi odposlanec globo v znesku šestih sto cekinov tako, da je vrnil mejnemu grofu Kadolaju dve sto cekinov, spravil drugih dve sto cekinov v svoj žep, ostanek, tudi dve sto cekinov, je pa položil v svoj kovčeg, da ga odda o priliki kralju Karlu.

Umevno, da niso bile globe majhne, ako so hoteli grofje svojemu stanu primerno živeti. Oprostilna razsodba je bila popolnoma neznana, navadno so se obsodili toženec in tožitelj, ovaditelj in ovajenec in še priče povrh. Zato niso še nastopali v tedanji dobi odvetniki, boječ se, da naloži tudi njim sodnik v neskončni skrbi za svojo rodbino enako globo kakor tožencu, tožitelju in pričam. Kako vestni so bili tedanji sodniki, kaže dovolj jasno slučaj, ko je prišla ljubezen pod težki paragraf požiga. Kdor si je izdrl zob, je bil oglobljen radi motenja posesti, kdor je voščil grofu: dober dan! a je slučajno prešlo iz megle, se je oglobil, ker je skušal zavesti grofa kot javnega organa z neresničnimi trditvami v zmoto i. t. d. i. t. d.

Naše reklo: kozla utreliti, kar pomenja kako neumnost napraviti, izvira iz leta 807. Grofič je zadel kozla, za katerega je morala plačati njegova mati tri sto cekinov, oče pa le sto, ker dve sto cekinov mu je vrnil kraljevi odposlanec, in skoraj gotovo so mu starši radi tega večkrat očitali, da je ustrelil lepega kozla.

Pod okrožnimi grofi.

Kakor že omenjeno v prejšnjem poglavju, je odstavil l. 828. Karlov naslednik, Ludvik, zadnjega mejnega grofa trevižanske marke, razdelil jo na štiri okrožja: friulsko, kranjsko, koroško in panonsko in postavil vsakemu okrožju na čelo kot sodnika, upravnega uradnika in vojaškega načelnika nemškega grofa. S tem se ni mnogo izpremenilo. Edino v tem je bila razlika, da je prej preživljala vsa mejna grofija, ki je bila precej velika, svojega mejnega grofa, njegovo rodbino, njegove uradnike in spremstvo, sedaj je moral zmagovati četrti del prejšnje grofije enake stroške, kajti tudi navadni grofje so imeli okrog sebe prav tako številen upravni aparat kakor prej mejni grofje. Globe so se morale zvišati, a ljudstvo je postalo previdnejše. Niso se marali več ljubiti radi požiga, niso si več izdirali zob radi motenja posesti in niso več pozdravljali grofov radi zavedbe v zmoto. Nekaj časa so videli strogi sodniki v tem nepozdravljanju omalovaževanje kraljeve osebe, ki so jo nadomestovali, oglabljali po vrsti vse nevljudneže, ki so se pa kmalu začeli zapirati v domače hiše, samo da niso srečavali grofov.

Huda je predla tedaj grofom. Pritožili so se kralju, naslikali mu svoje obupno stanje in kralj je takoj odkazal vsakemu nekaj posestev, kojih dohodki naj bi napolnili prazne blagajne okrožnih grofov. Posestvo se je kratkoma odvzelo dotedanjemu gospodarju, dovolilo se mu milostno, da lahko ostane na posestvu kot hlapec, njegova žena kot kravja dekla in tako je prišlo, da je bilo odkazano grofu frijulskega okrožja, kamor je spadal Brezen, med drugimi tudi lepo posestvo Brezenca Jakoba iz rodbine rimljanskih Orlov, ki se je bila po prihodu Slovencev poslovenila in nazadnje tudi pokristjanila.

Slučajno je tedaj županoval brezenski zadrugi omenjeni Jakob. Takoj je sklical pod vaško lipo vse svoje zadružnike, da se jasno in glasno pritožijo proti takim novotarijam. Pritožba se je sklenila soglasno, izbrala sta se zraven župana še dva druga zadružnika in naročilo se je tej trojici, naj tolmači grofu v Čedadu sklepe brezenske zadruge.

Brž drugi dan se je napotilo odposlanstvo v Čedad h grofu Hunroku. Vso pot je molčal župan Jakob in si zlagal v mislih stavke, s katerimi pove grofu sicer odločno stališče svoje zadruge, a se pri tem v ničemer ne pregreši zoper znane in neznane kazenske paragrafe. Še nikdar v življenju mu ni bilo tako tesno pri srcu, in če bi se mu ne bila smilila njegova žena, ki mora na ukaz nemškega oskrbnika v lastni hiši opravljati najnižja dela, bi se bil vrnil brez odloga domov.

Grof Hunrok je pozorno poslušal besednika brezenske zadruge. Milostno se je nasmehnil trditvi, da je kralj Karl zajamčil Slovincem vse pravice, pustivši jim župane in svobodo zborovanja.

«Saj teh pravic se nobeden ne dotika!» je zavrnil grof Hunrok, «Župane lahko imate, svobodno lahko zborujete, tudi sklepate lahko, toda kdo naj pa izvršuje vaše sklepe? Uprava vam je vzeta, sodstvo tudi, vse to tvori sedaj moje področje, o vojni in miru sme sklepati sam kralj. Po naših nazorih sme kralj razpolagati z zemljo podjarmljenega ljudstva. Njegova je ta zemlja in ne vaša! Bodite hvaležni, da ne poznamo davkov in blagrujte se, da vas ščiti tako mogočna država, kakršna je naša.»

«Rajši kakor globe bi mi plačevali davke, bi vsaj vedeli, pri čem smo!» se je osokolil pripomniti župan Jakob.

«Ste se imeli pravdati, pa bi ne bil prisiljen kralj poslužiti se svoje pravice do te zemlje!»

«Če smo te pozdravili, grof, na cesti, nam je šlo tele iz hleva, če te nismo pozdravili, nam je šla krava, in če smo se zaprli doma, nam je šel pa vol!»

«Torej puntati se tudi hočete! Tebe, Jakob, sedaj ne oglobim, ker nimaš nič, tvojima dvema spremlje-

valcema pa nalažam globo, oziroma nič, dam si naka-
zati njuni posestvi, pa bo! Še nekaj! Sporočite svojim
sozadružnikom, da mi je naznanil pravkar naš kralj
Karl Plešasti veselo vest o svojem skorajšnjem poto-
vanju v Rim h kronanju z rimsko-nemško cesarsko
krono. Skoraj gotovo bo potoval skozi Brezen, ker
obišče patriarha Valperta, ki ga bo spremljal v Rim.
Zapomnite si pa, da mora kraj, kjer se ustavi kralj,
skrbeti za izpočito priprego do prihodnjega postaja-
lišča kakor tudi za prehranitev kralja in njegovega
spremstva. Povem vam pa že vnaprej, da si bo izbiral
jedila lastnoročno kraljevi kuhar sam, sicer prinesete
kralju, v kolikor vas poznam, samo oblice, korenje,
lečo in bob. Srečno pot!» In milostno je bilo odslov-
ljeno brezensko odposlanstvo.

To je bilo mukanje, cviljenje, bleketanje, ko-
kodakanje, gruljenje in gaganje po Breznu. Vse do-
mače živali so se drle na ves glas, naj se jim je že bil
nastavil nož na vrat ali ne. Vaški psi in vaške mačke
so jo popihale v bližnji gozd, boječ se, da preti tudi
njim enaka usoda. Kraljevi kuhar je bil namreč zelo
dobro izbral jedila, saj tako svečanostnega trenutka
še ni bil doživel Brezen, da bi bil počastil mogočni rim-
sko-nemški cesar tako gorsko gnezdo s Svojim Naj-
višjim Obiskom (l. 875.) Obed je bil izboren, tek ime-
niten, cesar razigrane volje, zato je pa tudi takoj
ustregel želji svojega zvestega grofa Hunroka in mu
podelil posestvi onih dveh Brezencev, ki sta bila spre-
mila župana Jakoba v Čedad, v popolno last z dostav-
kom, da se dovoljuje dosedanjima gospodarjema ro-
bota na bivši njuni lastnini pod vodstvom in nadzor-
stvom izkušenih nemških oskrbnikov.

* * *

Ko je imel nekoč frijulski grof svoj redni sodni
dan v Breznu, so se čudili vsi Brezenci, vest je šla od
ust do ust, kdorkoli jo je slišal, je skomignil z ramami,
zmajal z glavo, a hitel vkljub temu dalje, da jo pove
svojemu sosеду. In kaj se je bilo zgodilo? Sodnik ni
bil oglobil ves dan nobenega, ne toženca, ne tožitelja,

ne prič! Še bolj so se čudili, ko jih je pozval grof pred svojo hišo. Prišli so vsi in ni ga bilo vaščana, ki bi ga ne bila prignala radovednost pred Orlovo oziroma grofovo hišo.

«Sodržavljanil!» Bilo je to pot prvič, da so slišali Brezenci tako besedo iz ust nemškega grofa. «Potres kakor tudi nenavadna zvezda z repom, ki se je letos pojavila na nebu, naznanjata hude čase.*) Antikrist prihaja! Ne dolgo, in imeli ga bomo v svoji sredi, kajti zapisano je, da se to zgodi v letu, ki bo imelo tri ničle. Že sedaj preti velika nevarnost naši ljubljeni domovini. Ogri so prišli ropat in plenit v našo grofijo. Do sedaj so se zadovoljili z ravnino in ni mogoče več daleč čas, ko stopi njihova noga tudi na naše gore, da podre, kar smo s težavo sezidali. Radi tega mi, žal, ne bo mogoče imeti več rednih sodnih dnevov, ker moram skrbeti za utrditev svoje stolice, Čedad. Če pa pride sovražnik, oborožite se in branite svojo rodno grod do zadnje kaplje krvi. Pomislite na suženstvo, na svoje žene in hčere, in prepričan sem, da vam ta misel podvoji moči za uspešen odpor. Blaginja moje grofije in naše slavne domovine vas kliče na bojno polje!»

Te nepredvidjene sodne počitnice so bile vsem Brezencem po godu. Niso se bali zunanjega sovražnika, če treba, bo že občutil njihovo težko pest, veseli in zadovoljni so se pripravljali na odločen odpor v slučaju potrebe, saj jim niso grozile več denarne globe za predsodke in neprestopke. Hlevi so se jim začeli polagoma polniti, v kurnikih, golobnjakih je postajalo živo in marsikak Brezenec si je ob izredni priliki privoščil kakega piščanca, a je mislil med jedjo vedno na prestop, ki bi ga bil moral napraviti, da bi bil prešel piščanec kot globa v grofovski želodec.

Med temi sodnijskimi počitnicami, ki so trajale skoraj petdeset let, se je pa ljudstvo v Breznu strahovito pokvarilo, propadlo je v vsakem oziru. Ko je minila madžarska nevarnost in so se vzpostavili zopet redni sodni dnevi, je grof pri pogledu na polne hleve

*) l. 998.

in natlačene kurnike takoj spoznal vso nemoralo brezenskih vaščanov. Podvojil je sodne dneve, potrojil globe, hlevi so se praznili, kurniki čistili. Na ta način se mu je posrečilo že v najkrajšem času, dovesti izprijeno ljudstvo na pravo pot npravnosti, poštenja, spoštovanja zakonov in zvestobe do vladarske hiše.

Frankovska dinastija Karolingov je tačas izumrla. Sledili so ji cesarji iz saške hiše. Vsak nemški cesar je potoval vsaj enkrat v Rim, da se da kronati z rimsko cesarsko krono, vsak cesar je bil naklonjen oglejskemu patriarhu, ki ga je navadno spremljal kot prvi cerkveni dostojanstvenik za papežem v Rim, in vsak cesar je obiskal na potu k patriarhu Brezen. In vedno se je ponavljal isti prizor kakor za časa Karla Plešastega, ko so žrtvovale brezenske domače živali svoje mlado življenje za cesarja.

Leta 952. je bil priklopil cesar Oto Prvi friulsko grofijo bavarski vojvodini, njegov naslednik Oto Drugi je pa združil l. 976. koroško, frijulsko in veronsko grofijo v samostojno koroško vojvodino.

Vseh teh izprememb ni mogel razumeti kmet Luka, ki je iskal povsod vzrokov vsakemu dejanju. Dolgo časa je premišljeval in prišel slednjič do tega zaključka: «Tretjino globe je dobival prej friulski grof, tretjino bavarski vojvoda, tretjino cesar, sedaj pa dobi tretjino friulski grof, tretjino koroški vojvoda in tretjino cesar. Razlika tiči le v bavarskem in koroškem vojvodi. Gotovo se je bil prvi že nasitil, medtem ko je bil drugi še lačen. Da obvaruje prvega prezgodnje smrti radi prevelike debelosti in da obvaruje drugega prezgodnje smrti radi lakote, je cesar Oto Drugi izpremenil to, kar je bil napravil njegov prednik.

* * *

Brezenski župan Matija se je poslužil zajamčene pravice svobodnega zborovanja vseh združnikov. Sklical jih je v temni noči pod vaško lipo in jim dejal: «Združniki, kar vam povem in kar sklenemo danes, naj ostane med nami! Naš grof me je opozoril, da pride še ta mesec nemški cesar skozi Brezen, kjer se

ustavi, da pokosi v naši sredi. Sami dobro veste, kaj to pomeni! Kaj pa, če bi mi cesarja prehiteli! Kar je zanj dobro, mora tudi nam tekniti. Snejmo sami, kar nam je ostalo od zadnjega sodnega dneva. Časa imamo dovolj. Naša živina je visoko gori na planinah, nemo-goče jo je spraviti v tako kratkem času domov, ker se cesar ustavi le nekaj ur v Breznu. Prašiči, gosi, race, jagnjeta, kozlički in piščanci naj najdejo vsaj enkrat svoj grob v naših želodcih. Da nas pa ne bo pekla vest, poslužimo se starodavne, a s prihodom frankovskih kraljev odvzete nam pravice in razsojajmo sami o prestopkih in zločinih v naši zadruzi. Sodniki bodijo trije nepristranski možje! Predlagam v ta namen Orla, Prijatelja in Logarja, to so oni bivši posestniki, ki nimajo nič, ker so bila dana njihova posestva frijul-skim grofom v popolno lastnino. Vsi drugi smo pa zločinci, ker se puntamo proti cesarju. Oglobimo enkrat tako rekoč sebe same. Prevelike izkušnje že imamo in upajmo, da se bodo zavedali naši sodniki svoje naloge. Krivi smo! Mi ne prosimo usmiljenja, pomiloščenja, mi celo zahtevamo od sodnikov, da nas temeljito kaznujejo. Zločin je velik, bodi tudi kazen velika!»

Kazen, ki so jo izrekli trije nepristranski sodniki je bila naravnost drakonična. «Vsi združniki se ob-sodijo, da snejo sami do prihoda nemškega cesarja vse, kar leze in grede po hlevih in kurnikih, sodniki pa bodo nadzirali, če se je kazen tudi izvršila!»

Tako mirno in tiho je bilo po Breznu kakor malo-kdaj. Ni zacvilil prašič, ni začagal gos, ni zapel pe-telin, ni zableketalo jagnje, čeprav so čutile vse živali nož na svojem vratu. Zdelo se je, da sočustvujejo z nesrečnimi Brezenci, da se prostovoljno žrtvujejo in da s svojimi žrtvami pripomorejo sodnijski razsodbi do popolne veljave.

Ko je pa prišel nestrpno pričakovani cesar v Bre-zen, prejšnji dan je bil zapel zadnji pujsek svojo labodjo pesem, se je čudil zdravemu, rdečeličnemu in dobro rejenemu ljudstvu, ki ga je navdušeno pozdrav-ljalo. Še bolj se je čudil cesarjev kuhar, ko ni dobil

ne v hlevih, ne v kurnikih ničesar. Jezil se je na ne-lojalne lisice, kune, dehorje, ki so bili požrli po soglasni izjavi Brezencev vso perutnino, jezil se je na protidinastično kugo, ki je o nepravem času zopet po soglasni izjavi Brezencev uničila vse štirinogate domače živali. Najbolj se je pa čudil frijulski grof, ki je moral odpreti svoje hleve in svoje kurnike, da si izbere kuhar potrebnih jedil za cesarski obed.

Glede na to, da je kuhar zaman iskal primernih živali za cesarski obed po hišah in hlevih brezenskih domačinov, je nastalo reklo, ki živi še dandanes med našim ljudstvom in ki se glasi: «Kjer ni nič, niti cesar ne more vzeti!»

Pod oglejskimi patriarhi.

Pravkar se je bil vrnil kmet Miha s polja domov. V veži mu je zastavila pot visoka moška postava in mu molila desnico v pozdrav. «Bog s tabo, Miha! ali me nič več ne poznaš?»

Nekaj časa je ogledoval kmet Miha tujca, glas se mu je zdel znan, obraz tudi, toda kje, kdaj, odkod? Da mora človeka pustiti na cedilu spomin prav ob takih prilikah!

«Ali se nič več ne spominjaš Janeza, sovaščana z gorenjega konca?» je pomagal tujec ugibajočemu Mihi, «Janeza, ki je moral bežati iz rojstne vasi pred približno petnajstimi leti!»

«Saj res! Janez, ti si! Prav tak si, kakršen si bil tačas, ko si zapustil Brezen. Vkljub temu bi te kmalu zgrešil. Dobro si pa le napravil, ko si svoj čas, zdi se mi, da je bilo včeraj in vendar je že petnajst let od tega, kakor sam trdiš, ko si namreč oholemu nemškemu oskrbniku preštel in prerahljal kosti. Zbal si se grofa in njegove sodbe, zato si izginil iz Brezna. Kod si hodil? Stopi v izbo, da se pomeniva!»

«Prej mi povej, če je dotični oskrbnik še v Breznu! Veš, skrivaj sem prišel v vas, nobeden me ni videl, ker nočem dati prilike oskrbniku, da se maščuje nad mano!» je ugovarjal Janez Mihi, ki ga je silil v izbo.

«Potolaži se, Janez!» mu je zatrjeval kmet Miha. «Oskrbniku so postala v Breznu kmalu tla prevroča, ker so se vsi fantje zavzeli zate in niso skrivali svojih čuvstev do njega. Tudi on je izginil kmalu za tabo iz Brezna, drugi oskrbniki pa niso več imeli poguma ravnati tako neusmiljeno z Brezenci. Tvoj nastop je učinkoval!»

«Če je taka, potem sprejemem tvojo gostoljubnost brez vsakega ugovora!» je izjavil Janez in stopil v izbo zraven veže. «Sedaj mi pa povej, kaj se je bilo no-

vega zgodilo v Breznu v času moje odsotnosti! Veš, Miha, da sem sila radoveden!»

«Verjamem, Janez, naj te radovednost le še nekoliko muči! Prej si privežeš dušo! Lačen si gotovo in žejen tudi, kaj ne!» in že je jemal iz omare kmet Miha sir in kruh in postavil oboje pred svojega gosta.

«Hvala ti, Miha! Večkrat sem si zaželel po svetu domačega sira. Kako je okusen! Naj se skrije vsak drugi sir pred našim brezenskim. Jaz že lahko to rečem, ki sem hodil po svetu in jedel pri tujih ljudeh iz tuje sklede. In da veš, sir ni bil prav zadnji, ki me je prignal zopet v domačo vas. Sedaj pa le začni! Kdo župani naši zadruži?»

«Gregor Mizarjev iz predzadnje hiše, če se ga še spominjaš. Sicer pa saj veš sam, kaj pomenja dandanes župan. Brez vsake moči je, toda ker prihaja do izraza pri volitvah župana naša volja, se oklepamo z vso vztrajnostjo te svoje starodavne in sedaj edine pravice, ki so jo nam še pustili nemški grofje. Poslušaj, Janez, malodane vsa posestva so prišla že v roke frijulskega grofa. Privadili smo se tudi temu, saj se najbolj iskri konj privadi slednjič biču. Lastno zemljo obdelujemo tujemu gospodarju, samo da nas pusti na rodni zemlji trpeti in umreti. So pač taki zakoni! Kdo naj se jim upira? To je vise, kar ti morem povedati iz Brezna! Tvoji doživljaji bodo gotovo zanimivejši in morda tudi veselejši od naših, zato pa le na dan z njimi, če si se že okrepčal!»

«Zelo mi je teknilo, hvala ti, Miha! Je že res, kdor je hodil po svetu z odprtimi očmi, lahko mnogo pove, a kje naj začnem?»

«Povedal mi boš že tako vse, potem je pač vse eno, kje pričneš!» Kmet Miha ni znal skrivati svoje radovednosti. Naravnost v usta je gledal svojemu gostu, da mu ni ušla nobena beseda.

«Pogodil si jo! Le poslušaj! Nemški cesar in papež sta se sprla. Menda je šlo zato, kdo naj ima izključno pravico imenovati škofo. Henrik je odstavil Gregorja, papež je preklel cesarja, in ker je stal v tej borbi frijulski grof Ludvik na papeževi strani, je cesar

Henrik kratko malo takoj po grofovi smrti zasegel frijulsko grofijo in jo daroval patriarhu, da si pridobi v njem zvestega zaveznika.»

«Potemtakem je bil Ludvik zadnji frijulski grof, mi smo pa prišli pod nadvlado oglejskega patriarha», je pripomnil kmet Miha, «in o vsem tem še nič ne vemo. Kdo nas bo pa sodil, kako bo z globami?»

«Le počasi, Miha!» ga je blagohotno pokaral Janez. «Vse ti pojasnim pravočasno! Se vidi, da so Brezencem prešli sodni dnevi in globe že v kosti in mozg. Nekaj mesecev nato je umrl patriarh Sieghart, ki mu je bil kot naslednik izvoljen Henrik. Bil sem slučajno v Ogleju, ko je bil novi patriarh ustoličen. Takoj po slovesnosti v oglejski baziliki se je napotila večja množica ljudi, da se pokloni novemu patriarhu. Zraven sem se še jaz prislinil. Če ti že ne koristi, škodovati ti to nikakor ne more, sem si mislil, in hajd! z drugimi vred pred patriarha. Ta nas je milostno, da, celo ljubeznivo sprejel in se zahvalil za poklonitev. Sedaj pa poslušaj in se čudi: okrog dve sto nas je bilo, in vendar se je obrnil patriarh samo name, menda ker sem bil za glavo večji od vseh drugih, in me vprašal, od kod sem. Povedal sem mu, da sem iz Brezna in mu popisal njegovo lego in lepoto. Nemščini sem se priučil po svetu, patriarh je namreč Nmec, in besede so mi kar same uhajale iz ust, ne da bi jih naganjale k temu zbrane misli. Človek zna komaj v tujini ceniti domači kraj. Patriarh si je zapisal ime: Brezen, stisnil mi roko in mi rekel: Na svidenje! Skoraj gotovo je mislil patriarh, da je bila vsa množica iz Brezna, ker ga je tako genila vdanost gorske vasice.»

«Kaj pa s sodnikom?» je zopet pretrgal nestrpni Miha govornika.

«Sam dobro veš,» ga je zavrnil Janez, «da ne gre ob takih prilikah nadlegovati mogočnega gospoda z vprašanjem, koliko bo zahteval njegov sodnik za vsako pravdo in za vsako razpravo. Ves dobri vtis bi skvarilo tako vprašanje. Te stvari se zvedo tudi od drugih oseb. Stopil sem v gostilno, dobil slučajno v njej patriarhovega služabnika, ki ga je imel pri sebi,

ko je bil še kanonik v Augsburgu in ta mi je razjasnil marsikatero zadevo. Vsa oblast, ki sta jo imela prej frijulski grof in koroški vojvoda, je prešla na patriarha, ki je dobil tudi vsa posestva po pokojnem grofu Ludviku. Brezen je potemtakem patriarhova lastnina, Brezenci so si pa pridobili, ne da bi bili niti z mezin-
cem genili, najvišjo naklonjenost z mojo pomočjo in s pomočjo izposojenega odposlanstva. Ker ima pa patriarh, tako je nadaljeval njegov služabnik Rupreht, preveč posla s cerkvenimi zadevami, namerava imenovati posebnega zaščitnika oglejske cerkve, ki naj z uma svitlim mečem zagovarja posvetne pravice patriarhove, ki pa mora braniti, pustivši um doma, samo s svetlim mečem patriarhovo posest. Enkrat na leto, tako mi je zatrdil Rupreht, pojde ta zagovornik po deželi, sodil bo in razsojal, toda globe se odpravijo, mesto teh bo dobival stalne letne prejemke in sicer dve kravi, dva mernika pšenice, enako količino ovs, dve ovci, pet kokoši in petdeset jajc.»

«Kakor mi ugaja odprava glob,» je pripomnil Miha, «tako se ne morem sprijazniti s to nagrado. Šele sedaj se bomo pričkali in pravdali, kdo naj da kravo in kdo jajca, ker bo vsak rajši plačal z jajci kakor s kravo.»

* * *

Iz Janezovega pripovedovanja smo zvedeli, da si je bil zapisal patriarh, ko je sprejemal «brezensko» odposlanstvo, ime Brezen. Ne brez namena. Še isto poletje, ko je patriarh letoval v prijaznem Tolminu, se je pripeljal v kočiji v Brezen. Seveda se je javil njegov prihod Brezencem pravočasno, da so se temeljito pripravili na ta nenavadni obisk visokega gospoda, ki sedi v državnem zboru takoj za vojvodami in ki spremlja vsakega cesarja v Rim h kronanju. Vsa vas je bila v zelenju. Iz bršljana in smrekovih vejic so bila spletla brezenska dekleta okraske, fantje so se pa naučili brezhibno in brez not pesem, ki so jo spesnili in uglasbili fantje sami nalašč za to slavnostno priliko. Župan Gregor je bil naprosil Janeza, naj ga nado-

mešča pri sprejemu, češ da je hripav. V resnici pa ni znal nemščine.

Kar načuditi se ni mogel patriarh takemu sprejemu. Že zunaj vasi ga je pozdravil napis:

Vugh te primi patriarh
Vudi Vreznu duvar barh.')

Takoj si je dal prestaviti ta napis po svojem tolmaču in še preden je ta zinil prvo besedo, je že zadel mogočen zbor in ubrana pesem iz slovenskih grl je pozdravila visokega gosta. Nato se je zahvalil patriarh najprej za poklonitev v Ogleju, omenivši, da se mu je bil vtisnil tačas marsikateri obraz, ki ga vidi danes pred sabo, v spomin, potem je pohvalil pevce in dovolil, posluživši se svojih regalijskih pravic, Brezencem, da smejo imeti vsako leto sejem in sicer na dan, ki si ga sami izberejo, ki pa velja, enkrat določen, za vso poznejšo dobo. Toda s sejmom se še ni izčrpala patriarhova naklonjenost. Brezenske pevce je poslal učiti se petja v Čedad in določil, da bodo v bodoče edino le oni prepevali ob slavnostnih prilikah ambrozijansko zahvalnico.

Henrik je le malo časa patriarhoval, a ni zamudil, ko se je mudil poleti v Tolminu, nobeno leto obiskati Brezen. Vse to se je seveda zapisalo v patriarški letopis, ki ga je pregledal in prebral vsak novo izvoljeni patriarh, da dobi dobre smernice svojemu delovanju. Opazivši redne izlete svojih prednikov v Brezen, je tudi vsak novi patriarh obiskoval vsako leto Brezen. meneč, da je to dolžnost vsakega patriarha in ustoličenju v Ogleju, prevzetju posvetne oblasti v Čedadu, letovanju v Tolminu so se pridružili še izleti v Brezen.

V takih okoliščinah se je Breznu prav dobro godilo. Zopet se je povzpел do onega slovesa, ki ga je imel kot letovišče v rimljanski dobi, kajti kar je patriarhu všeč, mora ugajati drugim, ki so nižji od njega. Pa tudi drugi, ki so imeli kot dostojanstveniki rimsko

*) Bog te sprejmi, patriarh, bodi Breznu dober varih! Že tačas so zamenjevali Brezenci črki b in v in sicer dosledno. Ta navada se je ohranila skozi stoletja in straši še dandanes po Breznu.

nemškega cesarstva enake pravice, so prihajali prepričevat se v Brezen o dobrem okusu svojega sovrstnika na patriarški stolici.

Brezenski vsakoletni sejem je postal lep vir dohodkov. Domačini in okoličani so prodajali živino, divjačino, lesne izdelke, domači sir in posebne kolače tako zване «brezenska srca». Benečani so razgrnili po stojnicah zrcala, sukno in tkanine, Čedadci so ponujali olje, sol in dišavine, Nemci pa železnino in orožje. Brezen se je trl ljudi, sejmarjev in radovednežev. Premeten in lokav Solkanec je za malenkostno vstopnino razkazoval v mali leseni lopi občinstvu najrazličnejše stvari. V steklenici, napolnjeni z rdečo tekočino, je bilo baje pristno Rdeče morje, z ulomljene veje je visela dolga bela nit, o kateri je trdil gostobesedni razkazovavec strmečemu občinstvu, da je to Absalonov las, ki je po preteku mnogih let osivel, v posebnem oddelku se je videlo jabolko, ki ga je bil snedel Adam, videl se je gordijski voz, preden ga je razsekal Aleksander Veliki i. t. d.

Sejmarina je donášala tudi patriarhu precej dohodkov in kmalu je podaril patrijarh sejmarskemu nadzorniku, vaščanu Janezu, njegovo posestvo v popolno last, le nekaj malega je moral plačevati priznavajoč s tem plačilom patriarhovo nadoblast. Janez je torej postal prvi svobodnjak v Breznu. Njemu sta sledila še župan Gregor, ki je dobavljal za patriarhovo kuhinjo divjačino in postrvi, in Gašper, ki je bil v čedadskem pevskem zboru najboljši in najgloblji basist. Zadnji, basist Gašper namreč, je dobil od patriarha o tej podaritvi celo pismen odlok. Bil je to pač navaden vzorec, v kojega so se postavila le imena onega, ki je bil predmet podaritve, ime obdarjenca in ime darovavca t. j. patriarha. «MI PATRIARH OGLEJSKI darujemo kmeta roba Gašperja kmetu svobodnjaku Gašperju z opombo, da ima drugi iste pravice do prvega, kakršne je imel prej PATRIARH do njega.» Ko so zapadli davki in desetine, ni smel torej Gašper nikdar pozabiti terjati sebe, in je bil v tem oziru tako strog proti sebi, da je takoj izterjal

vse davke in ni prej zapustil svoje hiše, dokler ni bil prejel od sebe zadnjega franka. Tako je spoštoval posamezne točke darilne listine!

Pa tudi ostalim Brezencem se ni godila nobena krivica. Plačevali so redno desetine, in goriški grof, ki je postal zaščitnik oglejske cerkve, je vedno zamežal, ko bi moral dobiti od Brezencev dve kravi kot svojo sodnijsko plačo, in zopet izpregledal, ko so prišle kokoši in jajca na vrsto. Brezenci si niso bili na jasnem, ali ne ugaja grofu goveje meso, ali je že tako bogat, da mu ni za par krav, ali so se mu pa bili oni sami tako priljubili, oziroma Brezen, gorski zrak in planinska krasota.

Patriarhi so bili dobričine. Imeli so s svojimi podložniki najboljše namene. Da so dosegli samo najsposobnejši možje patriarško čast, zato so že skrbeli nemško-rimski cesarji, ki so si hoteli pridobiti zaveznikov v boju zoper Guelfe t. j. papeško stranko.

Čim bolj se je širila patriarhova oblast, tem številnejši je bil njegov upravni aparat. Zraven zaščitnika oglejske cerkve, katero čast so dosegli v prvi polovici dvanajstega stoletja mogočni goriški grofje, je imel patriarh svojega namestnika, glavarja v Tolminu, ta je imel podglavarja, sodnika, kancelarja in tajnika. Desetine je pobiral oskrbnik, gastaldo, ki so mu pomagali odhodniki in biriči. Zraven tega je imel čedadski kapitel svojega gastalda za svoja posestva. Vsi ti so morali živeti. Sodnijski uradniki s pravnimi in globami, davčni uradniki pa z desetinami. Patriarhi so obračali, uradniki pa obrnili, a obračan v prvem in obrnjen v drugem slučaju je bil vedno le kmet. Pa tudi razmere, ki so tedaj vladale, so bile silnejše od najboljših namenov oglejskih patriarhov.

Naj navedem v pojasnilo takratnih razmer slučaj, značilen slučaj, ki se je zgodil v Breznu. Takih slučajev je bilo sicer na stotine, a glede zapletenosti so vsi drugi zaostajali za njim.

Jernejevo posestvo oziroma kmetijo, na kateri je robotal Jernej in ji služil kot nekaka pritiklina (*fundus instructus*), je prodal patriarh traungauskemu

grofu na Štajersko. Patriarh je bil namreč v stiskah in kupnina se je plačala takoj. Traungauski grof in goriški grof sta zamenjala kmalu nato dve kmetiji. Prvi je izročil drugemu brezensko kmetijo z Jernejem vred, drugi je odstopil prvemu neko kmetijo v bistriški dolini. Goriški grof je zastavil Jerneja frijulskemu grofu Sbruglio. Ker pa ni vrnil zastavnine z obrestni vred, najbrž se za tako posestvice sploh ni brigal, je prešel Jernej v last sbrugliskega grofa, ki ga je še isto leto podaril svoji hčeri za doto in tako je zagospodoval Jerneju grof mosburški, zet sbruljskega grofa. V dveh letih je imel torej naš ubogi Jernej pet gospodarjev zaporedoma, patrijarha, traungauskega, goriškega, sbruljskega in moosburškega grofa. Še najlepša je pa bila ta, da so hodili odposlanci teh gospodarjev pobirat pridelke k Jerneju tudi po vsakokratni izpremenci posestnega stanja. Ali niso črtali lastniki v svojih knjigah pri prostovoljni ali prisilni oddaji točke: Kmetija Jernej v Breznu, ali so si pa uradniki sami dovoljevali daljše in krajše izlete v Brezen in družili prijetnostim še koristi. Jernej sam ni imel nobenih knjig, saj še pisati ni znal, tako da je bil revež ves zbeگان in da ni poznal svojega pravega gospodarja. Ko se je bil pa le naveličal takih obiskov, je šel k patriarhu in mu daroval kmetijo in samega sebe. S tem je postal svobodnjak za majhno letno odškodnino, dobil o tem pismen dokaz in ko so se zopet prikazali uradniki petih gospodarjev na njegovem domu, je Jernej vsakega posamič vrgel iz hiše in nobeden se ni protivil temu, ker vsak je imel slabo vest. Celo patriarhov gastaldo je sfrčal iz veže in ni se pritožil ne pri rednem sodniku, ne pri patriarhu.

Take izrodke je rodil fevdalni sistem, ki je bil podlaga nemški državni ustavi in po katerem se je končala brezpravna žival s kmečkim robom in se začel človek pri vitezu.

Zelo zanimivo je bilo zasedanje brezenske zadruge, ki jo je bil sklical župan Luka. Poslužil se je zborovanja, da ohrani starodavno navado in da si pod lipo razbremení srce. Težilo ga je nekaj, sam si ni

znal pomagati, več oči pa več vidi in več možganov več ve. Potek tega zborovanja nam pojasnuje, da se je bilo tudi v sodnijskem poslovanju marsikaj izpremenilo.

«Zadružniki!» je začel župan Luka. «Patriarh je izročil nižje sodstvo tolminskemu glavarju. Dvakrat na leto pride glavar med nas, prvič ga moram jaz pogostiti, drugič skupno vi vsi. Dotični patriarhov odlok govori o obedu. Črez tri dni pride glavar v Brezen. Pripelje se predpoldne s svojimi pomočniki in uradniki, prihodu sledi obed in potem razprave, kazenske in civilne. Svetujte, dragi zadružniki, kaj naj predložim glavarju in njegovemu spremstvu in razrešite vprašanje, je li bolje za stranke, da je sodnik lačen, ali da je sit. Lakota oziroma sitost sodnika lahko mnogo vpliva na razsodbe».

Joža iz Lipovca je prosil besede. «Po mojem mnenju, župan, ne smeš nuditi tako visokemu gostu godlje in kislega mleka, ki ga mi zajemamo dan na dan, pa tudi ne oblic, ki jih mi otepamo tudi vsak dan!»

«Do takega zaključka sem že sam prišel!» je trdil župan Luka. «Da morajo črez njegovo zobovje same boljše stvari, o tem ni govora. Toda teh boljših jedi mu lahko dam dosti ali pa malo. Če mu dam malo, bo razprava gotovo prej končana, ker ne bo mogel sodnik dočakati trenutka, da pride domov in se doma nasiti. Pri površnem razpravljanju pa uide sodniku marsikatera obteževalna okolnost in dotični obtoženec bi se moral le meni zahvaliti za milejšo kazen.»

«Uteče mu pa lahko tudi kaka olajševalna okolnost,» se je vmešal Flore s Klanca, «potem se bo moral obtoženec tebi zahvaliti za ostrejšo kazen!»

«Jaz sem za to,» je omenil Štefan, županov sosed, «sodnik bodi sit dobrih stvari, potem šele razpravljaj! Moja babica mi je pravila, da so nekoč Brezenci poklali vso svojo živino, vso kuretnino, snedli oboje in se nato skoraj sprijaznili s svojimi najhujšimi sovražniki, nemškimi grofi. Kadar je človek sit najokusnejših jedi, ni krvoločan, najrajši bi objemal in poljuboval s svojimi tolstim ustnicami ves svet in veliko

tuje zlo se mu zmanjša v očeh in malo tuje zlo se mu razblini.»

«Dobro svetujete,» se je nasmehnil župan Luka, «sedaj, ko sem jaz na vrsti! Vprašam vas, ostane li ta sklep tudi v veljavi, ko pridete vi sami na vrsto in ko boste morali sami poseči v hleve in kurnike, da pripravite glavarja-sodnika še pred razpravo v najugodnejše razpoloženje?»

«Seveda, kajpada, gotovo, brez skrbi!» so odgovorili vaščani dvomečemu županu. «Še urhov mu nalovim, če mu ugajajo!» je dostavil Gabriel, Petrov sin z Vrha. «Poznam zelo srčkano lužo, v koji je na stotine lepih, mladih in okusnih urhov, in jaz znam ločiti urhe od krot! Če pa ima glavar rajši rake, jih dobi od mene toliko, da bo še sam ritenski hodil!».....

* * *

Planšar Pavle, iz Brezna doma, je bil prav židane volje. V Vidmu*) je bil oddal patriarhu oziroma njegovemu ekonomu nekaj hlebov sira, ki jih je bila dolžna dajati sirarna na brezenski planini vsako leto kot davek, dobil je, ker je bil sir prvovrsten, lepo napitnino in, vračajoč se čez Čedad domov, se je bil ustavil v tem mestu. Lačen je bil, a ker mu je bil dal oskrbnik napitnino, si ni smel kupiti prigrizka, koščeka kruha ali karkoli, moral je samo piti. Krčmar Lenart je pa točil izvrstno frijulsko črnino. Tri kupice so popolnoma zadostovale, da so spravile trudnega potnika, ki je bil vrh vsega še tešč, v dobro voljo. Najrajši bi bil zavriskal, toda bil je v tujini in ni si upal dati odduška svojemu veselemu srcu. Zato je rajši sam s sabo modroval, ko je zapuščal Čedad in stopal oprezno in previdno proti domu.

«Tri kupice, nič preveč, nič premalo! Ena mi je šla v noge in mi jih posvinčila, druga mi je šla v roke in mi jih pojeklila, tretja mi je šla v možgane in mi jih pozlatila. Lahko bi sedaj odprl trgovino s kovinami. Fant, le počasi, kadar prideš domov, prideš

*) L. 1236. se je preselil patriarh iz Ogleja v Videm, kjer je tudi ostal.

pravočasno! Prav nalašč je hudobna roka posejala kamne po cesti, da se moram ob vsak kamen spodtekniti. Če ponesem še kdaj sir v Oglej, bom zahteval še najestnino. Sama napitnina ni nič! Premalo podlage! Vročina je pa zares huda! Solnce žge neusmiljeno, kakor bi bilo v sorodstvu z gastaldom tolminskega glavarja. Kaj pa ta ropot?! Jih je res toliko, ali se le meni tako dozdeva? Menda je bil zadnji, tretji kozarec le od več. Zlato je ona kovina, ki podvoji, ki potroji radi svoje dragocenosti celo osebe, ki jih gledaš in vidiš. Saj pravim, človek, ki pije na planini mesec za mesecem samo vodo iz izvirka ali pa mleko, bodi previden pri vinu!»

To pot se je Pavle vendar le motil. Za njim, iz Čedadada sem, je prihajala zares velika množica ljudi. Nad njihovimi glavami se je nekaj bliskalo, svetilo. Kaj, tega ii mogel Pavle dognati, dasi si je bil nekaj krat pomencal s kazalcem oči. Preden je zadostil svoji radovednosti, ga je bila množica že dohitela, mesar Martin iz Čedadada ga je prijel pod pazduho in Pavle je moral z njim. Ni šel rad, a ustrašil se je s sekirami oborožene čete.

«Kam me pa pelješ, Martin?» se je osrčil Pavle vprašati svojega nasilnega vodnika.

«Iz Čedadada prihajaš, pa nič ne veš! Križarska vojska smo. Včeraj je propovedoval inkvizitor Francesco de Clugia križarsko vojno in danes smo že na potu.»

«Saj si niste izbrali prave poti! Turkov ne dobite v tej smeri. Sicer mi je pa že oče pravil, da so se končale križarske vojne.»*)

«Nehaj čvekati! Mi gremo nad Kobaridce!»

«So se li poturčili? Imajo li po več žen?»

«Ne, to so malikovalci, malike častijo, drevo molijo in studenec!»

*) Od leta 1096. do 1291. sedem križarskih vojn.

«Kaj vodo molijo?! Potem mi pa le odstopi sekuro. V rokah čutim jekleno moč!»

Molče je korakala oborožena četa proti Kobaridu. Prišedši v vas — vsi vaščani so se bili poskrili, zaprli v svoje hiše in opazovali skrivaj sovražno množico — so jo mahnili na holmec in že je zapela mesarjeva sekira v Pavletovih rokah mrtvaško pesem orjaški lipi. Ni dolgo trajalo, in malik je ležal na tleh*). Hrušč, ki so ga povzročile pri padcu lomeče se veje, je bil njegov zadnji vzdih. Tudi studenec pod njim je kmalu domaličil, bil je zopet Pavle, ki ga je zasul s kamenjem. Po tem dogodku se ni mogel ubraniti Pavle priimka, ki so mu ga dali sovaščani, namreč Lipov sek, iz česar je nastal v poznejših časih Lipovšček, priimek, ki se še dandanes nahaja v Breznu.

* * *

V patriarški dobi so posetili Brezen mnogi znameniti slavni možje. Bodisi da so bili gostje oglejskih patrijarhov, ki so jih peljali v Tolmin in Brezen, bodisi da jih je gnala radovednost v to gorsko vasico, o kateri so vedeli, da jima tako znamenito zgodovino.

Tako je bival leta 1192. nemški pesnik Hartmann von der Aue pri patriarhu Gottfriedu v Ogleju. Da je bil tudi v Tolminu, zvemo iz njegove pesnitve «Erec», kjer gre glavni junak Erek s svojo ženo Ginevro v Tolmin. Škoda, da nimam pri rokah te povesti, ker bi iz nje same dokazal, da je bil Hartmann tudi v Breznu. Jezik, v kojem je pisan «Erec» t. j. srednje visokonemški, je precej neokreten, toda temu treba se privaditi, če se hoče tako slovečega pesnika spraviti v gorsko vasico.

Ne dolgo potem je došla v Brezen novica, da pride skozenj znamenit pisatelj, da se mora slovesno sprejeti, ker človek nikdar ne ve, kdaj proslave taki gospodje v svojih delih lepoto kraja in vljudnost prebivalcev. Župan Simon je stopil sam v Čedad, da ga

*) l. 1331.

nauči izobrazena oseba pozdravnega govora. Študent Miha iz Kobarida, ki je tedaj študiral na višji šoli v Čedadu, je ustregel njegovi želji in kmalu je znal župan svoj govor na izust, vkljub temu ga je ponovil vsako uro najmanj dvakrat.

Slednjič je prišel toli zaželjeni dan. Župan s svojim spremstvom je že čakal pri vhodu v vas. Živahno otročad je podil Simonov hlapec v stran in marsikateremu neboğljenčku je počesal s svojimi razprtimi prsti kodrasto glavo. Šele glas: «Sedaj prihaja!» je ukrotil razposajeno mladino. Mir je zavladal.

Toda, glej ga vraga! Mesto napovedanega nemškega pesnika je prihajala pred župana mlada devojka v beli halji z zlatimi našivi. In revež Simon je na mah pozabil svoj krasni govor. Kako bi tudi ne bil! Uverjen, da poda roko pesniku, moškemu, je zagledal pred sabo žensko, ki se mu je prijazno smehljala. Ves zmeden je župan povetil oči v tla, dobro vedoč, kako ga opazuje njegova žena Urša. Simonu se je pa le godila krivica, kajti pozabilo se mu je povedati, da potuje Ulrich Lichtensteinski iz Benetk do češke meje preoblečen kot boginja ljubezni, Venera. Molče in s prijaznim nasmeškom na ustih je zapustil Ulrich Lichtensteinski Brezen.

Da je bil ta pesnik res v Breznu, nam dokazuje v svoji pesnitvi «Frauendienst». Tu poroča, da ga je sprejel, ko je došel pri Vratih do koroške meje*), Sponheimec vojvoda Bernhard v družbi svojih vitezov s slovenskim pozdravom: «Buge vas primi, gralva Venus!» (Bog vas sprejmi, kraljeva Venus!) Glede Brezna ne navaja pesnik nobenega pozdrava, to pa iz enostavnega razloga, ker je župan Simon molčal. Iz tega pa poznamo, da govori zgodovina celo tačas, ko molči. Je pač ženskega spola.

Dante se je omenil že ob koncu rimljanske dobe. Kot gost patriarha Pagana della Torre (l. 1319.) je posetil njegovo letovišče Tolminu, ostal tu delj časa

*) 1. maja 1227.

in se seveda napotil tudi v Brezen. Brezen pa omenja večkrat Dante v svoji Božanski komediji, samo da pišejo slovenski prevajavci ta brezen z malo začetnico, mesto da bi ga pisali z veliko. Edini Bianchi, italijanski zgodovinar, ni privoščil svojemu sorojaku Danteju zasluženega počitka in oddiha v planinskem svetu, Tolminu in Breznu, trdeč z vso gotovostjo, da spada Dantejevo bivanje v naših krajih med pravljice. Tako ozkosrčni, tako neusmiljeni pa zopet ne smemo biti!

Pod goriškimi grofi.

Tudi patriarški državi so bili dnevi šteti. Vzrokov bližajočemu se razpadu je treba iskati v fevdnem sestavu. O tem so si vsi zgodovinarji na jasnem, naj navedem izmed teh tri najznamenitejše: Czörniga, Rutarja in svojo malenkost. Da sem pri vsem tem zelo skromen, kaže vrstni red, po katerem sem jih navedel in si izbral zadnje mesto. Preveč so se menjavali lastniki zemljišč, ki so si na račun patriarške države množili svoja lastna posestva in se smejali protestom in ukorom razjarjenih patriarhov. Postajali so bolj in bolj objestni, pretepali in bojevali se med sabo, plenili po cestah trgovce in naj so patriarhi tudi nabili ob takih cestah javne opomine: «Pozor na grofe roparje! Patriarh.», drugi dan so izginile te svarilne tablice, če že niso grofje sami izpremenili opominov, tako da je bral vsak popotnik «Pozor na roparja Patriarha!». Patriarška država je bila podobna jabolku, ki je dozorelo, padlo z drevesa, razklalo se na dva neenaka kosa, od kojih je pobral večjega sosed na zapadu, Benečan, a manjšega sosed na vzhodu, goriški grof. (L. 1420.)

Goriški grofje so bili dinastje, ki so vladali v Gorici, po kateri so si naredili prispevek «Goriški». O tem ni nobenega spora med prej navedenimi zgodovinarji Czörnigom, mano in Rutarjem. Ta ugotovitev ni kar tako sama ob sebi umljiva z ozirom na dejstvo da so bili patriarhi vedno «oglejski», naj so že bivali v Ogleju, Čedadu ali Vidmu. Te nekam nepravilne označbe, vsaj kar se tiče Čedada in Vidma, se zavedamo vsi prejšnji zgodovinarji jaz, Rutar in Czönig.

Goriški grofje so bili doma iz bistriške doline na Tirolskem in so nasledovali Eppensteincem v goriški grofovini. Sami niso vedeli, kako in zakaj so dobili to grofijo, lepega dne so že sedeli na goriškem gradu in vladali. Njihove neveste so z dotami povečevale gori-

ške pokrajine, vsaj v prvem času, njihove hčere so pa z dotami isto zmanjševale, vsaj v poznejših letih. Ko so prevzeli Tolminsko po patriarhih, so bila tudi tej grofovski rodbini leta šteta. Mrliču—patriarhu kot vladarju je sledil goriški grof kot bolnik.

Samo osemdeset let so še vladali in leta 1500. je pripadala goriška grofovina Habsburžanom. V tem času se sicer v ustroju ni mnogo izpremenilo. Kmetje so se v zadnji dobi patriarške vlade precej osvobodili, a te svobode niso mogli uživati, ker so ječali pod težo davkov in desetin. Če si imel zemljišča, si moral plačevati desetino, če jih nisi imel, tudi, pa dobi denar kjerkoli. Če si umrl, so plačali tvoji dediči desetino, naj so že kaj podedovali ali ne. Če si ti pokosil senožet, — desetina, če jo je pokosila suša — desetina. Če se je krava otelila, — desetina, a tudi na jalovke je bila desetina.

Toda dovolj o tem. Stopimo rajši v naš Brezen.

Sejmski dan. Od blizu in daleč je pridrvelo mlado in staro v prijazno vasico. Bilo je še precej zarana. Vse se je gnetlo okrog lesenih štantov in kolib, gostilne so bile še prazne, le v kuhinji so imele kuharice obilo opravila, pripravljajoč sejmarjem kosilo. Edino pri Orlu sta sedela v kotu Kovačev Jurij in Hvalova Polonica. Na sejmu sta bila kupila drug drugemu kolač «brezensko srce» in se nato napotila v prazno krčmo, da si nemotena odkrijeta svoje srce. Niti opazila nista tujega gosta pri oknu.

Bil je to mož precej zanemarjen in zamazan. Suknjo in srajco je imel odpeto. Obraz mu je gorel. Izpil je bil že štiri merice in naročil peto. Ker je zapel nemško popevanko, se je začel zanimati zanj tudi zaljubljeni parček.

«Mešetar», si je mislil o njem Kovačev Jurij, «ki zapiva pravkar zasluženno posredovalnino».

«Rokomavh», je dejala sama sebi Polonica, «ki je osleparil nevedno in zaupljivo ženico s ponarejeno zlato verižico!»

«Kaj se pa vi štirje tam v kotu tako resno držite?» se je zdajci oglasil neznanec in izpraznil brez odduška vrček.

«Saj sva samo dva!» je pojasnil Jurij.

«Kadar reče goriški grof, da so štirje, so štirje!» je neznanec nadaljeval v slabi slovenščini. «Do štirih bo že še znal šteti goriški grof!»

«Do desetih, gnadljivi gospod!» se je šalil Jurij, ki so mu rojile desetine po glavi. Če se on predstavlja za grofa, se smem tudi jaz z isto pravico pošaliti z neznanecem, si je mislil in se veselo nasmehnil.

«Eden naj govori in ne dva ob enem!» je odgovoril neznanec. «Sicer ne razumem ne tega ne onega.»

Polonico je bilo strah. Vedela je dobro, kaj lahko nastane, če trči vinjenost ob treznost. Bala se je za svojega Jurija, bala se je pretepa, bala sejmarskega nadzornika, preiskave, sodnije. In če bi bil na koncu vseh koncev neznan gost v resnici goriški grof?! Gorje in trikrat gorje! Vsa preplašena je izkušala spraviti ljubljenega Jurija iz opasnega kraja, vso ljubezen je vlila v svoj pogled, a Jurij ni videl njenih pogledov. Nastop vinjenega mešetarja in njegova bahava domišljavost sta razdražila Jurija, ki se je hotel oddolžiti. Če se mešetarji na vse zgodaj pogrofujejo, se sme tudi brezenski fant poviteziti. Takoj je skoval načrt.

«Ker se je predstavila tvoja gnada našemu omizju, naj bo tudi nam dovoljeno, povedati imena in naslove nas štirih. Jaz sem vitez brezenski, moj sosed na levi je vitez krnski, ta gospa je moja žena, hči vipavskega grofa, njena vrstnica je pa žena mojega prijatelja in hči štanjelskega grofa. Vsi štirje se ti klanjamo in ti napivamo!»

«Bravo, viteza in žlahtni gospe!» Pri tem je neznanec vstal od svoje mize, vzel svoj kozarec s seboj in se počasi in previdno bližal mizi v kotu.

Polonica je vsa pobledela, kajti proti njej je bil nameril svoj korak neznanec. Ko se je približal do mize, je Polonico blagohotno potrkjal na levo ramo

in ji rekel: «S tvojim očetom sem večkrat pil pod Skalo vipavca, a tudi s tvojim očetom,» in pri tem jo je potrkľjal na desno ramo «sva izpila skupaj že nešteto vrčev kraškega terana. Vaju dva, viteza, pozdravljam! Kako lepo naključje! Vsi trije udarimo na kvarte, nekaj iger nam ne bo škodilo in v treh je igra še iajbolj zanimiva. Kvarte nosim vedno s sabo. En grof in dva viteza bodo premetovali kralje in kraljice! Kako veselje!»

Previdno je sedel neznanec na stol, vzel iz žepa umazane in špehaste kvarte, zmešal jih, izpil pomotoma Juriju in Polonici vino, ko je planil v sobo gospod, stopil pred neznanca in mu šepnil na uho, tako da je razumel Jurij vsako besedo: «Vaša gnada, premilostljivi grof, sproga Katarina pride kmalu sem in radi škandala je najbolje, da izgineva neopažena. Vaš račun sem že v kuhinji poravnal. Komaj sem vas izsledil!»

«Lepo od moje žene, da pošilja kar dva odposlanca k svojemu možu! Recita moji ženi, da se posvetuje njen mož, goriški grof, z dvema vitezoma o najvažnejših političnih vprašanjih!»

«Ne, Vaša gnada,» je silil novodošlec v svojega gospodarja, «žena Katarina je vzela žezlo s sabo. In če ne izgineva, bo joj!»

Neznanec je razumel ta migljaj, vedel, da se skriva za žezlom palica, vstal in se poslovil z vsem dostojanstvom od omizja: «Hvala, viteza cenjena in žlahtni gospe! Vladarske dolžnosti me silijo, da pretrgam za sedaj to velepomembno posvetovanje, vabim pa vse štiri k sebi na kozarec vina na goriški grad». In skrivnostni neznanec je izginil z ženinim odposlancem skozi stranska vrata v trenutku, ko je vstopil krčmar Orel in izdal presenečenemu Juriju in tresoči se Polonici skoraj neverjetno vest, da je bil pravkar v njegovi krčmi goriški grof, ki ima žlahtno srce (krčmarski izraz za pijance in dobre odjemavce), samo trganje v nogah ga muči (zopet krčmarski izraz za pijanost).

Tako sta se bila seznanila Jurij in njegova Polonica z goriškim grofom Henrikom IV. (1385.-1454.)*). Po odhodu dozdevnega mešetarja in rokomavka sta se oddahnila in Jurij je bil zopet židane volje. «Žlahtnega sem rodu, vitez brezenski, a kaj mi pomaga naslov, ko ni sredstev! Tudi temu odpomorem! Davi mi je pravil benečanski krošnjar, oni, ki prodaja pred Lovretovo hišo zlate verižice in križce, da si je bil nabral zlata na Bogatinu. Tudi jaz pojdem na Bogatin, da si izkopljem zlata in sreče! Potem popravim hišo, jo prebelim, razširim hlev, vzdignem kozolec, uredim sploh najin dom, gradič brezenskega viteza in vipavske žlahtnice. Danes teden jo mahnem!»

«Jaz grem s tabo?» je prosila Polonica «deliti hočem težave in ti pomagati!»

Jurij je nekoliko pomislil in slednjič sprejel njeno ponudbo. Da bi ne govorili ljudje za njunim hrbtom, češ, potikata se po svetu kakor cigana, je povabila Polonica svojo prijateljico Meto; ta je zaupala svojemu fantu Lipčetu, ki je zopet razodel cel načrt prijatelju Mohorju. Mohor je povabil Mino. Mina Urško, Urška Matijčka, Matijček Jernejčka, Jernejček Reziko i.t.d., dokler ni bila obveščena vsa brezenska mladina obojega spola, a vsak je vedel le za svoja dva sopreljevavca, za onega, ki je bil njega povabil, in za onega, ki ga je sam povabil; da bi se bila vest o izletu na Bogatin razširila tudi med ostala dekleta in fante, si ni predstavljal nobeden, najmanj pa Jurij sam! Stvar je bila namreč strogo tajna, na štiri oči in na uho.

Prišlo je jutro, določeno za odhod. Daleč za prvim ovinkom je bilo zbirališče. Vsak se je čudil, ko je videl, da se udeleži izleta vsa brezenska mladina, toda kaj je hotel, ugriznil je v kislo jabolko in izkušal zakriti kislobo s prijetnim presenečenjem, izražajočim se v sladkem nasmešku. Večerilo se je že, ko je družba

*) Znameniti zgodovinar Aeneas Silvius, poznejši papež Pij II. ga slika z zelo ostrimi barvami kot pijanca, neobrazenca, nemarneža, ki je vsiljeval celo lastnim otrokom v nežni mladosti vino in jim odrekal svoje očetovstvo, kadarkoli se jim je želodček uprl.

dospela do dobro znane krčme bogate Katre. Že od daleč so jim doneli na uho prijetni glasovi godbe, ki so vsem izletnikom pregnali na mah vso trudnost iz svinčenih nog. Zakadili so se v sobo, zaplesali in zarajali, čemu ne, saj si napolnijo v najkrajšem času žepe z bliščečim se zlatom.

Tudi Katrina hči, čedna Jerica, je plesala z lepim beneškim trgovcem. Pri prvem odmoru jo je ta zaprosil za rožo iz njenih plavih las. Za podarjeno rožo ji je nataknil mladi tujec prstan na roko in ji pripel verižico okrog vratu. V tem trenutku je pa stal pred obema lovec, mlad gorski fant, ki je odločno zahteval od Jerice, svoje neveste, naj vrne takoj tujcu lišp. Beseda je dala besedo, dokler ni zapustil jezen in užaljen lovec nevesto in hišo. Šel je v temno noč.

Tišina je zavladala med družbo. Vsi so se zavedli, da je v tem slučaju in pri tem prizoru zlato zmagalo in premagalo ljubezen. Brezenska mladina se je spogledala. Zlato, po katerem so hrepenela vsa srca, zlato, ki je bilo cilj in namen tega potovanja, zlato, ki naj bi vsakemu ukladilo pot do lepe, brezskrbne in zadovoljne bodočnosti, to zlato je ubilo, uničilo, poteptalo mlado ljubezen dveh nedolžnih src. «Jutri se vrnem!» je omenil poluglasno Jurij in pritrdili so mu vsi po vrsti Polonica, Meta, Lipče, Mohor, Urška, Matijček, Jernejček, Rezika i. t. d.

Tu vidimo, da so prišli brezenski rudarji in rudarice v Katrino krčmo v začetku enajstega poglavja Baumbachovega Zlatoroga.*) S to ugotovitvijo bodi Zlatorog izpopolnjen. Baumbach je bil namreč zelo obziren in ni izpraševal plesalk po rojstni vasi, marveč se je zadovoljil s kratko označbo, da so plesale lepoticice iz doline.

*) V izvirniku se glase dotični verzi:

In der Soča-Herberg' summts wie Bienen,
klirren Becher, schwirren Mandolinen,
und im Takt, getragen von den Tönen,
schweben auf und ab des Thales Schönen.

Rudolf Baumbach, Zlatorog.

V Brezen so prihajale vesti, ki so razburjale mirne vaščane. Govorilo se je o Turkih, kako prihajajo v deželo, kako rohne, more, požigajo po nižini, kako odpe-ljujejo dečke v sužnost, kjer jih vzgoje v janičarje, ki potem sami vodijo turške čete proti rodnim bratom in sestram. Te vesti niso izključile možnosti, da obiščejo neverniki prej ali slej tudi gore in potem gorje Breznu in njegovim prebivalcem.

Zgodilo se je, da je mladi vdovi Bari izginil sinček-edinček. Vse iskanje je bilo brezuspešno. Kakor bi ga bila zemlja požrla. Mogoče je bila ta trditve tudi resnična. Sinček se je skoraj gotovo igral blizu brezenskega brezna, padel vanj in zemlja ga je požrla. Sovasčani so tolažili vdovo, a mati je bila neutolažljiva. Jokala je, prejkala dneve in noči, dokler se ji ni omračil um in v tej duševni zmedenosti je začela trditi pod vplivom grozних vesti o Turkih, da so ji ti-le sina ukradli, peljali ga v Turčijo, da ga pojaničarijo. Prešla so leta, ki pa niso omajala vdovine trditve o sinu janičarju.

Zagoreli so kresovi po vrhovih, oznanjajoč, da se bližajo Turki tudi Breznu. Kresovi so se zdele lučke ob krsti smrti zapisane doline. Takoj so se spravili stari ljudje, ženice in otroci v oglarske bajtice globoko v gozdu, daleč stran od vsake poti. Izključeno je bilo, da jih izslede Turki v tem varnem skrivališču. Možje in fantje so nanašali vrh strme senožeti precejšnje skale, debele hlode, da jih navale na bližajočega se sovražnika. Edina Bara, nesrečna vdova, je ostala v Breznu. Ni hotela v gozd, v temni gozd, s starčki in otroci, čepela je na južnem kraju vasi in zrla po cesti, kdaj ji pride nasproti njen sin-janičar. Možje in fantje so jo prepustili usodi, saj so vedeli, da hodi pred Turki njihova senca, ki je otemnila tudi um vdovi Bari. In lučke v temni noči, kresovi po vrhovih, so se pojavile le zato, da so to senco še bolj počrnilo, kajti pri majhni svetlobici sredi temne noči se zdi njena črna okolica še bolj temna in grozna.

Bilo je vroče poletno jutro. Bara je sedela nepremično na obcestnem kamenu. Srepa je gledala na cesto. Ni ga bilo vetra, ki bi bil vsaj nekoliko zamajal vrhove bližnjih dreves, ni ga bilo ptička, ki bi bil oživil s svojim petjem grobno tišino. Groza je hodila pred Turki, okamenila bilke in veje, zamorila življenje.

Zdajci se je zgenila Bara. Zažarela je v obraz, poskočila s kamena in odhitela po cesti — prihajajočim Turkom naproti. Počasi so hlačarili ti proti Breznu. Temno so gledali pred se, sablje so se jim svetile v solnčnih žarkih. Eden med njimi je nosil gorečo plamenico. Gost dim se je vzdigoval od nje in razširjal smrad po smoli.

A Bara se ni ustrašila ne temnih pogledov, ne svetlih sabelj, ne goreče plamenice, namenjene upepeliti njeno rojstno vasico. Dospevši do orjaka, ki je vodil turško četo, je pokleknila predenj, oklenila se njegovih kolen in med jokom in smehom se je izvilo iz njenih ust: «Srček, sinček moj zlati Janezek! Ali ne poznaš več mene, svoje matere? Doživela sem toli zaželeni trenutek. Srečna sem in rada umrem! Janezek! Govori vendar in osreči me!»

Načelnik čete ni razumel besedice. On, ki si je znal ohraniti v vsakem, tudi v najnevarnejšem položaju, zavedo, si pred to slabotno staro ženico ni vedel pomagati. Rajši bi bil videl deset sovražnikov kakor pa to žensko. Mislil je in mislil, in pri tem se mu je vzdignil iz pozabljenega, skritega kota njegovih možganov mal spominček na njegovo detinsko dobo, spomnil se je kmečke žene, ki ga je gladila in poljubovala, spomnil se je gozda, potoka, spomnil se je imena Janezek, in ker je imel sam nalog, naj pripelje iz teh krajev mlade dečke s seboj, mu je bilo takoj jasno, da kleči pred njim njegova lastna mati. Nekaj gorkega je začutil v svojem ledenem srcu, a prisega, ki jo je bil prisegel Alahu in Mohamedu, je zopet oledenila njegovo srce. Poklical je vojaka k sebi in mu povedal nekaj v tujem jeziku. Vojak je izginil, vrnil se zopet s polno vrečo, ki jo je vročil ženski, dodal še ročni mlin-

ček in ji s kretnjami dopovedal, da se mora zrno pražiti, smleti, skuhati in izpiti.

Nato je nadaljevala četa svojo pot, a Breznu je prizanesla na odločno povelje mladega in orjaškega turškega voditelja.

Kot vesten zgodovinar moram pribiti na tem mestu dejstvo, da se je i mati Bara motila, meneč, da je dobila po tolikem času in trpljenju zopet svojega sina, motil se je pa tudi turški vodja, misleč, da je izsledil svojo mater. Ta je bil res Slovenec po rodu, ugrabili so ga bili svoje dni Turki, a njegova zibeljka ni tekla v Breznu, marveč v Metliki. Slučaj je nanesel, da je bil tudi on Janez, katero ime je pač precej razširjeno po Kranjskem. Bara je pa pri čaši kave, katero ji je bil podaril njen «sin», skušala pozabiti svojo nesrečo, kar se ji je tudi sčasoma posrečilo, ko je začela mešati črno godljo z zavretim mlekom in dodala tej rujavi mešanici še nekaj žlic tekočega medu. Bara je pila prva v naših krajih kavo. Razgovor med Baro in «sinom» se je vršil dne 25. julija 1478.

* * *

Poleg kave, ki jo je dobila Bara iz turških rok, so prinesli turški pohodi v naše kraje še drugo dobroto. Ti zgodovinsko znameniti dogodki so odkazali naši narodni pesmi novo pot. Narod kot pesnik se je moral s tako važnimi stvarmi baviti, vlil je v svoje pesmi vse gorje, ki ga je moral pretrpeti pod krutim turškim nasiljem, a zraven tega je slavil svojo odporno silo proti zunanjim sovražnikom s tem, da je ustvaril posebnega junaka, ki mu je pripisal najlepše čine iz one dobe. Ta junak je bil kralj Matjaž. Do sedaj so bile znane samo štiri take narodne pesmi o kralju Matjažu, ki so jih nabrali med našim ljudstvom Vodnik, Prešeren, Vraz in Smole. Najbolj znana med temi je pesem o kralju Matjažu in Alenčici, posebno odkar je Kralj Franc risal kralja Matjaža iz ptičje perspektive in dokazal, da je v tem oziru res tič. Tem štirim nabirateljem narodnega blaga sem se pridružil tudi jaz, saj sem izsledil v Breznu peto pesem o kralju Ma-

tjažu. Kakor mi jo je pela stara Rijavčevka, ki je bila tri leta mlajša od Petričke, sem si zapisoval besedilo, na žalost mi je pomankanje višje muzikalčne izobrazbe (duri, ključi, moli, dominante in fuge mi delajo le preveč težav) preprečilo ohraniti tudi napev po glasbi poznejšim rodovom. Po vsebini sem naslovil pesem: «Kralj Matjaž se zabava.» Pesem se deli na tri dele: Slovo, Grožnja in Zabava. Naj sledi pesem sama:

SLOVO.

Matjaž kralj in Alenčica
 sta pravkar doobed' vala.
 Je kralj nato od mize vstal,
 tako je ženi svoji d' jal:
 «Veš, žena, jaz sem tega sit,
 doma da moram vedno bit',
 ležati tja do bel'ga dne,
 opoldne prav najesti se,
 potem počivat' do noči,
 in ko želod'c se oglasi,
 takoj za polno mizo spet,
 nato posteljo mehko gret',
 to za junaka ni in ni!
 Počasi kri se zvodeni
 in miš'ce moje otolste,
 pozajči moje se srce.
 Poslušaj, kaj ti zdaj povem:
 jaz brez odloga z doma grem,
 ko si opašem bridki meč,
 ne boš me vid'la, Lenčka, več!
 Nad Turka it' se mi mudi,
 da kri se mi ne zvodeni,
 da miš'ce mi ne otolste,
 da ne pozajči s' mi srce!»
 Alenčici je b'lo hudo,
 oros'lo se ji je oko,
 zbledel je rožni njen obraz,
 hripav postal njen krasni glas:
 «Kaj mi pomaža, da sem hči
 prekrasni zori jutranji,
 da rojenica zibala
 me v zibeli je od zlata!
 Srce mi pravi, govori,
 da sreča zdaj mi odbežil
 V nevarnost spuščas ti se smel,
 ko da bi žene ne imel
 Ne kliče na pomoč te stok

ne vdov nesrečnih, ne otrok,
 Turčin miruje, vera ni
 krščanska zdaj v nevarnosti!
 Z življenjem svojim se igraš,
 doma ostani, kralj Matjaž,
 ko slavček bom prepevala,
 te s petjem kratkočasila,
 najboljšo kuhala jedi,
 nalivala ti vrče tri,
 doma ostani, dragi moj,
 ne hodi mi v krvavi boj,
 sicer oko od žalosti
 velike se mi izsolzi!»
 «Čuj, kaj ti pravi kralj Matjaž:
 Turčina ti še mal' poznaš,
 slej kakor prej Turčin mori,
 krščanska krvca ga redi,
 čim več uniči gjavrov on,
 tem večji Alahov bo lon.
 Vprašuje lahko zdaj se vsak:
 kje kralj Matjaž je, kje junak?
 Odgovor on pa tak dobi:
 junak Matjaž pri miz' sedi
 in z vinom bije boj strašan,
 in ko od vina je ugnan,
 Alenčica ga spravlja spat,
 ker več na nog' ne more stat'.
 Kaj njemu mari zdaj je stok
 nesrečnih vdov in pa otrok!
 Ne boj se, ženka, zame ti,
 nad Turke it' se mi mudi,
 jaz moram v boj, al' pa umrem
 na lastni tolšči, to jaz vem!»
 Poljub še ženi dal goreč,
 opasal si je bridki meč,
 osedlal konja iskrega,
 z građu je zdirjal svojega.

GROŽNJA.

Sam jezdi kralj Matjaž na jug, da toč požigal je Turčin.
 edino meč je njemu drug, Pogled Matjažev je strašan,
 ko ptič leti čez širno plan, da noč spremenil z njim bi v dan,
 konj belec zdaj že tretji dan, mu meč zažvižga skozi zrak,
 a jezdec zre zaman vso pot, ko strela bi rodil oblak,
 Turčina ni še od nikod, a usta glasno zagroze:
 vasi požgane govore
 Matjažu kralju vse gorje, je blizu kralj Matjaž, junak,
 in kup mu pravi razvalin, jemal bo tebe kmalu vrag!

Z A B A V A.

Ko je že tretjič solnce vzšlo, Tri vrče meni koj prines',
 preplaval kralj je Donavo, štir' dni sva s konjem tešč zares!
 vzpodbodel konja, hajd v galop, Ko bom le malo pokrepčan,
 ko bi sledil biričev trop, preberem turkom tam koran,
 No, slednjič bil je že poldan, kjer pravi, da v nebesa gre,
 konj truden, kralj pa res žejan, kedor za Alaha umrel!
 ustavil se pred krčmo' je, Vrč prvi je Matjaž izpil,
 kjer Mila toči vinčece, z rokama kamen je zdrobil,
 kjer se ustavljal je vedno, pri drugem vrču koj nato,
 in pil po zmagi al' pred njo, strl s prstom mizo kamnato,
 A Mila mu naprot' hiti, ko z lil je tretji vrč za vrat,
 Matjažu kralju govori: ni mogel v veži več obstat',
 «Le koj odtod, le koj odtod, ven na dvorišče je zdirjal,
 Matjaž, če ljubiš še svoj rod, Turčinom tak' besedoval:
 če ljubiš še Alenčico, «Matjaža kralja čakate,
 kraljico krasno ogersko, spolnile so se vam želje,
 če hočeš še par let živet,' tam osem vas je, tu jaz sam,
 če nočeš že sedaj umret!' a svoje glave vam ne dam!
 Čuj, če ti svetovati smem, Kdor zdaj bi šel v nebesa rad,
 zdaj tebi si srce odpnem, naj pride z mano se igrat!»
 je na dvorišču osem mož, Turčini so od vseh strani
 za pasom vsem je oster nož, Matjaža brž naskočili,
 bodalo, handžar sabljica, a ta se z mečem zavrti
 na gladkem kamnu brušena, in sedem glav na tleh leži,
 Poslušala sem, slišala, ker je počenil osmi bil,
 njihov namen sem zvedela, da glave ni takoj zgubil.
 vseh osem če te pokončat', Kralj brisal Turkom v hlače meč,
 vseh osem te ob glavo d'jat', ki v boju je postal rdeč,
 tako so si prisegali, potem se k Turku obrnil,
 pri bogu se zaklinjali, tako je njemu govoril:
 vse to resnica je, ni laž, «Matjaž kralj z enim samim se
 pobegni brzo kralj Matjaž!» nikoli bojevat ne gre!
 A kralj Matjaž se ji smeji, Ti padlo v hlače je srce,
 tako-le Mili govori: Turčin, da so tak široke?
 «Al' prišel k tebi sem na svet, Ne boj se, živ ostaneš ti,
 al' pustil glavo sebi vzet'? se vragu zate ne mudi,
 Prišel sem, ker je pregoriko, mu itak ne uideš več,
 ker grlo nama je suho, a tja ne pošlje te moj meč.

Ostani živ, boš slavo pel,
kak' kralj Matjaž je Turke zmlél,
kak' glave Turkom sekat' zna.
ko stroki b'li bi česnika.
Poslušaj, si zapomni vse,
kar kralj Matjaž ti zdaj pove,
naprej poveš ti Sultanu
tam v carigrabskem haremu:
Najmanjša glava bo balin,
tri glave jaz, tri ti, Turčin,
z glavami bova krogla
in z njimi zdaj balincala.
Če mi partijo ti dobiš,
grem mesto tebe v paradiš!
Balin sem vržel, bližaj ti,
glej, da k balinu prileti!
Ti si pa mojster, pr' mej duš',
saj to prekrasen je a-buš,
a malo časa, vedi, zna,
roč mora krogla, glava v kraj!
Si videl? Rešta je bila,
iz tvoje krogle kosa dva.
Punt moj, Turčin, je, le igraj,
balinu kroglo bližat' daj!
No, glej, odkod pa taka moč,
saj dobro ti igraš zdaj boč,
a moja krogla ne zgreši
in tvoja je na kose tri.
Punt zopet moj je, le naprej,
a dobro meri mi poprej,
od zadnje krogle zavisi
zdaj tvoja igra, Turčin, ti.
A buš! Je spreten mojster bil,
ki te je kroglanje učil,
a moja krogla ima smer,
šla tvoja je na kose štir'.
Sedaj pa pojdi v Carigrad,
poprašaj Sultana, če rad
bi tudi z mano on igral,
par puntov bi naprej mu dal,
povej mu, kak' zabava se
Matjaž kralj, ko igra krogle,
da niso krogle iz lesa,
da vse so s turškega mesa,
da vse iz turških so kosti,
kar tudi ti zapomni si!»

Zadnjemu delu te pesmi moram dostaviti nekaj pripomb. Svoječasna odvisnost od Čedad, bližina frijulskega ozemlja je uglasila marsikateri dobri in slabi stvari pot v naše kraje in posebno v naš Brezen. Tako je prišla v navado med našim ljudstvom tudi popolnom italijanska igra s krogli, ki jo še poznajo današnji potomci in s katero so med svetovno vojno seznanili naši begunci tudi ostalo Slovenijo. Ker je igra furlanska, zato so ostali tudi vsi značilni izrazi v friulščini: «balin», «a buš», «rešta», «punt», «boč». Kdor je znal dobro to igro in stavil svojo kroglo na mesto izpodbite nasprotnikove krogle, je bil junak in naravno je, da je bil kralj Matjaž mojster v tej igri. Da se ni zadovoljil z lesenimi krogli, je naravno in umevno, sicer bi ne moglo priti turško nasilje do pravega izraza.

Opozarjam ob tej priliki inteligente, naj ne iščejo zabav edinole pri ženski mladini, marveč naj se trudijo tudi k starim babicam v zapečku. Koliko krasnih pravljic, koliko lepih narodnih pesmi bi se še rešilo! Z njimi bi obogatela naša književnost in se izpopolnila

naša srednjeveška zgodovina. Ni še prepozno, zatorej
na delo za narod, njegovo zgodovino in kulturo. Pa-
berkujte tudi vi in spoznali bode, kako vam bodo
teknili taki paberki.

Znameniti Brezenci.

S prejšnjim poglavjem sem končal paberkovati kulturno zgodovino v Breznu. Z letom 1500. je izumrla rodovina goriških grofov in njihova grofovina je prešla na Habsburžane. Ne trdim, da nima najnovejša doba t. j. doba po letu 1500. nobenih znamenitosti, nobenih kulturno zgodovinskih posebnosti, a vkljub temu je ne mahnem po široki cesti, ki pelje skozi najnovejši čas. Široka, ravna cesta ne miče bogve kako potnika, ki potuje v svojo lastno zabavo in mu je na tem, da si nabere medpotoma vsaj nekaj pomembnejših potnih vtisov. Tak potnik sem jaz. Ko sem prodiral v skoraj neprodiren pragozd najstarejše prazgodovine in sem si moral z najrazličnejšimi sredstvi uglajati pot, da sem se vsaj kolikor toliko seznanil s skrivnostmi davno preteklih časov, sem vriskal od veselja, naj sem se tudi tu pa tam oprasnil, naj mi je tudi trnje načelo moje hlače. Ko sem stopal po že nekoliko uhojeni, čeprav še večkrat nevarni stezi starega veka, sem bil srečen in isti užitek mi je nudil kolovoz skozi srednji vek. In na vse to naj bi stopil sedaj s kolovoza na tako rekoč državno cesto habsburške dobe, užival prah, dopuščal, da bi me pretekel vsak bivši gimnazijec, da bi se zaletel vame vsak veteran, ki je prebral zadnjih pet strani avstrijske zgodovine išočoč svojega imena če prej ne vsaj na njeni zadnji strani?! Ne! Sicer je pa letnica, s katero sem zaključil svoje paberkovanje precej zaokrožena bodisi po obliki, bodisi po dogodkih, saj je v njeni največji bližini meja med srednjim in novim vekom.

Vkljub temu ne morem še odložiti peresa, kajti veliko krivico bi prizadel onim Brezencem, ki bi bili gotovo prosluli v svetovni zgodovini po svojih zmožnostih, čudežnih prigodbah in skoraj neverjetnih na-

ključjih, da se niso rodili kot nesrečni gorjani, ki jim usoda ne privošči vstopa v svetovno zgodovino. Brezen je rodil nekaj takih mož, s kakršnimi bi se lahko ponašal vsak drug narod, ki bi imeli dandanes drugje že precej spomenikov, ki bi posojali svoje priimke najlepšim ulicam in šetališčem in kojih obletnica bi se obhajala z največjo slovesnostjo in v delirični vznihanosti. Mi smo v tem oziru mnogo zamudili, ne ljubi se nam izvleči tega ali onega iz pozabljenosti, ker se bojimo obletnic in s temi združenih slovesnosti. Toda ker se da še vse to kolikor toliko popraviti, vsaj kar se tiče Brezencev, sem namenil oddolžiti se njihovega spomina in jim postaviti v tem poglavju skromno spominsko ploščo.

* * *

Sedaj pa na delo! Mihec se je narodil kmetu Markiču kot četrti otrok med sedmimi. Najprej so ga starejši bratje pestovali, čuvali, ščipali, če je vpil, in ščegetali, da je vpil, pozneje je pa sam pestoval mlajše sestrice, čuval jih, ščipal, če so vpile in jih ščegetal, da so vpile. Skratka, imeli so se vsi radi, čeprav so si izkazovali svojo ljubezen na prečudne, nenavadne načine. V družbi svojih sovrstnikov je pasel nato Mihec brezensko drobnico. Ko se mu je pa nekoč ubila ovca, je oče takoj prepovedal malemu nepridipravu ovčarjenje in ga poslal, ker ni bil za nobeno koristno delo pri hiši, v Čedad šolat se. Mihec je bil dobre, izredno dobre glave t. j. očiteljevo vzgojeslovje mu ni prav nič škodilo, nasprotno, z vsakim tednom si je moral urezati učitelj novo palico, dokler se ni ta naveličal tega brezplodnega obrta, in ker je bil že prestar, da bi izpremenil svojo vzgojevalno metodo, je priporočil na lastno pest učenca čedadskemu veletrgovcu, češ, v trgovini ga zna še sreča srečati, saj za šolo itak ne kaže nobenih sposobnosti.

Precej časa je že služil Mihec svojega gospodarja in zdelo se je, da mu je Merkur, bog kupčije, naklonjen, saj je po treh letih smel celo spremljati gospodarja na brezenski sejem, kjer sta imela svojo stojnico. Tu se je Mihec zaljubil v brezensko devo Marto, ob-

ljubil ji trajno ljubezen, nato zakon, še prej si pa mora ustvariti trdno podlago za brezskrbno bodočnost. Pri slovesu slovesna prisega večne zvestobe, še en pogled in Mihčevemu življenju se je odkazala nova smer. Ni se zadovoljil z ozkim prostorom razsežnega skladišča, zahotelo se mu je novega terišča, kjer se more in mora udejestviti njegova podjetnost. Ni hotel prej mirovati, dokler se mu ne posreči, pripeljati iz čarobne Indije vrečo dišav in vonjavin, kojih izkupilo ga reši na mah vseh življenskih skrbi.

Mihec je zapustil Čedad in šel za srečo. Toda odkar mu je stopila na pot ženska, je zaman iskal sreče. Bil je v Benetkah, Genovi, Marsiliji, Barceloni, Lizboni, a Indije le ni še videl, nabral si je mnogo jezikovnih zakladov, a niti enega, s katerim bi si lahko znesel najmanjše gnezdece sebi in Marti.

Usoda ga je vrgla nekoč v mesto Palos. Prejšnji dan ga je bila izkrcala jadrnica v tem neznatnem mestecu na južnozpadni strani Španske, ker je bila sama neogibno potrebna popravila in ni mogla nadaljevati več svoje poti. Mihec je sedel ob obali, gledal na sinje morje in mislil v petih jezikih na svojo Marto. Iz teh prijetnih misli ga zbudi nenadoma tujec, potrkljajoč ga na ramo.

«Si mornar?»

«Seveda sem, krmilar celo! Čemu vpračuješ?»

«Bi rad prišel v Indijo in do zlata?»

«Kaj, o Indiji govoriš in se ne norčuješ z nesrečnim brezposelnim mornarjem?»

«Na te se torej lahko zanesem! V nekaj dneh odrinemo! Tu imaš malo predplačilo, povesele se, privošči si nekaj lepih trenutkov, kajti vedi in znaj, da bo naša vožnja dolgotrajna in znabiti tudi nevarna!»

Tako je prišlo, da se je zadal Mihec, ne da bi se bil tega skoraj zavedal, tujemu neznanemu kapitanu za krmilarja. V mislih si je že zbral takoj nato, sedeč pri muškatovcu, najlepši prostor v Breznu, kjer si postavi nov dom, in se že pogodil, seveda tudi v mislih, z zidarjem, ki mu bo sezidal hišo, lepo hišo v eno nadstropje, spodaj prostorno vežo, prijetno kuhinjo,

jedilnico, zraven nje malo delavnico z novo stružnico, zgoraj pa spalnico, shrambe in zaloge. In ko bo streha pokrita, se povabijo vsi njegovi sovrstniki na malo gostijo, kakršne še ni videl Brezen, naj stane še toliko, saj je v Indiji dosti zlata in drugih dragocenih stvari. Na gostijo mora priti iz Čedada tudi stara Karfa, ki ozdravi vsako rano in prisilini odsekan ud k truplu, da ni poznati nobene brazgotine, niti najmanjšega znamenja. Seveda, Karfa mora biti zraven, ker fantje se hočejo pri plesu nekoliko pozabavati. Drago je sicer njeno coprilo, pa kaj, saj je Indija na obzorju.

Mihec je sanjaril še dolgo časa, opremil svojo novo hišo z vsem potrebnim, napolnil hlev, kozolec, senike, in že je zaklepal vežna vrata, da jo potegne spat v prvo nadstropje, ko ga je vrgel krčmar iz zlatih gradov in iz svoje krčme na cesto, češ, da je pozna ura.

Dva dni potem, bilo je to 3. avgusta 1492., so odplule karavele Santa Maria, Pinta in Nina iz Palosa proti zapadu. Prvo največjo ladjo je krmaril Mihec. Vsak dan je prebil pri krmilu nekaj ur kapitan sam, ki je sčasoma razodel Mihcu vse svoje načrte. Pravil mu je, kako se je ženil z Menino Palestrello, svojo sedanjo ženo, na Medeiri, kako je zapazil pri Menini, da ima prišit žep zadaj na krilu in da sega vanj z levico ali pa z desnico in kako ga je prav to dejstvo dovedlo do tega, da je začel iskati indijske zemlje z nasprotne strani. Žep mu je bila Indija, pot v žep po desni strani je bila že znana, še neznana je pa bila pot po levi strani. Da je zemlja okrogla mu je pravil že večkrat njegov prijatelj Toscanelli.

Z vidnim zanimanjem je poslušal krmilar Mihec svojega kapitana. Upoštevajoč svojo vztrajnost in kapitanovo učenost, je prišel do zaključka, da je ni za preke, ki bi jima preprečila novo pot v Indijo.

In res! Bilo je 12. oktobra istega leta, ko se je prikazala zemlja na obzorju. Kar je sledilo, je brž povedano. Prvi je stopil na dozdevno indijsko zemljo kapitan sam, brž za njim pa Brezenec Miha Markič, oziroma Michele Marchio, kakor ga je imenoval njegov

predstojnik. Medtem ko se je pollašal Kolumb novega sveta v imenu španskega kralja, je zapel Markič zahvalnico, pri kateri so sodelovali vsi mornarji, okrog 120 jih je bilo, res lep in številen zbor, a kaj se hoče, ko je pa prišlo odkritje novega sveta tako nenadno, da ni mogel imeti nobene pevske vaje. Že pri drugi kritici je bila polomija popolna, pri tretji jo je hotel pobrisati Kolumb zopet na ladjo in se vrniti domov, pri četrti so se pa približali domačini in izročili iz samega navdušenja in hvaležnosti za tak pevski užitek pevodji Mihi Markiču vse svoje zlate uhane in zapestnice. To je bil prvi evropski pevski zbor, ki je pel na ameriških tleh pod spretnim vodstvom brezenskega Slovence in dosegel nepričakovan uspeh. Starešina naselbine rdečkožcev je pa podaril Mihecu veji podoben omot, prižgal mu ga in Mihec je moral kaditi, kakor ga je učil rdeči glavar. Mihec je bil torej tudi prvi Evropec, ki je kadir smotko. Petje in kajenje mu je pa osušilo grlo in molče je vprašal z znano mednarodno kretnjo domačine po pijači. Ti so se popraskali za ušesi in Mihec je takoj vedel, da je uničila njihove vinograde trtna uš.

Bogat se je vračal s tega potovanja Mihec proti Breznu. Imel je dovolj sredstev, da udejevsti vse, kar je svoj čas sanjal v španski krčmi tik pred odhodom v novi svet. Še več! Zvišati je hotel hišo za eno nadstropje in pred vhodom postaviti dva kamenita leva, ki bruhata v mogočnem curku vodo v mramornato školjko.

Prišedši domov je zvedel, da se je njegova ljubljena Marta poročila. Njena večna zvestoba je trajala še ne dve leti. Žalosten je zapustil Mihec svojo rojstno vas, izginil neznanu kam, najbrž na Gorenjsko, kjer se je ohranila leta in leta povest o nezvestem dekletu med ljudstvom, od katerega je slišal tudi Prešeren to tragiko in postavil nesrečni mornarjevi ljubezni trajen spomenik s pesmijo: Mornar.

* * *

Življenje Groge Smrekarja, druge znamenitosti iz Brezna, je potekalo brez posebnih dogodkov. Kakor

Miha Markič je imel tudi on izredno mnogo bratov in sester. Sam je bil pa revček, slaboumen in mati njegova je večkrat razmišljala, s čim se je morala, oziroma s čim so se morali pregrešiti njeni predniki, vedoča, da se maščujejo grehi staršev celo v četrtem kolenu. Z leti je rasla tudi slaboumnost, dokler ni padel sedemletni deček nekoč na glavo, pretresel si možgane, ki so se mu, zmešani poprej, uravnali, tepček se je pri tej priliki spametil in nabrisal takoj vse one sovrstnike, ki so se z njim norčevali in ga obkladali z ne prav lepimi priimki. Njegova mati ni vedela, kaj početi. Hvaliti otroka, ki je nabil do krvi pet drugih otrok, bi bila potuha, karati otroka, ki je s tem tepežem dokazal svoje popolno ozdravljenje, bi bila pa nehvaležnost do usmiljene usode.

Iz poznejše dobe našega Groge ne vemo nič posebnega. Šele, ko mu je bilo sedem in dvajset let, ga srečamo v Freiburgu na Nemškem. Uslužil se je k učnemu frančiškanku ne toliko radi mezde, marveč radi koristi, ki mu jih je morala nuditi stalna bližina priznanega učenjaka. Njegov gospodar je bil namreč alhimist in je iskal — bila je pač ta čas taka moda — tvarine, s katero se izpremene vsi predmeti v zlato, s katero se ozdravijo vse bolezni.

Dasi je bilo zunaj divno pomladansko jutro, je vladal v delavnici še predzorni polumrak. Skozi zakajene šipe se je le s težavo prerivala svetloba. Črn maček z belimi tačicami je predel zvit v klobčič, medtem ko je mešal Groga v velikem loncu zmes, kakor mu je bilo naročeno. Pater sam je bil odsoten in to odsotnost je uporabil Groga, stresel vsebino iz treh topilnikov v posebni možnar in nadaljeval delo, kakor bi se ne bilo nič zgodilo. In vendar, in vendar je bil prav ta trenutek izumil naš Groga, iz našega Brezna doma, ali nevede, ker mu je bilo usojeno, ali vede, ker je bil tako genijalen, stvar, ki je odkazala vesoljni zgodovini popolnoma drugačen tir. Ko se je namreč vrnil pater v svojo delavnico in nekoliko pomešal in pobezgal po možnarju, puf, švignil je iz njega zubelj, spremljal ga je gost dim, šipe so popokale, skozi na-

stalo odprtino jo je popihal z velikanskim skokom prestrašeni maček in oba - patra Bertolda in našega Groga - je sunkoma potisnila neznana sila na tla.

Dolgo časa sta oba sedela nepremično pred ognjiščem na tleh. Prvi se je zavedel pater in rekel: «Vidiš, kar sem izumil, to je smodnik!»

Groga je že hotel ugovarjati, češ, da je to njegov izum, a bil je previden. «Kaj je smodnik dobra ali slaba stvar?» je povprašal Groga učenega mojstra.

«Če vrže sin že v zorni mladosti lastnega očeta na tla, vedi, da ni dosti prida!»

Po tej strogi obsodbi novega izuma je radovoljno prepustil Groga očetovstvo malovrednega sina patru Bertoldu, ki je bil uverjen, da je smodnik njegovo delo in da je s tem delom dovršil drugo polovico alhimističnega vzporeda in dobil tvarino, ki se z njo ozdravi vsaka bolezen. To se je zgodilo 1. maja 1259. Črni frančiškanov maček je postal ustanovitelj prvomajniških izletov, zamenivši zaduhle prostore s krasno naravo v enem samem, zletu podobnem skoku.

* * *

O tretji brezenski osebnosti, ki se je povzpela nad povprečno višino svojih sovrstnikov in potomcev, ne vemo mnogo, oziroma - bodimo rajši odkritosrčni - vemo zelo, zelo malo, in če hočemo biti še bolj odkritosrčni, ne vemo o njej skoroda nič. Nekateri zgodovinarji so celo dvomili, da se je bil sploh kdaj rodil Andrej Petrič pok. Urbana in Terezije. Prepričan sem, da je povzročilo te znanstvene dvome popolno pomanjkanje podatkov iz njegovega življenja.

Andrej je bil podoben raketi. Nenadoma se pojavi iz teme svetloba, švigne navzgor in se razprši visoko v zraku v nešteto zvezdic, ki padajoč tonejo v temo. Na raketo ostane le medel spomin. Ni se torej čuditi, če priznani zgodovinarji ne omenjajo Andreja. V tridesetem letu svoje starosti — prvi dokaz, da se je Andrej v resnici rodil — se je ta priglasil v križarsko vojsko, ki se je na poziv kralja Friderika Rdečebradca zbirala v Regensburgu.

Ni tukaj mesto, da bi se naštevale potni vtisi, tudi ni čas, da bi se opisovali dogodki, katere je doživljal Andrej, potujoč z veliko Friderikovo armado skozi Ogrsko, Srbijo, Grčijo v Azijo. Leto in dan je bil na poti - evo drugi dokaz, da se je moral roditi Andrej - in bilo je že drugo poletje ko se je vžgala raketa. To se je zgodilo tako-le. Cesar Friderik si je bil zaželel hladne kopeli, skočil v reko Kalikadmos, objeli so ga mrzli valovi, prijel ga je krč, kmalu nato pa Andrej, ki je bil, spoznavši nevarnost, skočil za njim v vodo, da ga reši. Zaman. Cesar je zažabil v smrtnem strahu rešitelja in oba sta utonila daleč proč od doma v tujem svetu. Raketa se je vžgala, razžarila, razprhnila v nešteto isker, ki so kaj kmalu izginile v temnem morju pozabljenja. Ker je pa vsaki rakati pripisan medel spomin, naj ga ima tudi Andrejček, ki tako rekoč ni umrl, marveč še živi. Le poslušajte!

Po smrti so spravili cesarja njegovi zvesti podložniki in rojaki v goro Kyffhäuser na Turinškem in ga posadili k okrogli mizi tako, da mu jo lahko njegova rdeča brada prerase. Pri vsem tem se ni mogel ločiti cesar od našega Andreja, tako trdno se ga je bil oklenil že v življenju prav v svoji smrtni borbi. Temu dejstvu se mora zahvaliti Andrej, da je i on prišel v nemška junaška nebesa.

Da se nahaja skupno z nemškim cesarjem tudi brezenski Slovenec in sicer Andrej Petrič pok. Urbana in Terezije, tega ne pove noben nemški pisatelj, vsaj jaz doslej še nisem nikjer izsledil, da bi se priznalo to dejstvo tudi od nemške strani. Da bi Slovenec skupno spal s slavnim nemškim cesarjem v slavni nemški gori ob slavni kameniti mizi, ne, tega bi nikdar ne dopustila nemška zgodovina.

KAZALO.

Uvod	Str.	3
Pravljična doba	"	12
Keltska doba	"	23
Rimljanska doba	"	33
Preseljevalna doba	"	44
Doba slovenske samostojnosti	"	56
Pod mejnimi grofi	"	68
Pod okrožnimi grofi	"	78
Pod oglejskimi patriarhi	"	85
Pod goriškimi grofi	"	99
Znameniti Brezenci	"	112

